

Negatiivinen uskonnonvapaus perusoikeutena

Lapin yliopisto
Maisteritutkielma
Valtiosääntöoikeus
Terhi Virkkala
Kevät 2020

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Negatiivinen uskonnonvapaus perusoikeutena

Tekijä: Terhi Virkkala

Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Oikeustiede, valtiosääntöoikeus

Työn laji: Tutkielma X Laudaturtyö_ Lisensiaatintyö_ Kirjallinen työ_

Sivumäärä: XII + 86

Vuosi: 2020

Tiivistelmä:

Tämän tutkimuksen aiheena on Suomen perustuslain 11 §:n turvaaman uskonnonvapauden negatiivinen ulottuvuus, eli oikeus uskonnottomaan maailmankatsomukseen. Negatiivista uskonnonvapautta koskevia normeja on vähän, ja ne on sijoitettu hajanaisesti perustuslain, uskonnonvapauslain, hautausoimilain ja koululainsäädännön välille. Uskonnonvapautta tarkentava lainsäädäntö on uskonnonvapauden positiivista ulottuvuutta korostavaa. Tätä voidaan pitää ongelmallisena uskonnollisen yhdenvertaisuuden näkökulmasta. Negatiivisen uskonnonvapauden tulisi olla perusoikeusjärjestelmässä samanarvoisessa asemassa muiden perusoikeuksien, erityisesti uskonnonvapauden positiivisen ulottuvuuden kanssa. Tutkimuksen aiheena on negatiivisen uskonnonvapauden toteutuminen nykyisen lainsäädännön tasolla ja erityisesti se, toteutuuko oikeus sen perusoikeusluonteen mukaisella tavalla.

Koska perusoikeuksilla on oikeudellista merkitystä ensisijaisesti yksilön ja julkisen vallan välisessä vertikaalisuhteessa, olen päätenyt arvioimaan negatiivisen uskonnonvapauden perusoikeusluonteenmukaisuutta ennen kaikkea suhteessa nykyisen perusoikeusparadigman laajaan perusoikeusnäkemykseen, jossa julkiselta vallalta edellytetään aktiivisia toimia perusoikeuksien turvaamiseksi ja toteuttamiseksi. Julkisen vallankäytön esimerkkinä olen tässä tutkimuksessa käyttänyt Suomen evankelis-luterilaisen kirkkoa, joka käyttää julkista valtaa myös yhteisönsä kuulumattomia kohtaan hoitaessaan sille laissa säädettyä tehtävää yleisten hautausmaiden ylläpitäjänä. Suhtaudun kriittisesti järjestelyyn, jossa uskontoihin sitoutumaton valtio siirtää julkista valtaa tunnustukselliselle instanssille. Tutkimuksen metodina on ongelmakeskeinen lainoppi, ja työssä sivutaan myös kriittisen, eli vaihtoehtoisen lainopin teemoja.

Tutkimuksen johtopäätöksenä voidaan todeta, ettei negatiivinen uskonnonvapaus ole yhtä voimakkaasti suojattu perusoikeus kuin uskonnonvapauden positiivinen ulottuvuus. Suomessa on lainsäädännön tasolla vahvistettu järjestely, jossa eräitä maailmankatsomuksia kohdellaan heikommin kuin toisia. Puutteita oikeuden toteutumisessa ilmenee ainakin alaikäisen uskonnonvapauden ja hautausoimen piirissä. Myös rikoslain uskontorikoksia koskevat kriminalisoinnit suojaavat vain positiivista uskonnonvapautta, eikä uskonnottomuudella ole vastaavaa rikosoikeudellista suojaa. Tutkimuksen keskeinen johtopäätös onkin, että *uskonnottomien oikeusasema on heikompi kuin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvien.*

Avainsanat: uskonnonvapaus, negatiivinen uskonnonvapaus, perusoikeudet, yhdenvertaisuus

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen Rovaniemen hovioikeuden käyttöön X

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi X

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi X

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO

- 1.1 TUTKIMUKSEN RAKENNE JA TUTKIMUSKYSYMYKSET
- 1.2 ERÄISTÄ KÄSITTEISTÄ JA RAJAUKSISTA
- 1.3 LÄHTEET JA KIRJALLISUUS
  - 1.3.1 AIEMPI TUTKIMUS
- 1.4 PERUSOIKEUSASEMASTA JOHTUVAT YLEISET LÄHTÖKOHDAT
- 1.5 KESKEINEN LAINSÄÄDÄNTÖ

2 USKONNONVAPAUDEN PERUSKÄSITTEET

- 2.1 USKONNONVAPAAUS IHMISOIKEUTENA
- 2.2 PERUSKÄSITTEET
  - 2.2.1 HENKILÖKOHTAINEN TASO
  - 2.2.2 KOLLEKTIIVINEN TASO
  - 2.2.3 YHTEISKUNNALLINEN TASO

3 NEGATIIVINEN USKONNONVAPAAUS

- 3.1 SISÄLTÖ
- 3.2 OIKEUS ILMAISTA VAKAUMUS
- 3.3 USKONNOLLINEN TÄYSIVALTAISUUS
  - 3.3.1 HOLHOUKSEN ALAISET
  - 3.3.2 LIITTYMISVAPAAUS JA EROAMISOIKEUS
- 3.4 OIKEUS OLLA OSALLISTUMATTA USKONNON HARJOITTAMISEEN
- 3.5 FREEDOM FROM RELIGION ELI VAPAAUS USKONNOISTA
- 3.6 MUUT VAKAUMUKSEN VAPAUTTA EDISTÄVÄT PERUSOIKEUDET

4 VALTION TUNNUSTUKSETTOMUUS

- 4.1 KIRKKO JA VALTIO
- 4.2 EVANKELIS-LUTERILAINEN KIRKKO JULKISEN VALLAN KÄYTTÄJÄNÄ (ESIMERKKINÄ HAUTAUSTOIMI)
  - 4.2.1 HAUTAUSTOIMEN YLEISET LÄHTÖKOHDAT
  - 4.2.2 SEURAKUNNAN OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET

5 YHTEISKUNNALLISIA ONGELMAKOHTIA

- 5.1 KIRKON PERUSTUSLAILLINEN ERITYISASEMA
- 5.2 USKONTOJEN YHDENVERTAISUUS
- 5.3 HAUTAUSTOIMI
  - 5.3.1 TUNNUSTUKSETTOMAT HAUTA-ALUEET
  - 5.3.2 HAUTAAN SIUNAAMINEN
- 5.4 USKONTORIKOKSET RIKOSLAISSA
- 5.5 USKONNOLLINEN ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS
  - 5.5.1 ALAIKÄISEN ASEMA
  - 5.5.2 OPPILAAN JA OPISKELIJAN USKONNONVAPAAUS
- 5.6 TALOUDELLISET EPÄKOHDAT
- 5.7 SYMBOLISET EPÄKOHDAT
- 5.8 MUITA NEGATIIVISEN USKONNONVAPAUDEN SOVELTAMISTILANTEITA
  - 5.8.1 VAKAUMUS JA ASEPALVELUS
  - 5.8.2 USKONNONVAPAAUS TYÖELÄMÄSSÄ
    - 5.8.2.1 KIRKON TYÖNTEKIJÄT

5.8.2.2 VALTION VIRKAMIEHET JA KUNNAN VIRANHALTIJAT

6 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

6.1 JOHTOPÄÄTÖS 1: USKONNONVAPAUDET EIVÄT OLE TASA-ARVOISIA

6.2 JOHTOPÄÄTÖS 2: USKONTO-OIKEUDELLINEN SÄÄNTELY EI OLE NEUTRAALIA

6.3 JOHTOPÄÄTÖS 3: NEGATIIVINEN USKONNONVAPAAUS EI TOTEUDU PERUSOIKEUSLUONTEENSA MUKAISELLA TAVALLA

6.4 LOPUKSI

Lähdeluettelo

Kirjallisuus:

Aaltonen, Pirjo; Palo, Harri; Rimpiläinen, Olavi; Rintala, Ahto; Ruotsalo, Pertti; Särkiö, Pekka: Hautaustoimen käsikirja. Helsinki 2005.

Aarnio, Aulis: Tulkinnan taito. Ajatuksia oikeudesta, oikeustieteestä ja yhteiskunnasta. Alma Talent Oy 2006. Sähköinen. Saatavissa:

<http://verkkokirjahylly.almatalent.fi.ezproxy.ulapland.fi/teos/CACBCXETCF#/kohta:4/piste:b165>

Frände, Dan, Matikkala, Jussi & Wahlberg, Markus: Kunnianloukkaus. Teoksessa Keskeiset rikokset. Edita Publishing Oy 2018. Saatavissa myös: [https://www-editapublishing-fi.ezproxy.ulapland.fi/digikirja/37-7281-9#Esipuhe\(20\)nelj\(e4\)nteen\(20\)laitokseen](https://www-editapublishing-fi.ezproxy.ulapland.fi/digikirja/37-7281-9#Esipuhe(20)nelj(e4)nteen(20)laitokseen)

Haarscher, Guy: Tunnustuksettomuus. Kirjan esipuhe *Jarkko Tontti*. Eurooppalaisen filosofian seura ry. Tampere 2006.

Hakala, Juha T: Tulevan maisterin graduopas. Gaudeamus. Helsinki 2017.

Hakalehto-Wainio, Suvianna: Oppilaan oikeudet opetustoimessa. CC Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 2012.

Heikkonen, Johannes: Uskonnonvapaus ja valtion positiiviset toimintavelvoitteet. Pro Gradu. Turun yliopisto 2010. Julkaistu Edilexissä 2011. Saatavissa: <https://www-edilex-fi.ezproxy.ulapland.fi/opinnaytetyot/7669.pdf>

Heikkonen, Johannes: Yhdenvertaisen uskonnon- ja omantunnonvapauden kipupisteitä Suomessa. Oikeus 4/2012 s. 554-563. Saatavissa: <https://www-edilex-fi.ezproxy.ulapland.fi/oikeus/9297.pdf>

Hirvelä, Päivi & Heikkilä, Satu: Ihmisoikeudet: käsikirja EIT:n oikeuskäytäntöön. Alma Talent. Helsinki 2017. Saatavissa: [https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.ezproxy.ulapland.fi/teos/FABBCXDTEB#/kohta:Asiahakemisto\(:I/piste:tKJ4](https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.ezproxy.ulapland.fi/teos/FABBCXDTEB#/kohta:Asiahakemisto(:I/piste:tKJ4)

Hirvonen, Ari: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17. Helsinki 2011. Hakupäivä: 16.4.2020. Saatavissa: https://www.helsinki.fi/sites/default/files/atoms/files/hirvonen_mitka_metodit.pdf

Hodgin, Rachel & Newell, Peter: Implementation Handbook of the Convention of the Rights of Child. Unicef 2007. Saatavissa: https://www.unicef.org/publications/index_43110.html.

Hokkanen, Pete: Uskonnon harjoittaminen – käsite ja rajat. Edilex 2010. Sähköinen. Saatavissa: <https://www-edilex-fi.ezproxy.ulapland.fi/artikkelit/7271.pdf>

Husa, Jaakko: Julkisoikeudellinen tutkimus. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä 1995.

Husa, Jaakko & Pohjolainen, Teuvo: Julkisen vallan oikeudelliset perusteet – Johdatus julkisoikeuteen. Talentum Media Oy. Viro 2014.

Juntunen, Hannu: Esivalta olemme me. Valtiosääntöoikeuden perusteiden oikeusteologinen tulkinta. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja E-sarja N:o 20. Vaajakoski 2008.

Jyränki, Antero: Uusi perustuslakimme. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä 2000.

Jyränki, Antero & Husa, Jaakko: Valtiosääntöoikeus. Kariston Kirjapaino Oy. Hämeenlinna 2012.

Kamppinen, Matti: Ateismi, sekulaari humanismi ja tiede. Teoksessa: Mitä uusateismi tarkoittaa? Toim. Jussi K. Niemelä. Kustannusosakeyhtiö Savukeidas. Turku 2011.

Kangas, Urpo: Minun metodini, Teoksessa: Häyhä, Juha (toim.): Minun metodini, Werner Söderström. Lakitieto Oy. Porvoo 1997.

Karapuu, Heikki & Jyränki, Antero: Perusoikeuksien yleinen oikeudellinen merkitys. Teoksessa Perusoikeudet. Tekijät: Hallberg, Pekka; Karapuu, Heikki; Scheinin, Martin; Tuori, Kaarlo; Viljanen, Veli-Pekka. Werner Söderström Lakitieto Oy. Juva 1999.

Karapuu, Heikki; Scheinin, Martin; Viljanen, Veli-Pekka: Uskonnon ja omantunnon vapaus. Teoksessa: Perusoikeudet. Tekijät: Hallberg, Pekka; Karapuu, Heikki; Ojanen, Tuomas; Scheinin, Martin; Tuori, Kaarlo; Viljanen, Veli-Pekka. Helsinki 2005 (päivittyvä verkkojulkaisu). Päivitetty 2010. Saatavissa: [http://fokus.almatalent.fi.ezproxy.ulapland.fi/teos/FAIBCXJTBF#kohta:PERUSOIKEUDET\(20\)](http://fokus.almatalent.fi.ezproxy.ulapland.fi/teos/FAIBCXJTBF#kohta:PERUSOIKEUDET(20))

Kivimäki, T. M. & Ylöstalo, Matti: Suomen siviilioikeuden oppikirja: Yleinen osa (4. lyh. p. / toim. Matti Ylöstalo ed.). Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 91. Juva 1981.

Knuutila, Jyrki: Kirkkolainsäädäntö – kirkon vai yhteiskunnan asia? Kirkon ja yhteiskunnan väliset suhteet ja Suomessa käytetyt säädökset kanonisesta oikeudesta vuoden 1993 kirkkolakiin. Edilex 2012. Sähköinen. Saatavissa: <https://www-edilex-fi.ezproxy.ulapland.fi/artikkelit/9105.pdf>

Kolehmainen, Antti; Määttä, Tapio: Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta. Toim. Tarmo Miettinen. Kokoomateos 2016, Edita Publishing Oy. Sähköinen. Saatavissa: <https://www-edilex-fi.ezproxy.ulapland.fi/kirjat/16170.pdf>

Kylätasku, Taneli: Siunauskappeli vain kristillisille hautajaisille 21.1.2013. Kirkko ja kaupunki. Hakupäivä: 16.5.2017. Saatavissa: <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/siunauskappeli-vain-kristillisille-hautajaisille>

Lehtinen, Lasse Juhani: Tunnustuksellisten oikeuksista kirkossa. Gummerus Kirjapaino Oy. Saarijärvi 2003.

Leino, Pekka: Kirkko ja perusoikeudet. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja E-sarja N:o 6. Saarijärvi 2003.

Leino, Pekka: Kirkkolaki vai laki kirkosta. Hallinto-oikeudellinen tutkimus kirkon oikeudellisista normeista ja niiden synnystä. Väitöskirja. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 231. Vammala 2002.

Leino, Pekka: Kirkon oikeudelliset normit: Johdatus Suomen evankelis-luterilaisen kirkon oikeuteen. Helsinki 2005.

Leino, Pekka: Kirkkolain alasta – kirkkolain alan määrittäminen osana Suomen evankelis-luterilaisen kirkon uniikkia kirkkolakijärjestelmää. Edilex 2010. Saatavissa: <https://www-edilex-fi.ezproxy.ulapland.fi/artikkelit/7254.pdf>

Lerner, Natan: Religion, Secular Beliefs and Human Rights. 25 Years After the 1981 Declaration. Martinus Nijhoff Publishers. Leiden Boston 2012. Saatavissa: <https://ebookcentral-proquest-com.ezproxy.ulapland.fi/lib/ulapland-ebooks/reader.action?docID=468233#>

McAdam, Marika: Freedom from Religion and Human Rights Law: Strengthening the Right to Freedom of Religion and Belief for Non-Religious and Atheist Rights-Holders. Routledge. New York 2018. Saatavissa: <https://ebookcentral-proquest-com.ezproxy.ulapland.fi/lib/ulapland-ebooks/reader.action?docID=4912766>

Merenmies, Matilda: Religion in Finnish Schools: A Human Rights Perspective. Pro Gradu; Helsingin Yliopisto 2017. Sähköinen. Saatavissa: <https://www-edilex-fi.ezproxy.ulapland.fi/opinnaytetyot/17718.pdf>

Mäenpää, Olli: Hallinto-oikeus. Helsinki 2013 (päivittyvä verkkojulkaisu). Päivitetty 2017. Saatavissa: [http://fokus.almatalent.fi.ezproxy.ulapland.fi/teos/DACBFXGTFF#kohta:HALLINTO-OIKEUS\(\(20\)\)](http://fokus.almatalent.fi.ezproxy.ulapland.fi/teos/DACBFXGTFF#kohta:HALLINTO-OIKEUS((20)))

Nevalainen, Kari: Kuolleiden oikeuksista. Teoksessa: Kuoleman filosofia. Filosofisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta, toim. Kiiskinen, Terhi & Pihlström, Sami. Helsinki 2002, s. 157–170.

Nuutila, Ari-Matti; Majanen, Martti: RL 17: Rikokset yleistä järjestystä vastaan; RL 24: Yksityisyyden, rauhan ja kunnian loukkaamisrikokset. Teoksessa Rikosoikeus (päivittyvä) Alma Talent Oy. Helsinki 2004. Sähköinen. Saatavissa: <http://fokus.almatalent.fi.ezproxy.ulapland.fi/teos/GAIBCXJTBF#kohta:RIKOSOIKEUS>

Nykänen, Pekka; Länsineva, Pekka & Rautiainen, Pauli: Johdatus oikeusjärjestykseen. Toim. Nykänen, Pekka. Tampereen yliopisto, Johtamiskorkeakoulu. Tampere 2013.

Ojanen, Tuomas: Perusoikeudet ja ihmisoikeudet Suomessa. Helsingin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta. Helsinki 2003.

Pajuoja, Jussi: Uskonnollisten yhdyskuntien valvonta. Eduskunnan oikeusasiamies. Sähköinen. Saatavissa: <https://www.oikeusasiamies.fi/documents/20184/44493/Pajuoja%2C+Uskonnollisten+yhdyskuntien+valvonta.pdf/2e98c010-5543-4d9d-aa0e-9ede0777a880>

Pellonpää, Matti: Euroopan ihmisoikeussopimus. Alma Talent. Helsinki 2018.

Reijonen, Mikko: Näköaloja eurooppalaiseen uskonnonvapauteen. Edilex 2010. Saatavissa: <https://www-edilex-fi.ezproxy.ulapland.fi/artikkelit/7281.pdf>

Reijonen, Mikko: Uskonnonvapaus yhdyntävässä Euroopassa. Kirkon tutkimuskeskus. Tampere 1992.

Saarni, Mikko: Negatiivinen uskonnonvapaus vertailevasta näkökulmasta. Lisensiaatintyö. Turun yliopisto 2002.

Seppo, Juha: Uskonnonvapaus 2000-luvun Suomessa. Edita Prima Oy. Helsinki 2003.

Seppänen, Arto: Tunnustus kirkon oikeutena. Lapin yliopisto. Rovaniemi 2007.

Sorsa, Leena: Kansankirkko, uskonnonvapaus ja valtio: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen tulkinta uskonnonvapaudesta 1963-2003. Kirkon tutkimuskeskus. Tampere 2010.

Ståhlberg, K.J.: Suomen hallinto-oikeus. Sisäasian hallinto. Toinen, uudistettu painos. Helsinki 1931.

Tulkki, Kaj-Erik: Uskonnonvapauden ja sananvapauden keskinäisestä suhteesta rikosoikeuden kannalta arvioiden. Edilex 2010. Sähköinen. Saatavissa: <https://www-edilex-fi.ezproxy.ulapland.fi/artikkelit/7302.pdf>

Viljanen, Erkki: Tutkielman tekeminen. Kustannusosakeyhtiö Otava. Keuruu 1986.

Voipio, Jaakko; Träskman, Gunnar; Halttunen, Matti & Ventä, Kari: Uusi kirkkolainsäädäntö: Kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen kommentaari. Helsinki 1993.

Välimäki, Pertti: Edunvalvontaoikeus (1. p. ed.). Helsinki 2013.

Virallislähteet:

HE 309/1993 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta. Helsinki 1993.

HE 6/1997 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi. Helsinki 1997.

HE 146/1998 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle holhouslainsäädännön uudistamiseksi. Helsinki 1998.

HE 170/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle uskonnonvapauslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. Helsinki 2002.

HE 204/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle hautaustoimilaiksi. Helsinki 2002.

HE 121/2003 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi kirkkolain muuttamisesta. Helsinki 2003.

HE 37/2007 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle asevelvollisuuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. Helsinki 2007.

HE 140/2007 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle siviilipalveluslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. Helsinki 2007.

HE 127/2012 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kirkkolain 17 luvun muuttamisesta. Helsinki 2012.

HE 65/2015 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle eräksi avioliittolain muutoksen edellyttämiksi lainmuutoksiksi. Helsinki 2015.

HE 88/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. Helsinki 2018.

HE 19/2019 (vireillä). Hallituksen esitys eduskunnalle kirkkolaiksi.

PeVL 12/1982 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto sosiaalivaliokunnalle lasten päivähoidosta annetun lain muuttamisesta. Helsinki 1982.

PeVL 71/2002 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä hautaustoimilaiksi. Helsinki 2002.

PeVM 10/2002 vp. Perustuslakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä uskonnonvapauslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. Helsinki 2002.

PeVM 2/2014 vp. Perustuslakivaliokunnan mietintö. Valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomus vuodelta 2012. Helsinki 2014.

SiVL 3/1994 vp. Sivistysvaliokunnan lausunto perustuslakivaliokunnalle perustuslain perusoikeussäännösten uudistamisesta. Helsinki 1994.

SiVL 14/2002 vp. Sivistysvaliokunnan lausunto perustuslakivaliokunnalle hallituksen esityksestä uskonnonvapauslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. Helsinki 2002.

Oikeuskäytäntö:

EIT *Konttinen v. Finland*; Application n:o 24949/94

EIT *Sinan Işik v. Turkey*; Application n:o 21924/05

EOA 3.3.1996 d:no 2009/4/96

EOA 18.2.2006 d:no 2146/4/06

EOA 24.4.2009 d:no 3531/4/06

EOA 30.9.2009 3d:no 3403/2/08

EOA 11.4.2011 d:no 3036/4/09

EOA 5.8.2013 d:no 2488/4/13

EOA 13.11.2014 d:no 3994/4/13

EOA 22.3.2018 d:no 6540/2017

Itä-Suomen HO 623/12.6.2008

KHO 2004:99

KHO 2006:98

KHO 2009:95

KHO 6.7.2011 Taltio 1967

KHO 23.2.2017 T 763

KKO 2001:9

KKO 2010:74

OKA 24.5.2006 1374/1/04

OKA 11.03.2004 43/1/04

Uudenmaan LO 20.10.1992 1230/6

Valtakunnansyyttäjä 22.1.2007 d:nro 42/27/06

Pöytäkirjat, komiteamietinnöt ja kommentaarit:

A/7930 Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokouksen pöytäkirja 27.7.1970. UN General Assembly twenty-fifth session; Item 56 of the Provisional Agenda.

CCPR General Comment No. 22: Article 18 (Freedom of Thought, Conscience or Religion). Office of the High Commissioner for Human Rights. Adopted at the Forty-eighth Session of the Human Rights Committee, on 30 July 1993 CCPR/C/21/Rev.1/Add.4, General Comment No. 22.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin. Guide on Article 9 of the European Convention on Human Rights: Freedom of Thought, Conscience and Religion. Council of Europe 2019.

Opetusministeriö. Uskonnonvapauskomitean mietintö 34/041/1998. Komiteamietintö 2001:1.

PTK 79/1998 8.6.1998. Eduskunnan pöytäkirja hallituksen esitystä 6/1997 koskevasta käsittelystä. Helsinki 1998.

UN General Assembly A/62/280 Interim Report of Special Rapporteur on Freedom of Religion or Belief, Asma Jahangir. 20 August 2007.

Muut:

Fager, Mia: Hautausoikeus, suostumukset, luvat ja muut ongelmatilanteet asiakaspalvelussa. Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä 2010. Hakupäivä: 19.4.2020. Saatavissa:

http://shk.fi/wp-content/uploads/2014/02/turku_fager.pdf

Hautausoimen maksut. Kirkkohallituksen 14.12.2004 asettaman työryhmän mietintö. Kirkkohallitus. Suomen ev.lut. kirkon keskushallinto Sarja C 2005:3. Helsinki 2005.

Hakupäivä: 24.4.2020. Saatavissa:

[http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/CCACD0915C328EACC2257E2E0012D437/\\$FILE/C%202005-3.pdf](http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/CCACD0915C328EACC2257E2E0012D437/$FILE/C%202005-3.pdf)

Hautausoimen maksujen yhdenmukaistaminen. Kirkkohallituksen virastokollegion 28.5.2009 asettaman hautausoimen maksutyöryhmän mietintö. Kirkkohallitus. Suomen ev.lut. kirkon keskushallinto Sarja C 2010:4. Helsinki 2010. Hakupäivä: 24.4.2020. Saatavissa:

[http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/2E21C26748CEDEADC2257E2E0012D4AD/\\$FILE/Hautaus%20toimen%20maksujen%20yhdenmukaistaminen.pdf](http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/2E21C26748CEDEADC2257E2E0012D4AD/$FILE/Hautaus%20toimen%20maksujen%20yhdenmukaistaminen.pdf)

Hautausoimen malliohjesääntö. Kirkkohallitus 2013. Hakupäivä: 19.4.2020. Saatavissa:

[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/B5506B7E88ECA121C22577E00046AAEB/\\$FILE/yleiskirje26-2003.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/B5506B7E88ECA121C22577E00046AAEB/$FILE/yleiskirje26-2003.pdf)

Imatran seurakunta. Kirkkoneuvoston pöytäkirja 8/2012 26.9.2012. Hakupäivä: 24.4.2020.

Saatavissa: imatranseurakunta.fi/liitteet/238/7/pk-8-26092012.pdf

International Humanist and Ethical Union. The Freedom of Thought Report 2019.

Verkkoaineisto. Hakupäivä: 24.4.2020. Saatavissa: <https://fot.humanists.international/>

Janakkalan seurakunta. Kirkkoneuvoston pöytäkirja 17.9.2013. Hakupäivä: 27.4. 2020.

Saatavissa: http://www.verkkoviestin.fi/janakkalanseurakunta/data/liitteet/7_-_17092013.pdf

Kaleva 6.11.2003. KHO: Wiccalaisuutta ei tarvitse hyväksyä uskonnoksi. Hakupäivä:

24.4.2020. Saatavissa: <https://www.kaleva.fi/uutiset/kotimaa/kho-wiccalaisuutta-ei-tarvitse-hyvaksya-uskonnoksi/543948/>

Kirkon tilastollinen vuosikirja 2015. Kirkkohallitus. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 49.

Kuopio 2016. Hakupäivä: 24.4.2020. Saatavissa:

[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/8A75CE045AD09FE4C22577AE00256611/\\$FILE/TILASTOLLINEN%20VUOSIKIRJA%202015.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/8A75CE045AD09FE4C22577AE00256611/$FILE/TILASTOLLINEN%20VUOSIKIRJA%202015.pdf)

Piispainkokouksen ohje kirkkoon kuulumattomien hautaan siunaamisesta 9.9.2009.

Hakupäivä: 24.4.2020. Saatavissa:

<http://www.helsinginhiippakunta.evl.fi/@Bin/324991/HAUTAAN-SIUNAAMINEN.pdf>

Piispainkokous. Pöytäkirja 9.9.2008. 2008-00664 Kirkkoon kuulumattoman hautaan

siunaaminen. Hakupäivä: 24.4.2020. Saatavissa:

<http://kappeli.evl.fi/KKHASHA.nsf/fb61ff18981701fdc225740e0053afc9/cc9d98c528b6d8fec22575460061a581?OpenDocument>

Piispainkokous. Pöytäkirja 8.9.2009. 2008-00664 Kirkkoon kuulumattoman hautaan

siunaaminen. Hakupäivä: 24.4.2020. Saatavissa:

<http://kappeli.evl.fi/KKHASHA.nsf/fb61ff18981701fdc225740e0053afc9/4e7f2fb9cc91a478c22576e100320956?OpenDocument>

Pääkaupunkiseudun ateistit ry. Valtion yleisavustukset uskonnollisille yhdyskunnille 2020.

15.4.2020. Hakupäivä: 27.4.2020. Saatavissa: <http://www.ateistit.fi/uutiset/uuti200415.html>

Rovaniemen seurakunta. Kirkkoneuvoston pöytäkirja 25.2.2013. Hakupäivä: 27.4.2020.

Saatavissa:

http://www.rovaniemenseurakunta.fi/data/liitteet/pk2_kirkkoneuvosto_1922013.pdf

Suomen tilastollinen vuosikirja 2019. Väestö uskonnollisen yhdyskunnan mukaan 1980 –

2018. Tilastokeskus 2019.

Uusi Suomi. Hautausmaille halutaan tilat myös uskonnottomille 15.2.2009. Hakupäivä:

24.4.2020. Saatavissa: <https://www.uusisuomi.fi/kotimaa/50247-hautausmaille-halutaan-tilat-myos-uskonnottomille>

Vapaa-ajattelijain liitto ry. Hakupäivä: 27.4.2020. Saatavissa: <http://vapaa-ajattelijat.fi/hautausmaat/>

Vapaa-ajattelijain liitto ry. Avoin kirje kappeliin käytöstä piispa Heikalle 29.1.2009.

Hakupäivä: 24.4.2020. Saatavissa: <http://vanhat.vapaa-ajattelijat.fi/lausunnot/avoin-kirje-kappeleista>

LYHENTEET

EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
HautaTL	Hautaustoimilaki
IHEU	International Humanist and Ethical Union
KHO	Korkein hallinto-oikeus
KJ	Kirkkojärjestys
KKO	Korkein oikeus
KL	Kirkkolaki
KP-sopimus	Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus
LOS	Lasten oikeuksien yleissopimus
PL	Suomen perustuslaki
PRH	Patentti- ja rekisterihallitus
TSS-sopimus	Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus
UVL	Uskonnonvapauslaki

1 JOHDANTO

Uskonto ilmenee julkisessa keskustelussa nykyisin usein negatiivisessa sävyssä. Viime vuosina uskontoja koskevat uutiset ovat liittyneet esimerkiksi islamofobiaan ja erään poliitikon kommenttien aiheuttamiin eroaaltoihin evankelis-luterilaisen kirkon jäsenyydestä. Yhteistä näille uutisille kuitenkin on, että ne koskevat uskonnollisten ryhmien jäseniä. Uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomia on kuitenkin 27,4 % väestöstä.¹ Heitä koskevaa uutisointia ei juuri ole. Oikeustieteilijän näkökulmasta mielenkiintoa herättävä kysymys onkin se, *mikä on tämän ryhmän oikeusasema suhteessa perustuslaissa taattuun uskonnonvapauteen?*

IHEU eli *International Humanist and Ethical Union* laatii vuosittain maakohtaisen raportin, jossa se selvittää ateistien ja uskonnottomien kohtelua valtioissa lainsäädännön, jumalanpilkkalakien, uskonnonopetuksen, uskonnollisten yhdyskuntien erityiskohtelun ja muiden vastaavien seikkojen perusteella. Asteikolla ”tasa-arvoinen valtio” ja ”vakavia oikeudenloukkauksia kansalaisiinsa kohdistava valtio”, *Suomi sijoittuu uskonnottomia kansalaisiaan systemaattisesti syrjivien valtioiden joukkoon.*² Tämä on erikoisen huono sijoitus maalle, jota pidetään ihmis- ja perusoikeuksia kunnioittavana demokraattisen oikeusvaltion mallimaana. Kuinka tämä syrjintä ilmenee? On siis selvitettävä, *miten julkinen valta Suomessa suhtautuu uskontoihin ja uskonnottomiin.*

Uskonnottomien uskonnonvapautta voidaan kutsua *negatiiviseksi uskonnonvapaudeksi*. Se sisältyy Suomen perustuslain (PL; 731/1999) 11 §:ssä taattuun uskonnon ja omantunnon vapauteen. Se on siis *perusoikeus*, joka sisältää oikeuden olla tunnustamatta mitään uskonnollista vakaumusta, oikeuden olla kuulumatta mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan ja oikeuden olla osallistumatta uskonnon harjoittamiseen. Lisäksi siihen kuuluu keskeisenä elementtinä PL 6 § yhdenvertaisuusperiaatteesta johdettava syrjinnän kieltö, jonka perusteella yksilöitä ei saa syrjiä tunnustuksettoman vakaumuksen perusteella. Perinteinen näkökulma uskonnonvapausoikeuden tarkasteluun on sen positiivisessa ulottuvuudessa, eli oikeudessa tunnustaa ja harjoittaa uskontoa.

Uskonnonvapausoikeuden positiivinen ja negatiivinen ulottuvuus on suojattu lukuisilla kansainvälisillä ihmisoikeussopimuksilla ja EU-oikeuden instrumenteilla. Kansallisella tasolla tärkeimmät uskonnonvapautta koskevat lait ovat uskonnonvapauslaki (UVL; 453/2003) ja hautausoimilaki (HautaTL; 457/2003). Näiden lisäksi oikeudella on liittyä myös muualle lainsäädäntöön. Uskonnonvapautta tarkentava lainsäädäntö on uskonnonvapauden positiivista

¹ Tilastollinen vuosikirja 2019. *Väestö uskonnollisen yhdyskunnan mukaan 1980 – 2018.*

² IHEU The Freedom of Thought Report 2019.

ulottuvuutta korostavaa.³ Tämä ei koske pelkästään kansallista lakia, vaan myös kansainvälisen oikeuden instrumentteja. Myös rikoslain kriminalisoinnit turvaavat välittömästi ainoastaan uskonnonvapauden positiivista puolta, oikeutta uskonnon harjoittamiseen. Tätä voidaan pitää ongelmallisena *uskonnollisen yhdenvertaisuuden* näkökulmasta.

Lukija voi kuitenkin ajatella, että negatiivinen uskonnonvapaus toteutuu riittäväällä tavalla nykyisen lainsäädännön tasolla, koska laki takaa rajoittamattoman eroamisoikeuden uskonnollisten yhdyskuntien jäsenyydestä, lapsilleen voi valita elämäkatsomustiedon opetuksen ja yhdenvertaisuusperiaatteen syrjinnän kieltä suojaava vakaumukseen perustuvalta syrjinnältä esimerkiksi työhönotossa. Näin ei kuitenkaan ole, sillä lainsäädäntö ei ota riittäväällä tavalla huomioon uskonnottomien oikeusasemaa. Myös alaikäisen uskonnonvapauden toteutumiseen liittyy nykyisellään suuria epäkohtia.

Suomen valtio ei tunnusta mitään uskontoa valtiosäännössään. Tällöin voidaan suhtautua kriittisesti järjestelyyn, jossa julkista valtaa on siirretty tunnustukselliselle instanssille. Suomessa evankelis-luterilainen kirkko toimii julkisessa tehtävässä yleisten hautausmaiden ylläpitäjänä, jolloin seurakuntien hautausmaita koskeva päätöksenteko koskettaa myös kirkkoon kuulumattomia. Vastaavasti myös kirkkolain ja kirkkojärjestyksen hautaamista koskevaa sääntelyä on tällöin noudatettava myös kirkkoon kuulumattomien osalta. Näin ollen herää kysymys siitä, voiko kirkko toimia tehtävässään myös uskonnottomien uskonnonvapautta kunnioittaen. Ylipäänsä voidaan kysyä, minkälainen *uskonto-oikeudellinen sääntely* mahdollistaa tällaisen järjestelyn?

1.1 TUTKIMUKSEN RAKENNE

Moderni uskonnonvapaus voidaan jakaa kolmeen keskeiseen elementtiin. Ensimmäinen elementti on *materiaalinen uskonnonvapaus*, mikä tarkoittaa perustuslain 11 §:n sisältöä uskonnon ja omantunnon vapaudesta. Toinen elementti on *uskonnollinen yhdenvertaisuus*, minkä tulee ilmetä sekä suhteessa erilaisiin maailmankäsityksiin, että erilaisia vakaumuksia omaavien ihmisten välillä. Kolmantena elementtinä, ja oikeastaan edellä mainittujen elementtien edellytyksenä, pidetään *valtion neutraalia suhtautumista uskontoihin*. Se tarkoittaa, että valtio ei sitoudu valtiosäännössään tunnustamaan mitään uskontoa tai maailmankatsomusta muita paremmaksi.⁴

Tämä modernin uskonnonvapauden käsitelmääritys toimii tutkimukseni viitekehyksenä negatiivisen uskonnonvapauden ymmärtämiseen. Lähtökohtana toimii materiaalinen

---

³ Mm. Seppo 2003.

⁴ Heikkonen 2010, s. 18-19.

uskonnonvapaus, eli *PL 11 §:ssä turvatun negatiivisen uskonnonvapauden sisältö*, jonka esittelen 3. luvussa. Koska tiettyjä negatiivisen uskonnonvapauden käsitteitä ei voi ymmärtää tuntematta niiden vastakohtaa, olen päätenyt esittelemään uskonnonvapauteen sisältyviä peruskäsitteitä oikeuden positiivisen ulottuvuuden kautta tutkimuksen 2. luvussa.

Modernin uskonnonvapauden kolmantena elementtinä pidetään valtion neutraalia suhtautumista eri uskontoihin ja vakaumuksiin.⁵ Myös Suomi on valtiona uskontoa tunnustamaton ja ihmisoikeusvelvoitteiden nojalla sitoutunut tunnustamaan jokaisen ihmisyksilön uskonnollisen tai uskonnottoman katsomuksen. Tutkimuksen 4. luvussa käydään siten läpi valtion tunnustuksettomuutta sekä sitä problematiikkaa, mikä aiheutuu siitä, että uskonnollisesti neutraalia julkista valtaa on siirretty evankelis-luterilaiselle kirkolle.

Keskeisenä elementtinä modernin uskonnonvapauden käsitelmäärittelyssä mainitaan *uskonnollinen yhdenvertaisuus*. 5. luvussa osoitan eri yhteiskunnan osa-alueisiin nivoutuvien esimerkkitapausten avulla, miten lainsäädäntö suhtautuu eri katsomuksiin. 6. luvussa esitän omat johtopäätökseni siitä, *ovatko lainsäädäntö ja julkinen valta uskonnollisesti neutraaleja, ja toteutuuko uskonnollinen yhdenvertaisuus erityisesti negatiivisen uskonnonvapauden osalta*.

1.1.1 TUTKIMUSKYSYMYS JA -METODI

Suomen perustuslain perusoikeusluetteloon sisältyvä negatiivinen uskonnonvapaus on perusoikeus. Sen tulisi siis olla perusoikeusjärjestelmässä samanarvoisessa asemassa muiden perusoikeuksien, erityisesti uskonnonvapauden positiivisen ulottuvuuden kanssa. Tutkimuksen aiheena on negatiivisen uskonnonvapauden toteutuminen nykyisen lainsäädännön tasolla ja erityisesti se, toteutuuko oikeus sen perusoikeusluonteen mukaisella tavalla. Alakysymyksiä voidaan pitää lisäksi ainakin kysymyksiä siitä, (a) mikä on negatiivisen uskonnonvapauden keskeinen sisältö; ja (b) millä aineellisen lainsäädännön normeilla on merkitystä oikeuden toteutumiselle.⁶ Valtion uskonnollista neutraliteettia ja evankelis-luterilaisen kirkon asemaa julkisen vallan käyttäjänä koskevan osan tutkimuskysymyksenä voidaan pitää kysymystä siitä, sisältyykö tällaiseen järjestelyyn mitään oikeudellista ristiriitaa. Tutkimuskysymykseni voidaan siis kiteyttää: *miltä osin negatiivinen uskonnonvapaus ei toteudu sen perusoikeusluonteen edellyttämällä tavalla ja voidaanko osoittaa, että kyseinen oikeus on heikommassa asemassa positiiviseen uskonnonvapauteen nähden?* Ja: *sisältyykö negatiivisen uskonnonvapauden*

⁵ Heikkonen 2010, s. 18-19.

⁶ Viljanen 1986 s. 49; Hakala 2017 s. 122-126. Tutkimuskysymyksestä voidaan yleensä johtaa pää- ja alakysymyksiä. Alakysymykset yleensä konkretisoivat pääkysymystä l. vastaavat johonkin pääkysymyksen osa-alueeseen.

*toteutumisen kannalta mitään ristiriitaa siihen, että uskonnollisesti neutraali valtio siirtää julkista valtaa tunnustukselliselle instanssille?*⁷

Nykänen määrittelee oikeusdogmaattisen tutkimuksen voimassa olevan oikeuden ja eri säännösten välisiä suhteita selvittäväksi tutkimukseksi, jossa selvitystyö tehdään oikeuslähteiden avulla. Kyse on siis siitä, miten lakia tulisi eri tilanteissa tulkita.⁸ Myös tämän tutkimuksen kohteena ovat yksittäiset normit ja niiden tulkinta. Painopiste on normien tarkastelussa lainvalmisteluaineistojen ja kirjallisuuden perusteella.

Perinteinen lainoppi keskittyy määrittelemään oikeussääntöjen sisältöä sekä systematisoimaan tiettyä oikeussäännösten joukkoa. Tässä tutkimuksessa lainopillista metodologiaa sen perinteisessä merkityksessä on käytetty ensinnäkin negatiivisen uskonnonvapauden sisällön määrittämiseksi (tulkinta) sekä ilmiötä täsmentävän lainsäädännön systematisoimiseen.⁹ Perinteistä lainoppia voidaan kuitenkin kritisoida sen kapea-alaisuudesta; se keskittyy operoimaan yleensä tietyn oikeudenalan sisällä sen periaatteita noudattaen.¹⁰ Perinteinen lainoppi ei siten ole riittävä metodi tutkimukseen, jossa pyritään tunnistamaan tiettyä perusoikeutta konstruoivaa lainsäädäntöä usean eri oikeudenalan lähteistä.

Tutkimuksen varsinaisena metodina voidaankin siis pitää ongelmakeskeistä metodologiaa. *Ongelmakeskeinen lainoppi* ei rajoitu tietyn oikeudenalan oikeussääntöihin ja -periaatteisiin, vaan tutkimuksessa huomioidaan oikeusjärjestys kokonaisuudessaan. Perusajatuksena on, että kaikki tutkimuskohteena olevaan ilmiöön liittyvät oikeussäännöt selvitetään, analysoidaan ja systematisoidaan.¹¹ Tutkimuksessa olen esitellyt tilanteita, joissa negatiivisella uskonnonvapaudella voi olla oikeudellista merkitystä. Näitä esimerkkitapauksia säännellään tavallisilla laeilla, jotka jakautuvat usean eri oikeudenalan alle. Siksi tässäkin tutkimuksessa ei ole tukeuduttu pelkästään valtiosääntöoikeuden oikeusperiaatteisiin, vaan ongelmakeskeisen lainopin metodin mukaisesti negatiivista uskonnonvapautta on selvitetty ilmiölähtöisesti pyrkien huomioimaan oikeusjärjestys kokonaisuudessaan.

Tutkimuksessa sivutaan myös nk. *vaihtoehtoisen eli kriittisen lainopin*¹² metodologiaa. Kriittinen lainoppi ei tyydy kuvaamaan voimassaolevaa oikeutta sellaisena kuin se on, vaan osoittaa, että voimassaoleva oikeus ei ole vapaa yhteiskunnan sosiokulttuurista, politiikasta, arvoista tai

⁷ *Hakala* 2017 s. 122-126. Pro gradu -työssä voi yleensä käyttää korkeintaan kahta-kolmea tutkimusongelmaa.

⁸ *Nykänen* 2013, s.50.

⁹ *Aarnio* 2006 s. 238.

¹⁰ *Kangas* 1997 s. 93-94.

¹¹ *Kangas* 1997 s. 93-94.

¹² *Hirvonen* erottaa vaihtoehtoisen I. kriittisen lainopin marxilaisuuteen pohjautuvasta kriittisestä oikeusopista (*Hirvonen* 2011 s. 50-51). Toisaalta *Husa* (1995 s. 90-95; 112-114) yhdistää kriittisen I. vaihtoehtoisen teorian nimenomaan marxilaiseen tieteenfilosofiaan.

muusta sen kaltaisesta seikasta. Vaihtoehtoisessa lainopissa voidaan korostaa oikeuden sisäisiä ristiriitoja ja jännitteitä. Jos kriittisen lainopin metodeilla osoitetaan oikeusjärjestyksen tai lainsäädännön puutteita tai arvokonstruktioita, on kriittisen analyysin välineinä käytettävä voimassaolevan oikeuden oikeussääntöjä, esimerkiksi perus- tai ihmisoikeuksia taikka oikeusperiaatteita.¹³ Kriittisen lainopin metodi soveltuu siis hyvin tutkimukseen, jossa saman perusoikeuden ääripäiden toteutumista verrataan keskenään ja osoitetaan tutkimuskohdetta koskevia puutteita ja arvostuksia voimassaolevasta oikeudesta. Näiden puutteiden osalta olen tutkimuksen johtopäätösosiossa esittänyt myös *de lege ferenda* -tyyppisiä kehittämisehdotuksia.

Tutkimuksen lähtökohtana voidaan pitää tulkintaani, jonka mukaan *negatiivinen uskonnonvapaus ei toteudu sen perusoikeusluonteen mukaisella tavalla*. Tämän osoittamiseksi olen koonnut yhteen sellaisia säädösratkaisuja, joissa lainlaatija ei ole riittävällä tavalla huomionnut kyseistä oikeutta. Näiden esimerkkien avulla olen voinut osoittaa puutteita oikeuden toteutumisessa. Negatiivista uskonnonvapautta koskeva ratkaisukäytäntö painottuu eduskunnan oikeusasiamiehen ja oikeuskanslerin antamiin ratkaisuihin. Sen sijaan tuomioistuinratkaisuja on varsin vähän. Näin ollen tutkimuskohteen perusoikeusluonnetta ja toteutumista on arvioitava muulla tavoin kuin perinteisellä, tuomioistuinten ratkaisuista johdettavan tulkintalinjan analysoinnilla. Koska perusoikeuksilla on oikeudellista merkitystä ensisijaisesti yksilön ja julkisen vallan välisessä vertikaalisuhteessa, olen päätenyt arvioimaan negatiivisen uskonnonvapauden perusoikeusluonteenmukaisuutta ennen kaikkea suhteessa nykyisen perusoikeusparadigman *laajaan perusoikeusnäkemykseen*, jossa julkiselta vallalta edellytetään aktiivisia toimia perusoikeuksien turvaamiseksi ja toteuttamiseksi. Kysymys on siis perusoikeusmyönteisestä laintulkinnasta.¹⁴

Perusoikeuksia koskeva tutkimus katsotaan oikeudenalajaottelussa säännönmukaisesti kuuluvan valtiosääntöoikeuden alaan. Valtiosääntöoikeuden alaan kuuluvana voidaan pitää myös valtion tunnustuksettomuutta sekä julkisen vallan siirtoa koskevien kysymysten käsittelyä. Edellä tuli ilmi, että ongelmakeskeisessä lainopissa tutkimuskohdetta tarkastellaan ilmiölähtöisesti siten, että huomioiduksi tulee oikeusjärjestys kokonaisuudessaan. Myös tässä tutkimuksessa on selvitetty negatiivista uskonnonvapautta täsmentävää lainsäädäntöä usean eri

---

¹³ Hirvonen 2011, s. 50; Kolehmainen 2016 s.120. Ks. myös Määttä 2016 s. 182, jonka mukaan ”vaihtoehtoisessa lainopissa esitetään voimassa olevan oikeuden sisällöstä tulkintasuosituksia, jotka perustuvat tutkijan lähtökohdakseen omaksuman yhteiskunnallisen näkemyksen optimointiin”.

¹⁴ Kolehmainen 2016 s. 123-124.

oikeudenalan lähteistä, joten tutkimuksella on liittymiä muun muassa hallinto-oikeuteen, finanssioikeuteen ja sosiaalioikeuteen, pysytellen kuitenkin julkisoikeuden alueella.

Tutkimuksessa käsitellään myös evankelis-luterilaista kirkkoa julkisen vallan käyttäjänä ja työnantajana. Myös tutkimuksen oikeuslähteinä on käytetty kirkkolainsäädännön normeja.¹⁵ Tästä huolimatta tutkimusta ei voi pitää kirkko-oikeuden alaan kuuluvana. Evankelis-luterilaisen kirkko-oikeuden lähtökohtana on *teologinen oikeuspositivismi*¹⁶, eli kirkon ylivoimaisen arvopohjan pitäminen myös sitä koskevan oikeustieteen lähtökohtana.¹⁷ Tällainen näkökulma oikeuteen ei sovellu tutkimukseen, jossa selvitetään uskonottomien uskonnonvapauden toteutumista.¹⁸

1.2 ERÄISTÄ KÄSITTEISTÄ JA RAJAUKSISTA

PL 11 § on nimetty uskonnon ja omantunnon vapaudeksi, jossa omallatunnolla tarkoitetaan muuta kuin uskonnollista katsomusta. Näin ollen muun kuin uskonnollisen vakaumuksen vapaus on lainsäädännössä itse asiassa nimetty omantunnon vapaudeksi. Perusoikeusuudistuksen esitöissä *omantunnon vapauden* on katsottu tarkoittavan ”sekä uskonnollisia että muita maailman- ja elämäkatsomuksia” ja *negatiivinen uskonnonvapaus* merkitsee vain oikeutta olla osallistumatta uskonnon harjoittamiseen omantunnon vastaisesti PL 11 §:n viimeisen virkkeen mukaisesti.¹⁹ Tässä tutkimuksessa käytän negatiivisen uskonnonvapauden käsitettä kuitenkin laajemmin, eli tarkoittamaan kaikkea ei-uskonnollisen vakaumuksen vapautta. Mielestäni tämän tutkimuksen tarkoituksen valossa negatiivinen uskonnonvapaus on myös käsitteenä informatiivisempi kuin omantunnon vapaus. Omantunnon vapauden sijasta olen useimmiten päätenyt käyttämään termiä vakaumuksen vapaus²⁰, kun

¹⁵ Kirkkolainsäädäntöä ei pidä sekoittaa nk. *kanoniseen oikeuteen*, jolla viitataan ennen kaikkea roomalaiskatolisen ja ortodoksisen kirkon sisäiseen oikeusjärjestelmään. *Leino* 2002 s. 5; *Husa & Pohjolainen* 2014 s. 5; *Knuutila* 2012 s. 4-14.

¹⁶ Teologinen oikeuspositivismi on *Juntusen* kehittämä doktriini, jota esimerkiksi *Leino* konkretisoi teoksissaan. Teoriaa on kehitelty edelleen *Seppänen*, jonka *khalkedonilainen ratkaisu* liittyy kirkko-oikeuden edellisiin voimakkaammin teologisiin lähtökohtiin.

¹⁷ *Leino* 2005 s. 32. Raamattu, Raamatun oppi ja niiden mukainen kirkon uskontunnustus on otettu osaksi säädännäistä (positiivista) oikeutta kirkkolain ja kirkkojärjestyksen ensimmäisten lukujen ensimmäisissä pykälissä. Siten ne luovat perustan myös kirkko-oikeuden tutkimukselle.

¹⁸ Tutkimusta voisi periaatteessa luonnehtia *uskonto-oikeudelliseksi*. Esimerkiksi *Juntunen* katsoo uskonnonvapauslainsäädännön uskonto-oikeuteen kuuluvaksi. Ks. *Leino* 2002 s. 95, jonka mukaan kirkko-oikeus tulee erottaa uskonto-oikeudesta, joka käsittäisi lähinnä valtion uskonto-oikeuden.

¹⁹ Kts. myös *Scheinin* 2005 (päivittyvä) osa III luku 7, jonka termistössä käytetään samanlaista jakoa. Huom. kuitenkin perusoikeusuudistuksen esityöt (HE 309/1993 vp, s. 55), jossa uskonnonharjoittamista koskeva lainkohta on tarkoitettu ”täsmentämään *eräitä* negatiivisen uskonnonvapauden ulottuvuuksia”. Kurs. kirjoittajan.

²⁰ Vakaumus-termiä on käytetty myös muualla lainsäädännössä, esimerkiksi asevelvollisuuslaissa ja siviilipalveluslaissa. Näissä laeissa vakaumuksella tarkoitetaan sekä uskonnollista että uskonnotonta vakaumusta.

puhutaan negatiiviseen uskonnonvapauteen liittyvästä uskonottomasta maailmankatsomuksesta.

Negatiivinen uskonnonvapaus ei ole synonyymi ateismille, vaikkakin yleiskielessä käsitteet voivat sekoittua. Ateismi on yksi maailmankatsomus, joka kieltää monoteististen ja polyteististen jumaluuksien olemassaolon.²¹ Lainsäädännöllä on haluttu turvata mahdollisimmin monipuolisesti erilaisten maailmankatsomusten vapaus, eikä ateismi siis ole juridisesti käyttökelpoinen termi. Siksi tässäkin tutkimuksessa käytetään käsitteitä negatiivinen uskonnonvapaus, tunnustuksettomuus sekä kirkkoon kuulumattomat ja uskonottomat henkilöt, sen sijaan että painotettaisiin ateismia ainoana negatiivisen uskonnonvapauden ilmenemismuotona. Kun tutkimuksessa esiintyy käsite ”muuta uskontoa tunnustavat”, sillä tarkoitetaan muuta kuin evankelis-luterilaista uskoa tunnustavia henkilöitä.

Tutkimuksessa käytetään käsitettä uskonnollinen yhdyskunta, kun sillä tarkoitetaan sekä evankelis-luterilaista kirkkoa, ortodoksista kirkkokuntaa, että muita uskonnollisia yhdyskuntia. Termillä rekisteröity uskonnollinen yhdyskunta on erotettu tutkimuksessa ne kohdat, joissa kysymys on muusta kuin evankelis-luterilaista kirkkoa tai ortodoksista kirkkokuntaa koskevasta sääntelystä. Historiallisista syistä Suomen evankelis-luterilaisella kirkolla on erityisasema suhteessa muihin uskontokuntiin ja valtaosa uskontoa tunnustavasta väestöstä kuuluu evankelis-luterilaisiin seurakuntiin vähintään ns. ”tapakristittyinä”. Evankelis-luterilainen usko ja kirkkoinstituutio ovat suuresti vaikuttaneet myös suomalaiseen tapakulttuuriin. Näin ollen tutkimus keskittyykin arvioimaan negatiivisen uskonnonvapauden toteutumista lähinnä suhteessa evankelis-luterilaiseen kirkkoon.

Maahanmuuton seurauksena erilaisia uskontoja tunnustavien yksilöiden määrä Suomen lainsäädännön piirissä on kasvanut ja uskonnonvapaus on myös heille kuuluva oikeus. Kuhunkin uskontoon sisältyy kuitenkin mitä moninaisimpia oppeja ja rituaaleja, joiden oikeusvaikutuksien käsittelyyn riittäväällä yksityiskohtaisuudella ei ole tässä tutkimuksessa tilaa. Voidaan kuitenkin todeta, että uskonnonvapauslainsäädäntö koskee kaikkia uskontokunnasta tai maailmankatsomuksesta riippumatta. Ortodoksisesta kirkosta annetussa laissa (985/2006) on ortodoksista kirkkoa koskevaa erityislainsäädäntöä, mutta olen rajannut myös sitä koskevan lainsäädännön erityispiirteet tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

---

²¹ *Kamppinen* 2011 s. 13-29. Ateismissakin on useampia suuntauksia, esimerkiksi uusateismi ja tieteellinen ateismi jne. Ateismin sijaan tässä tutkimuksessa tarkoitettun uskonottomuuden ideologisena perustana voitaisiin pitää sekulaaria humanismia, eli ihmiskeskeistä ja tieteellistä maailmankuvaa. Sekulaaria maailmankatsomusta ei tule sekoittaa totalitaristisiin ideologioihin, jotka ovat itse asiassa olennaisesti uskontojen kaltaisia (henkilön tai aatteen korottaminen).

Tässä tutkimuksessa käsitellään lyhyesti myös hautaustoimea. On huomattava, että hautaustoimilaki on paljon tässä esitettyä laajempi kokonaisuus, joka säätelee hautaamisen lisäksi muun muassa ruumiin tuhkaamista ja tuhkan sirottelemista. Lakiin sisältyy myös hautausmaakiinteistöä koskevia määräyksiä. Näitä koskevat oikeudelliset kysymykset on rajattu tutkimuksen ulkopuolelle. Hautaustoimilaki mahdollistaa hautausmaiden perustamisen ja ylläpidon myös valtiolle, kunnille ja kuntayhtymille (HautaTL 7 §) sekä aluehallintoviraston luvalla rekisteröidyille uskonnollisille yhdyskunnille, yhdistyksille ja säätiöille (HautaTL 8 §).²² Hautaustoimilain hautausmaan ylläpitäjälle osoittamat velvollisuudet²³ koskevat evankelis-luterilaisen seurakunnan lisäksi myös näitä instansseja silloin, kun ne toimivat tässä tehtävässä. Tutkimusaiheen rajauksen vuoksi en kuitenkaan käsittele niitä ongelmia, joita voi syntyä näiden toimijoiden tuottamassa hautaustoimessa.

Uskonnonvapauslain uudistamisen yhteydessä keskustelua käytiin erityisesti uskonnonopetuksen tunnustuksellisuuden poistamisesta. Esimerkiksi uskonnonvapauskomitean jäsen *Martin Scheinin* jätti komiteanmietintöön eriävän mielipiteen siitä, ettei uskonnonopetuksen aiempaa tunnustuksellista asemaa voi poistaa vain lain sanamuotoa muuttamalla.²⁴ Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan oteta kantaa uskonnonopetuksen tunnustuksellisuuden asteeseen, vaikka siihen liittyikin uskonnonvapauden toteutumisen kannalta olennaisia kysymyksiä.²⁵

Lopuksi haluan täsmentää, että tutkimuksen tarkoituksena ei ole uskonnollisten yhdyskuntien eikä niiden jäsenten, opinkappaleiden tai instituutioiden arvostelu. Pyrkimyksenä on objektiivisesti kuvata uskonnonvapautta koskevaa lainsäädäntöä ja erityisesti niitä säädösratkaisuja, joissa lainlaatija ei riittävällä tavalla ole huomionnut negatiivisen uskonnonvapauden toteutumista. Uskonnonvapausoikeutta koskevasta lainsäädännöstä ja oikeuskirjallisuudesta johtuu, että negatiivista uskonnonvapautta on väistämättä tarkasteltava positiivisen uskonnonvapauden kautta ja tästä syystä tutkimukseen sisältyy myös erityisesti evankelis-luterilaista kirkkoa koskevaa materiaalia. Ne kohdat, joissa olen esittänyt huoleni negatiivisen uskonnonvapauden toteutumisesta tilanteissa, joissa evankelis-luterilainen kirkko käyttää julkista valtaa, on luettava kritiikkinä lainsäätäjää kohtaan, ei kirkkoinstituutiota, eikä varsinkaan kenenkään henkilökohtaista uskoa tai maailmankatsomusta kohtaan.

²² Aluehallintoviraston luvalla myös yksityisen haudan perustaminen on mahdollista (HautaTL 16 §).

²³ Lukuun ottamatta yleisten hautausmaiden ylläpitovelvollisuutta (HautaTL 3 §).

²⁴ Komiteanmietintö 2001:1.

²⁵ Uskonnonvapauslain valmistelusta ja uskonnonopetusta koskevasta keskustelusta; *Sorsa* 2010 s. 224-227; *Seppo* 2003 s.76-77; 84-87.

1.3 LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Oikeuslähdeopin perinteinen lähtökohta jakaa oikeudellisissa ratkaisuisa käytettävät lähteet kolmeen ryhmään: *vahvasti velvoittaviin, heikosti velvoittaviin ja sallittuihin oikeuslähteisiin*.²⁶ Tässä tutkimuksessa sekä tutkimuksen kohteena että tutkimusaineistona on käytetty perinteisen oikeuslähdeopin oikeuslähteitä, eli lakeja, niiden esitöitä ja oikeuskirjallisuutta. Vahvasti velvoittavista oikeuslähteistä tämän tutkimuksen kannalta tärkeimpiä ovat Suomen perustuslaki, uskonnonvapauslaki, hautausoimilaki ja eräät kansainväliset ihmisoikeussopimukset. Heikosti velvoittavia oikeuslähteitä ovat siten asianomaisten lakien esityöt ja ihmisoikeussopimusten osalta niiden kommentaarit ja pöytäkirjat. Varsinaisia tuomioistuinratkaisuja on tutkimuksen kannalta ollut käytössä harmillisen vähän, mutta ylimpien laillisuusvalvojien, eduskunnan oikeusasiamiehen ja oikeuskanslerin, antamia uskonnonvapausoikeuden tulkintaa koskevia ratkaisuja voidaan pitää oikeuskäytännön veroisina oikeuslähteinä.

Sallittuihin oikeuslähteisiin kuuluvat oikeuskirjallisuus, viranomaisten laintulkintaohjeet, yleiset oikeusperiaatteet sekä reaaliset argumentit.²⁷ Käytetyistä lähteistä voidaan mainita erityisesti valtiosääntöoikeuden ja perusoikeusjärjestelmän osalta *Tuomas Ojanen, Martin Scheinin ja Antero Jyränki*. Uskonnonvapauslakia kommentoivan yleisteoksen on kirjoittanut lakia valmistelemissä ollut uskonnonvapauskomitean jäsen, professori *Juha Seppo*. *Mikko Reijosen* teos käsittelee uskonnonvapautta ihmisoikeussopimusten näkökulmasta. Kirkon ja valtion, sekä kirkon ja uskonnonvapauden suhdetta kirkko-oikeuden näkökulmasta ovat tutkineet ainakin *Hannu Juntunen, Pekka Leino ja Arto Seppänen*. Erikseen on mainittava vielä Pekka Leinon kirkon ja perusoikeuksien suhdetta käsittelevä tutkimus *Kirkko ja perusoikeudet*. Uskonnonvapauden historiaa ja kirkon näkökulmaa uskonnonvapautteen on tutkinut *Leena Sorsa* aatehistorian väitöskirjassaan. Oikeusfilosofian professori *Guy Haarscher* on käsitellyt valtion uskonnollista neutraliteettia teoksessaan *Tunnustuksettomuus*.

1.3.1 AIEMPI TUTKIMUS

Uskonnonvapautta on tutkittu runsaasti sekä kansainvälisen että kansallisen oikeuden ilmiönä. Sen sijaan uskonnottomien oikeusasemaa on tarkasteltu varsin vähän. Toinen oikeustieteilijöiltä unohtunut alue on ollut vuonna 2004 voimaan tullut hautausoimilaki, jonka säätämisen taustalla oli muun muassa kirkkoon kuulumattomien vainajien hautaamisen turvaaminen näiden uskonnonvapautta toteuttavalla tavalla. Perusoikeuksia koskevassa

---

²⁶ Nykänen 2013, s.66-72.

²⁷ Nykänen 2013, s. 70-72.

oikeuskirjallisuudessa negatiivinen uskonnonvapaus jää yleensä maininnan tasolle ja uskonnonvapaus perusoikeutena yleensä esitellään positiivisen uskonnonvapauden näkökulmasta.²⁸

Marika McAdam on perehtynyt ateistien, vapaa-ajattelijoiden ja uskonnottomien kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 18. artiklan mukaiseen uskonnonvapausoikeuteen kansainvälisen oikeuden ja ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisujen perusteella. Suurimpia puutteita näiden ryhmien uskonnonvapausoikeudessa hän on havainnut proselytismin, vihapuheen ja lasten oikeuksien toteutumisessa. McAdamin mukaan uskonnottomien oikeus ilmaista vakaumus johdetaan KP-sopimuksen 19.artiklasta (mielipiteen- ja sananvapaus), jonka rajoitusedellytykset ovat laajemmat kuin uskonnonvapautta koskevan 18. artiklan. McAdamin tutkimuksen teesi onkin se, että *positiivisella uskonnonvapaudella on korkeampi asema ihmisoikeuksien hierarkiassa kuin negatiivisella uskonnonvapaudella.*²⁹

Professori *Juha Sepon* teos ”Uskonnonvapaus 2000-luvun Suomessa”, on usein mainittu uskonnonvapautta koskevaksi yleisteokseksi. Se sisältää uskonnonvapausoikeuteen kuuluvat perusasiat, sekä kattavan esityksen uskonnonvapauslain säätämisvaiheista lausuntokierroksista valmiiseen lakiin saakka. Seppo on ollut itse uskonnonvapauslakia valmistelleen komitean jäsenenä. Kirjoittajan lähtökohta uskonnonvapauteen on sen positiivisen aspektin esiintuomisessa. Sepon mukaan perustuslain 11 §:n negatiivinen rajoituslauseke eli oikeus olla osallistumatta uskonnonharjoittamiseen riittää sellaisenaan antamaan korkeimmalla lain tasolla henkilökohtaisen suojan kaikille sitä tarvitseville.³⁰ Tutkimuksessani osoitan, että asia ei ole näin, vaan pikemminkin päinvastoin.

Oikeustieteilijöistä *Martin Scheinin* on käsitellyt perusoikeuksia ja myös uskonnonvapautta julkaisussa ”Perusoikeudet”. Kyseisen teoksen uskonnonvapautta koskeva luku sisältää uskonnonvapausoikeuden perusasiat ja lukuisia Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeustapauksia. Scheininin mukaan negatiivisen uskonnonvapauden keskeisin sisältö koskee ainoastaan oikeutta olla osallistumatta uskonnonharjoittamiseen yksilön omantunnon vastaisesti. Tässä tutkimuksessa osoitan, että negatiivisen uskonnonvapauden sisältö on laajempi kuin Scheininin määrittelyssä.

²⁸ Esim. *Seppo* 2003, *Scheinin* 2005 (päivittyvä), *Leino* 2003.

²⁹ *McAdam* 2018, s. 1-54. Ylimmällä sijalla ovat perinteiset valtauskonnot, toisella sijalla uudet ja pienijäseniset uskonnot ja alimpana ateismi. Itse asiassa McAdamin mukaan KP-sopimuksen 26. artikla (syrynnän kielto), ei lainkaan suojaa uskonnottomia, sillä sen luettelossa ei mainita lainkaan sanaa ”belief”.

³⁰ *Seppo* 2003, s.186.

Johannes Heikkonen on tutkinut maisteritutkielmassaan uskonnonvapautta ja valtion positiivisia toimintavelvoitteita. Näistä velvoitteista hän on erityisesti tarkastellut suojaamisvelvoitetta rikoslain uskontorikoksien ja toteuttamisvelvoitetta uskonnonopetuksen esimerkkien avulla. Tutkimuksen kantavana teemana on *modernin uskonnonvapauden* käsitelmäärittely: *materiaalinen uskonnonvapaus, yhdenvertaisuus sekä valtion ja uskonnon erottaminen*. Tätä voidaan pitää myös oman tutkimukseni lähtökohtana negatiivisen uskonnonvapauden systematisointiin. Vaikka negatiivinen uskonnonvapaus ei ole Heikkosen tutkimuskohteena, on hänen työstään havaittavissa selvä kritiikki Suomen uskonto-oikeudellista nykytilaa kohtaan. Hänenkin tutkimustuloksensa kiteytyvät ongelmiin *uskonnollisen yhdenvertaisuuden toteutumisessa*.

Professori *Guy Haarscher* tutkii moraali-, yhteiskunta- ja oikeusfilosofiaa erityisesti ihmisoikeusnäkökulmasta. Teoksessa *Tunnustuksettomuus* vertaillaan Euroopan valtioiden suhdetta uskontoihin ja uskonnollisiin yhdyskuntiin. Keskeisessä asemassa on Ranskan järjestelmä, jossa valtion ja kirkon ero (*sekularismi*) on toteutettu Suomea voimakkaammin. Suomalaista valtion ja evankelis-luterilaisen kirkon suhdetta voidaan *Haarscherin* filosofian perusteella kuvata siten, että maallistuneen valtion kansalaiset pitävät kirkkoinstituutiota niin liberaalina suhteessa ihmisoikeuksiin, että kirkon ja valtion täysinäistä eroa pidetään tarpeettomana. *Kirkko on säilyttänyt erityisasemansa, joka sisältää kuitenkin ristiriidan: ”on vaikea väittää, että puhtaasti yksityinen uskonto on täysin samalla tasolla kuin uskonto, joka osallistuu itse valtion toimintaan”*.³¹

Varsinaisena negatiivista uskonnonvapautta koskevana tutkimuksena voidaan pitää *Mikko Saarnen* liseniaatintyötä *Negatiivinen uskonnonvapaus vertailevasta näkökulmasta*. Tutkimuksen keskeinen tarkoitus on kehittää negatiivista uskonnonvapautta koskevaa tulkintadoktriinia, erityisesti Yhdysvaltain oikeudesta omaksuttujen keinojen avulla. Valitettavasti edes *Saarni* ei ole ryhtynyt käsitteellistämään negatiivisen uskonnonvapauden sisältöä, sillä hän katsoo, ettei perusoikeuksien sisältöä voida tyhjentävästi määritellä. Hän tyytyy toteamaan, että oikeus sisältää ainakin PL 11 §:ssä lausutut elementit.

Negatiivisen uskonnonvapauden sisältömäärittelyä ei ole suomalaisen oikeuskirjallisuuden piirissä tehty. Oman tutkimukseni kannalta on ollut oleellista selvittää, mitkä elementit sisältyvät negatiiviseen uskonnonvapauteen. Apuna tässä käsitelmäärittelyssä olen käyttänyt kansainvälisen oikeuden lähteitä ja tutkimusta. Siten oma tutkimukseni kiinnittyy aiempiin tutkimuksiin ainakin yhdistämällä aiheen kansainvälisen (ihmisoikeus)tutkimuksen

---

³¹ *Haarscher* 2006, s. 67-68.

kansalliseen oikeustieteen tutkimukseen ja selvittämällä, mikä on PL 11 §:ään kirjatun oikeuden keskeinen sisältö.

Toisekseen on huomautettava, että uskonto-oikeudellista ja evankelis-luterilaista kirkkoa koskevaa tutkimusta on nähdäkseni tehty varsin vähän muusta kuin kirkon sisäisestä näkökulmasta.³² Uskonnonvapautta ja kirkko-oikeutta käsitelleistä oikeustieteilijöistä³³ useat ovat myös voimakkaasti tunnustautuneet evankelis-luterilaisen kirkon edustajina virkojensa perusteella. *Hannu Juntunen, Pekka Leino ja Arto Seppänen* noudattavat kirkko-oikeuden tutkimuksissaan lisäksi nk. *teologista oikeuspositivismia*, joka yhdistää teologiset perusteet voimassaolevan (kirkko-)oikeuden säännöiksi.³⁴ Oma tutkimukseni poikkeaa siis aiheen aiemmasta tarkastelusta siinä, että tutkimusnäkökulma on täysin päinvastainen kuin edellä mainituilla tutkijoilla.

1.4 PERUSOIKEUSASEMASTA JOHTUVAT YLEISET LÄHTÖKOHDAT

Perusoikeuksia koskevan tutkimuksen kannalta merkityksellisiä ovat tietyt kaikille perusoikeuksille yhteiset ominaisuudet, jotka koskevat esimerkiksi perusoikeuksien haltijoiden henkilöpiiriä, eräitä perusoikeuksiin liitettyjä oikeusperiaatteita sekä sitä järjestelmää, joilla perusoikeuksia voidaan rajoittaa. Nämä seikat ovat yhteisiä kaikille perusoikeuksille, vaikka ne tässä esitetäänkin uskonnonvapauden näkökulmasta.

Perusoikeudet ovat perustuslaissa turvattuja yksilön oikeuksia, joilla katsotaan olevan ihmisyksilöiden ”hyvän elämän” kannalta perustavanlaatuista merkitystä. Perustuslakiin sijoitettuna ne myös nauttivat korotettua muodollista lainvoimaa ja toimivat suuntaviivoina yhteiskunnan oikeudenkäytölle.³⁵ Yksilön ajatuksenvapaudesta kumpuavaa vapautta valita uskonnollisuus tai uskonnottomuus ilman pakkoa tai valtiollista vaikuttamista voidaan pitää olennaisena vapaan ihmisyksilön hyvän elämän kannalta. Uskonnon- ja vakaumuksenvapauden onkin oikeustieteessä katsottu kuuluvan niin sanottuihin *vapausoikeuksiin*.³⁶

Suomalainen perusoikeusparadigma noudattaa nykyisin nk. laajaa perus- ja ihmisoikeusnäkemystä, jonka mukaan valtiolla ja julkisella vallalla on velvollisuus aktiivisin

³² Teologian keskeisestä merkityksestä kirkko-oikeuden tutkimuksessa ja oikeudenalälähtöisen tutkimusnäkökulman puuttumisesta esim. *Leino* 2002 s. 96-103.

³³ *Juntunen* ja *Leino. Seppo* ja *Seppänen* ovat teologeja, tosin *Seppäsen* väitöskirja on tehty Lapin yliopiston oikeustieteelliseen tiedekuntaan.

³⁴ Teologisen oikeuspositivismin merkityksestä, esim. *Juntunen* 2008 s. 27-34.

³⁵ *Karapuu* 2005 (päivittyvä); *Ojanen* 2003 s. 1-7.

³⁶ *Jyränki* 2000, s. 276. Perinteisesti perusoikeudet on ryhmitelty 1) osallistumisoikeuksiin, 2) vapausoikeuksiin (sisältäen oikeusturvan), 3) yhdenvertaisuusoikeuksiin ja 4) hyvinvointioikeuksiin. Myös *Karapuu* 2005 (päivittyvä). Vapausoikeuksien ryhmä edustaa nk. perusoikeuksien ensimmäistä sukupolvea, ja niitä kutsutaan myös klassisiksi vapausoikeuksiksi.

toimin edesauttaa perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista.³⁷ Tätä paradigmaa ilmentää perustuslain 22 §, jonka mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Julkinen valta tarkoittaa valtioita, julkishallintoa ja myös yksityisiä, silloin kun ne käyttävät julkista valtaa. Julkisen vallan on siis pidättäydyttävä perusoikeuksia luvattomasti rajoittavista toimista sekä aktiivisin toimin edistettävä ja suojattava perusoikeuksien toteutumista³⁸. Aktiivisia toimia voivat esimerkiksi olla vapausoikeuksien käytön helpottaminen luomalla sille edellytyksiä. Uskonnonvapauden osalta tämä tarkoittaa esimerkiksi uskonnollista järjestäytymisoikeutta. Perusoikeuksien vaikuttavuus ilmeneekin ensisijaisesti yksityisten luonnollisten henkilöiden suhteessa julkiseen valtaan; yksityisten välisen horisontaalisen vaikuttavuuden on ajateltu toteutuvan perusoikeuksia konkretisoivan tavallisen lainsäädännön tasolla.³⁹

Suomen perustuslaissa turvatut perusoikeudet kuuluvat *jokaiselle* Suomen oikeudenkäyttöpiirissä olevalle ihmiselle iästä, sukupuolesta, kansalaisuudesta tai muusta henkilöllisestä seikasta riippumatta. Myös uskonnonvapaus on jokaisen oikeus, vaikkakin alaikäisen osalta siihen sisältyykin tiettyjä rajoituksia. Oikeushenkilöiden ei sen sijaan ole katsottu olevan perusoikeuksien oikeudenhaltijoita, vaan oikeushenkilöiden nauttimat perusoikeudet palautuvat niiden taustalla vaikuttaviin luonnollisiin henkilöihin.⁴⁰ Perusoikeussuoja ulottuu vain eläviin ihmisyksilöihin, sillä vainajat eivät ole oikeuskelpoisia oikeussubjekteja.⁴¹

Vaikka perusoikeudet ymmärretään yhteiskunnan tiettyjen perusarvojen ilmentymiksi, ne eivät ole täysin rajoittamattomia oikeuksia. Ne eivät myöskään voi toteutua täysimääräisesti kaikkien ihmisten osalta, vaikka jokaisen perusoikeuden osalta voidaankin tunnistaa ideaalinen ja

³⁷ Karapuu 2005 (päivittyvä). Ks. myös Ojanen 2003 s. 7-12. Perinteisen näkemyksen mukaan aktiivisia toimia edellytetään lähinnä suhteessa TSS-oikeuksiin, kun taas KP-oikeudet, joihin uskonnonvapauskin kuuluu, toteutetaan subjektiivisena. Tämä näkökulma on kuitenkin murroksessa.

³⁸ Näitä voidaan kutsua myös julkisen vallan positiivisiksi toimintavelvoitteiksi. Niitä käsitellään myös myöhemmin tutkimuksen johtopäätösosiossa.

³⁹ Jyränki 2000 s. 288-289.

⁴⁰ Viljanen 2005 (päivittyvä); Ojanen 2003 s. 38-39. Vastaavasti eläimet tai muutkaan instituutiot eivät ole perustuslain tarkoittamia oikeussubjekteja.

⁴¹ Kivimäki ja Ylöstalo 1981 s. 129. Myös Viljanen 2005 (päivittyvä). Kysymys vainajan oikeussubjektiudesta on mielenkiintoinen, sillä hautaustoimilaki ja lain esityöt tarkoittavat hautaoikeudella eksplisiittisesti vainajan oikeutta tulla haudatuksi. Vainajien arvokas ja kunnioitava kohtelu on myös hautaustoimilaissa säädetty yleinen velvollisuus, joka tulee periaatteena ottaa huomioon myös lain muiden säännösten soveltamisessa. Nevalaisen (2002 s. 159-170) mukaan kuolleiden ”oikeuksissa” on kyse elävien velvollisuuksista kuolleita kohtaan. Vainajien hautaaminen tai tuhkaaminen on välttämätöntä terveydensuojelun kannalta. Hautaoikeuden taustaintressinä on siis väestön terveys, eli julkisen vallan velvollisuus pikemminkin eläviä kuin kuolleita kohtaan.

absoluuttinen sisältö. Yhden perusoikeuden täysi toteutuminen voi loukata muiden ihmisten tai ihmisryhmien perusoikeutta tai -oikeuksia.⁴²

Perustuslakivaliokunta on määritellyt perusoikeuksien yleiset rajoituskriteerit, joilla voidaan tiettyjen edellytysten täytyessä rajoittaa myös perusoikeudeksi luokiteltavan oikeuden käyttämistä. Yleiset rajoituskriteerit ovat: lailla säätämisen vaatimus, täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimus, rajoitusperusteen hyväksyttävyyden vaatimus, ytimen koskemattomuus, suhteellisuusvaatimus, oikeusturva ja ihmisoikeuksien kunnioittamisen vaatimus.⁴³

Positiiviseen tai negatiiviseen uskonnonvapauteen vetoamalla ei voi harjoittaa toimia, jotka loukkaavat muita perusoikeuksia, tai jotka ovat oikeusjärjestyksen perusteiden vastaisia. Tämä periaate koskee myös joihinkin uskonnollisiin suuntauksiin kuuluvia rituaaleja tai riittejä, vaikka ne periaatteessa olisivat uskonnon harjoittamisena suojattu valtiovallan rajoittamistoimilta. Tällaisina kiellettyinä toimina pidetään esimerkiksi moniavioisuutta, ihmisuhreja ja tyttöjen ympärileikkausta. Muiden ihmisyksilöiden perusoikeudet on otettava huomioon tulkittaessa esimerkiksi uskonnon harjoittamisoikeuden laajuutta. Erityisesti lapsen oikeutta elämään ja henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa loukata kieltämällä tältä hoitotoimenpiteitä, kuten verensiirtoja, uskuntoon vetoamalla.⁴⁴ Perustuslaintasoisuus ei myöskään estä vapauden rajoittamista sellaisilla järjestysluonteisilla säännöksillä, jotka ovat yhteiskunnassa yleisesti hyväksytyjen moraalisten ja eettisten arvojen mukaisia. Tällaisia järjestysluonteisia säännöksiä myös uskonnollisten yhdyskuntien on otettava huomioon uskonnollisissa menoissaan.⁴⁵ Uskonnon ja vakaumuksen vapaus ei siis ole rajoittamatonta, vaan oikeuden laajuus määräytyy suhteessa muihin ihmisyksilöihin.

Perusoikeuksien yleisistä opeista tämän tutkimuksen kannalta merkityksellisimpänä pidän *perusoikeuksien samanarvoisuuden periaatetta*. Perusoikeusjärjestelmän lähtökohtana on siis kaikkien perusoikeuksien hierarkkinen samanarvoisuus⁴⁶, eikä niiden välillä ole etusija- tai tärkeysjärjestyksiä. Perustuslakikaan ei luettelonomaisuudestaan huolimatta muodosta mitään perusoikeuksien hierarkkista järjestelmää. Toisaalta perusoikeuden rajoitusperusteena voi tietyissä tapauksissa olla tarve turvata toisen perusoikeuden toteutumista. Toinen asia on, että

⁴² Jyränki & Husa 2012, s. 403-408.

⁴³ Jyränki 2000 s. 291-296. Perusoikeuksia voidaan rajoittaa myös poikkeusolojen aikana.

⁴⁴ Jyränki 2000, s. 303-304. Ks. myös HE 309/1993 vp.

⁴⁵ Husa & Pohjolainen 2014 s.156-159.

⁴⁶ Perusoikeuksien hierarkkista samanarvoisuutta ei tule sekoittaa *normihierarkiaan*, jonka mukaan perustuslain säännös saa etusijan tavallisen lain säännökseen nähden jne. (Husa & Pohjolainen 2014 s. 10-11).

jotkin perusoikeudet saavat laajemmin yhteiskunnallista näkyvyyttä ja siten enemmän merkitystä.⁴⁷

1.5 KESKEINEN LAINSÄÄDÄNTÖ

Perustuslain vaikeutetusta säätämisyjärjestyksestä johtuu, että yksittäisiä perustuslain säännöksiä konkretisoidaan kevyemmällä menettelyllä muutettavissa olevilla *tavallisilla laeilla*.⁴⁸ Uskonnonvapauden kannalta merkittävimmät tavallisessa säätämisyjärjestyksessä säädetyt lait ovat uskonnonvapauslaki (UVL; 453/2003) ja hautaustoimilaki (HautaTL; 457/2003), jotka tarkentavat uskonnonvapauden käyttämistä ja toteutumista.⁴⁹

Vuoden 1919 hallitusmuoto ja vuonna 1923 voimaantullut uskonnonvapauslaki mahdollistivat ensimmäisen kerran kansalaisille oikeuden olla kuulumatta mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan. Vuoden 1869 kirkkolaki kylläkin salli evankelis-luterilaisesta kirkosta eroamisen, mutta vuonna 1889 voimaan tullut eriuskoislaki salli uskonnonharjoituksen vain tietyille protestanttisille vähemmistöille.⁵⁰ Vuoden 1923 uskonnonvapauslain katsottiin keskittyvän liiaksi uskonnonvapauden negatiivisen ulottuvuuden korostamiseen, joten uuden uskonnonvapauslain valmistelussa otettiin lähtökohdaksi uskonnonvapauden myönteinen tulkinta, ja laki tuli voimaan vuonna 2003. Tämä voitiin nähdä myös yleisen asenneilmapiirin muutoksena: aiemmin oli pyritty irtautumaan kirkosta ja uskonnosta, mutta nyt oli siirrytty moderniin ihmisoikeuksista kumpuavaan käsitykseen uskonnonvapaudesta myönteisenä oikeutena.⁵¹ Uskonnonvapauslain uudistamisen yhteydessä laadittiin myös kokonaan uusi hautaustoimilaki, joka tuli voimaan vuonna 2004. Aiemmin hautaustoimea koskeva sääntely oli jakautunut uskonnonvapauslain, kirkkolain ja kirkkojärjestyksen kesken. Kirkkolain ja kirkkojärjestyksen säännökset pysytettiin uuden lain laatimisesta huolimatta ennallaan.

Uskonnonvapauslailla säädetään uskonnollisista yhdyskunnista, niiden perustamisesta ja toiminnan perusteista. Lisäksi se sisältää määräyksiä yhdyskunnan jäsenyyden edellytyksistä, liittymis- ja eroamisenmenettelystä, lapsen uskonnollisesta asemasta sekä valasta ja vakuutuksesta. Uskonnonvapauslain ensimmäinen luku koskee kaikkia lainsäädännön piiriin kuuluvia, riippumatta heidän uskonnollisesta asemastaan.⁵² Lain toinen luku sisältää määräykset erityisestä yhteisömuodosta; rekisteröidyistä uskonnollisista yhdyskunnista ja

⁴⁷ Ojanen 2003 s. 65-68.

⁴⁸ Perusoikeuksien sisältöä voi myös luonnehtia sillä tavoin yleiseksi ja abstrakteiksi, että ne tarvitsevat täsmentämistä muulla lainsäädännöllä (Husa & Pohjolainen 2014 s. 10-11).

⁴⁹ Scheinin 2005 (päivittyvä) osa III luku 7.

⁵⁰ Leino 2002 s. 48-50,

⁵¹ Sorsa 2010 s. 266-267. Ks. myös Leino (2005 s. 57)

⁵² Seppo 2003, s.157.

niiden toiminnasta. Kolmas luku koskee kaikkia uskonnollisia yhdyskuntia, myös evankelis-luterilaista kirkkoa ja ortodoksista kirkkokuntaa. Se sisältää lakiviittauksen kokoontumislakiin julkisen uskonnonharjoittamisen osalta, sekä kaksi sakkouhkaista rikkomusta.

Tämän tutkimuksen kannalta relevantti kirkkolainsäädäntö muodostuu PL 76 §:n kirkon erityisasemaa koskevasta säännöksestä sekä kirkkolain ja kirkkojärjestyksen muodostamasta kokonaisuudesta. Kirkkoa koskevaa normistoa on lisäksi useassa muussa, nimenomaan kirkkoa varten säädettyssä laissa.⁵³ Kirkkolainsäädäntö säätelee kirkon organisaatiota, hallintoa, virkoja ja kirkollista toimintaa.⁵⁴

Myös vainajan hautaamiseen, siunaamiseen ja ruumiin käsittelyyn liittyy erilaisia uskonnollisia rituaaleja, joita uskonnonvapaus turvaa. Joissakin uskonnoissa on tarkkoja määräyksiä hautaustavasta ja siitä ajasta, jossa vainaja on kuoleman jälkeen haudattava. Vainajien arvokas ja kunnioittava kohtelu on hautaustoimilain 2 § säädetty yleinen velvollisuus, joka tulee periaatteena ottaa huomioon myös lain muiden säännösten soveltamisessa⁵⁵. Hautaustoimilain 2.3 §:n vaatimus vainajan katsomuksen ja toivomuksien kunnioittamisesta ilmentää perustuslain 11 §:n uskonnon ja omantunnon vapautta koskevaa perusoikeutta, ja se on otettava huomioon ohjaavana periaatteena hautaustoimilakia sovellettaessa.⁵⁶ Lisäksi hautaustoimilakiin sisältyy säännöksiä muun muassa hautausmaakiinteistöstä, kiinteistökirjaamisesta, krematorion ja yksityisen haudan perustamisesta, vainajan tuhkaamisesta ja tuhkan käsittelystä. Tämän tutkimuksen kannalta kiinnostavia lainkohtia ovat seurakunnan ylläpitämiä yleisiä hautausmaita koskeva sääntely, sillä tässä tehtävässä seurakunta toimii julkisen vallan käyttäjänä. Hautaamista koskevia normeja on lisäksi kirkkolaissa ja kirkkojärjestyksessä.

Edellä on esitetty tämän tutkimuksen lähtökohdat negatiivisen uskonnonvapauden perusoikeusluonteen arvioimiseksi. Seuraavassa luvussa on vielä tarpeen käydä läpi eräitä

⁵³ Esim. kirkon vaalijärjestys (8.11.2013/416 v. 2014).

⁵⁴ *Leino* 2002 s. 44.

⁵⁵ HE 204/2002 vp s. 11.

⁵⁶ PeVL 71/2002 vp. Hautaustoimilakia valmisteltaessa ei edellytetty sen säätämistä perustuslain säätämisyjärjestyksessä, vaikkakin lailla tunnustettiin olevan liittymäkohtia PL 11 §:n uskonnon ja omantunnon vapauteen sekä PL 6 §:n yhdenvertaisuuteen. Lakiehdotus käsiteltiin kuitenkin perustuslakivaliokunnassa, joka vahvisti, ettei vainaja voi olla perusoikeuksien subjekti. Hautaustoimilain 2.3 §:n periaate vainajan katsomuksen ja toivomuksien kunnioittamisesta nähtiin perusoikeuskysymyksenä erityisesti vainajan omaisten näkökulmasta. Perustuslakivaliokunnan mukaan PL 1.2 §:n ihmisarvon loukkaamattomuuden periaate kuitenkin ulottaa vaikutuksensa myös muiden kuin elossa olevien henkilöiden kohteluun. Näkemystä ilmentää myös RL 24:9.2 §, jonka mukaan valheellisen tiedon esittäminen kuolleesta on kunnianloukkauksena kriminalisoitu. Kunnianloukkaussäännöksen suojeluobjekti on kuitenkin vainajan omaisen tunteet: ”teko on omiaan aiheuttamaan kärsimystä ihmiselle, jolle vainaja oli erityisen läheinen.”

uskonnonvapauden kuuluvia käsitteitä ennen varsinaista negatiivisen uskonnonvapauden sisältöä koskevaa kappaletta.

2 USKONNONVAPAUDEN PERUSKÄSITTEET

Seuraavissa alaluvuissa selostan uskonnonvapausoikeuden käsitettä ja sisältöä. Suomen perusoikeusjärjestelmän juuret ovat kansainvälisesti tunnustetuissa ihmisoikeuksissa⁵⁷, joten on perusteltua käydä läpi niiden määritelmä uskonnon ja vakaumuksen vapaudesta. Tärkeimmät uskonnon ja vakaumuksen vapautta koskevat kansainvälisen oikeuden instrumentit ovat YK:n Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus, Euroopan ihmisoikeussopimus (EIS) ja lasten oikeuksien sopimus (LOS).

Tämän luvun näkökulma uskonnonvapauden on sen positiivisessa ulottuvuudessa. Negatiivinen uskonnonvapaus on väistämättä kytketty *positiiviseen uskonnonvapauteen*, joka sisältää oikeudet tunnustaa ja harjoittaa uskontoa sekä kuulua uskonnolliseen yhdyskuntaan. Ne ilmentävät saman oikeuden vastakkaisia puolia, mutta samalla ne on ymmärrettävä myös *toisiaan täydentävinä oikeuksina*. Esimerkiksi uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluva käyttää negatiivista uskonnonvapautta suhteessa muihin kuin valitsemaansa uskontoon. Uskonnonvapauden molemmat puolet ovat siis saman yksilön intressipiirissä.⁵⁸

2.1 USKONNONVAPAAUS IHMISOIKEUTENA

Uskonnonvapaus tunnustettiin ihmisoikeudeksi Yhdistyneiden Kansakuntien *Ihmisoikeuksien yleismaailmallisessa julistuksessa* vuonna 1948. Julistuksen 18 artiklaa onkin pidetty laajimmin tunnustettuna uskonnonvapauden kansainvälisenä käsitemäärittelyinä⁵⁹:

Jokaisella ihmisellä on ajatuksen, omantunnon ja uskonnonvapaus; tämä oikeus sisältää vapauden uskonnon tai vakaumuksen vaihtamiseen sekä uskonnon tai vakaumuksen julistamiseen yksin tai yhdessä toisten kanssa, sekä julkisesti että yksityisesti, opettamalla sekä harjoittamalla hartautta ja uskonnollisia menoja.

Uskonnonvapauden kannalta merkittävin kansainvälinen sopimus on *Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus* (KP-sopimus; 8/1976) vuodelta 1966.⁶⁰ KP-sopimuksen 18 artikla on yhtenevä ihmisoikeuksien julistuksen kanssa, mutta määrittää uskonnonvapauden sisältöä sitä kattavammin. KP-sopimuksen uskonnonvapaus sisältää vapauden tunnustaa, omaksua ja harjoittaa omavalintaista uskontoa tai uskoa julkisesti

⁵⁷ Mm. Jyränki 2000, s. 277.

⁵⁸ Saarni 2001 s. 1 -2. Toisaalta oikeuden ääripäät ovat toistensa vastakohtina väistämättömästi ristiriidassa keskenään.

⁵⁹ Seppo 2003 s. 15 – 16.

⁶⁰ Suomi ratifioi yleissopimuksen 1976. Lähde: www.yk.fi.

ja yksityisesti, ja kieltää asettamasta ketään alttiiksi sellaiselle pakotukselle, joka rajoittaa yksilön vapautta valita oman valintansa mukainen uskonto tai usko. KP-sopimuksen uskonnonvapaus on oikeutta ”uskontoon tai uskoon”. Sanavalinta johtuu sopimustekstin suomennoksesta, jossa sana ”belief” on vakaumuksen sijaan kirjoitettu muotoon ”usko”⁶¹. Yksilön uskonnonvapautta voi artiklan mukaan rajoittaa vain laintasoisilla ja välttämättömillä rajoituksilla, joilla pyritään suojelemaan muun muassa yleistä turvallisuutta ja muiden perusoikeuksia ja -vapauksia. Lisäksi sopimus edellyttää, että sopimusvaltiot kunnioittavat vanhempien ja huoltajien vapautta huolehtia lastensa uskonnollisesta ja moraalisesta kasvatuksesta oman vakaumuksensa mukaisesti.⁶² *Uskonnonvapauden ydintä, eli vapautta tunnustaa tai olla tunnustamatta uskoa tai vakaumusta ei voi rajoittaa millään perusteilla.*⁶³

Ihmisoikeuskomitean kannanoton mukaan 18. artiklan uskonnonvapaus turvaa uskonnollista ja ateistista uskoa sekä oikeutta olla tunnustamatta mitään uskoa tai vakaumusta. Uskonto ja vakaumus on ymmärrettävä laajassa merkityksessä siten, että uskonnonvapaus kattaa myös ns. uudet uskonnot, vähemmistöuskonnot ja sellaiset uskontoon ja vakaumukseen liittyvät piirteet ja käytännöt, jotka poikkeavat valtauskontojen perinteisistä uskontokäsityksistä. Ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapautta koskeva artikla ilmaisee myös oikeuden olla ilmaisematta uskonnollista asemaansa tai mielipidettään. Tätä oikeutta ei voi rajoittaa edes julkisen vallan pakkokeinoilla. Julkinen valta ei saa käyttää mitään välittömiä tai välillisiä keinoja pakottaakseen yksilöitä omaksumaan tietty uskonnollinen näkemys tai luopumaan katsomuksestaan.⁶⁴

Kansainvälisesti merkittäviä uskonnonvapauden toteuttamiseen liittyviä sopimuksia ovat myös *Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus* (TSS-sopimus; 6/1976), joka toistaa KP-sopimuksen sisällön vanhempien asemasta lapsen uskonnollisen kasvatuksen antajana, *Lasten oikeuksia koskeva yleissopimus* (LOS; 60/1991), joka tunnustaa uskonnonvapauden kuuluvan myös alaikäisille ja sisältää lisäksi säännöksiä uskonnonopetuksesta ja vanhempien asemasta uskonnollisen kasvatuksen antajana, sekä *YK:n julistus kaikkinaisen uskontoon tai vakaumukseen perustuvan syrjinnän ja*

⁶¹ Ks. myös Seppo 2003, s. 12.

⁶² General Comment 22 para. 8. Kannanoton mukaan myös vanhempien ja huoltajien oikeus varmistaa lapsen uskonnollinen ja moraalinen kasvatusta on vastaavanlainen rajoittamaton oikeus. Mielestäni asia ei ole näin, sillä LOS: sta johtuu, että lapsen etu on aina etusijalla tehtäessä lasta koskevia ratkaisuja. Tästä syystä vanhempien haitallisia valintoja voidaan mielestäni rajoittaa lapsen etuun perustuvalla syyllä.

⁶³ General Comment 22 para. 8. McAdamin (2017 s. 30-31) mukaan artikla ei suojaakaan uskonnottomien oikeuksia yhtä voimakkaasti.

⁶⁴ General Comment 22 para. 2 ja 5. Komitean kannanotossa mainitaan fyysinen pakko, rangaistusseuraamukset ja sellaiset välillisesti vaikuttavat toimintaohjeet ja käytännöt, joilla rajoitetaan valtiolle vastakkaista näkemystä omaavien terveydenhuoltoon, koulutusmahdollisuuksia, työllistymistä, jne.

*suvaitsemattomuuden poistamiseksi*⁶⁵ vuodelta 1981. Sen ensimmäinen artikla on yhteneväinen KP-sopimuksen uskonnonvapautta koskevan 18 artiklan kanssa. Lisäksi se kieltää syrjinnän uskonnon tai vakaumuksen perusteella. Artiklaan 5 on sisällytetty lapsen uskonnollista asemaa koskevat periaatteet, jotka vastaavat LOS:en periaatteita. Julistuksen 6 artiklassa on lukuisia vapaaseen uskonnonharjoittamiseen liittyviä alakohtia, jotka määrittelevät uskonnonharjoittamisen sisältöä sekä uskonnonvapauden ja sananvapauden välistä suhdetta. Ne on kirjoitettu uskontoa suosivaan muotoon. Pääosin niiden sisältö koostuu erilaisten uskonnollisten menojen ja riittien turvaamisesta. Negatiivista uskonnonvapautta ne tukevat antamalla vakaumukseen pohjautuvan järjestäytymisoikeuden, ilmaisun- ja painovapauden sekä opetusvapauden. Nämä vapaudet koskevat tietysti myös uskontojen ilmaisemista. Alun perin julistukseen piti lisäksi tulla artiklat muun muassa siitä, ettei ketään pakoteta antamaan uskonnollista valaa eikä menemään avioliittoon uskonnollisin menoin vastoin omaa vakaumustaan. Myös vainajien kohtelun ja hautajaismenojen järjestäminen vainajan vakaumusta kunnioittavalla tavalla olivat omina artikloinaan.⁶⁶

Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS; 63/1999) 9 artikla on eurooppalainen uskonnonvapautta turvaava instrumentti, jonka sisältö vastaa ihmisoikeusjulistuksen ja KP-sopimuksen uskonnonvapautta koskevia artikloita. Euroopan unionin perusoikeuskirjan 10 artikla ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapaudesta on kirjoitettu yhtenevään muotoon EIS:n artiklan kanssa. Lisäksi perusoikeuskirja tunnustaa oikeuden kieltäytyä asepalveluksesta omantunnon syistä, mutta sen sääntely toteutetaan kansallisen lainsäädännön tasolla. Kouluttautumisoikeutta koskeva 14 artikla tunnustaa vanhempien oikeuden lasten uskonnolliseen, aatteelliseen ja vakaumukselliseen kasvatukseen, sekä vanhemman vakaumuksen mukaisen opetuksen valitsemiseen. Nämäkin oikeudet toteutetaan kansallisen lain tasolla. Syrjintäkieltoa koskeva 21. artikla on asiallisesti samansisältöinen perustuslain syrjintäkiellon kanssa. Lisäksi perusoikeuskirjan 22. artiklassa unioni sitoutuu kunnioittamaan kulttuurista, uskonnollista ja kielellistä monimuotoisuutta.

2.2 PERUSKÄSITTEET

Suomen perustuslain 11 §:n uskonnon ja omantunnon⁶⁷ vapaus sisältää oikeuden tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, oikeuden ilmaista vakaumus sekä oikeuden kuulua tai olla kuulumatta

⁶⁵ Declaration on the Elimination of all forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief (A/RES/36/55). Julistusta ei ole käännetty suomeksi.

⁶⁶ YK yleiskokous A/7930.

⁶⁷ Perusoikeusuudistuksessa eduskunnan sivistysvaliokunta esitti, että omantunnon ohella tai sijasta voisi käyttää ”selkeämpää ja täsmällisempää” käsitettä ”vakaumus”, jolloin lainkohta turvaisi paremmin ei-uskonnolliset maailmankatsomukset. SiVL 3/1994 vp s. 4 ja 6.

uskonnolliseen yhdyskuntaan. Lisäksi se vapauttaa velvollisuudesta osallistua omantunnon vastaisesti uskonnon harjoittamiseen. Uskonnonvapauden toteutumiseen liittyy läheisesti myös perustuslain 6 §:n yhdenvertaisuusperiaate, ja erityisesti siihen sisältyvä syrjinnän kieltö, jonka mukaan ketään ei saa asettaa eri asemaan uskonnon tai vakaumuksen perusteella ilman hyväksyttävää syytä.

Uskonnonvapausoikeus koostuu useasta erilaisesta osa-alueesta, joiden perusteella oikeutta on pyritty käsitteellistämään. Uskonnonvapauslain ja perusoikeusuudistuksen esitöissä jaotus on tehty suhteessa yksilön uskonnollisen vakaumuksen tasoon, akselilla *positiivinen – negatiivinen*, jossa positiivinen ulottuvuus tarkoittaa siis yksilön valintaa uskonnon tunnustamisesta, ja negatiivinen ulottuvuus puolestaan yksilön valintaa muun kuin uskonnollisen maailmankatsomuksen omaksumiseen. Uskonnonvapaus voidaan jakaa myös suhteessa toiminnan laatuun, akselilla *aktiivinen – passiivinen* uskonnonvapaus. Tässä jaottelussa suhde uskonnollisen katsomuksen tai tunnustuksettoman vakaumuksen omaksumisen välillä ei ole niin mustavalkoinen kuin jaottelussa positiiviseen ja negatiiviseen ulottuvuuteen, vaan molemmat ulottuvuudet ilmenevät sekä aktiivisena että passiivisena toimintana. Uskonnonvapautta voidaan jakaa vielä toiminnan sisällön perusteella aktiivisen uskonnonvapauden alaryhmiin: *kulttivapaus, tunnustusvapaus ja liittymisvapaus*⁶⁸.

Toiminnan laadun perusteella tehtävässä jaottelussa uskonnonvapaus kattaa siis sekä passiivisen että aktiivisen uskonnonvapauden. Passiivinen uskonnonvapaus on vapautta omaksua uskonto tai muu maailmankatsomus (PL 11.1 §). Vapauden taustalla on ajatus ihmisyyksilön absoluuttisesta ajatuksenvapaudesta. Passiivinen uskonnonvapaus suojaa myös vapautta vaihtaa maailmankatsomustaan ja estää pakkotoimien käyttämisen yksilön tehdessä päätöksiä uskontokuntaan kuulumisesta tai kuulumattomuudesta. Yksilöitä ei siis voida velvoittaa kuulumaan johonkin uskontokuntaan eikä toisaalta velvoittaa luopumaan sellaisen jäsenyydestä. Aktiivinen uskonnonvapaus on vapautta ilmaista maailmankatsomustaan tavalla, joka ei loukkaa muita ihmisyyksilöitä.⁶⁹ Perustuslain 11.2 §:n mukaisia uskonnonvapauden aktiivisia tunnuspiirteitä ovat oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa ja oikeus ilmaista vakaumus. Näistä muodostuvat myös aktiivisen uskonnonvapauden alaryhmät: kulttivapaus, eli oikeus uskonnon harjoittamiseen; tunnustusvapaus, eli vapaus tunnustaa, levittää, julistaa ja ilmaista uskonnollisia tai uskonnonvastaisia mielipiteitä; sekä liittymisvapaus, eli oikeus liittyä uskonnolliseen yhdyskuntaan tai erota sellaisesta⁷⁰.

⁶⁸ Ryhmien nimet; *Reijonen* 1992, s. 72 – 73.

⁶⁹ *Scheinin* 2005 (päivittyvä).

⁷⁰ *Reijonen* 1992, s. 72 – 73.

Seuraavissa alaluvuissa käsitellen uskonnonvapauden merkitystä 1) yksilötasolla (henkilökohtainen taso), 2) yhteisötasolla (kollektiivinen taso) ja 3) yleisellä tasolla (yhteiskunnallinen taso). Nämä alaluvut selventävät positiivisen uskonnonvapauden peruskäsitteitä, eli oikeutta uskonnon tunnustamiseen (yksilötaso) ja harjoittamiseen (yhteisötaso) sekä uskonnollisten yhdyskuntien autonomian periaatetta (yhteiskunnallinen taso).⁷¹

2.2.1 HENKILÖKOHTAINEN TASO

Sekä positiivisen että negatiivisen uskonnonvapauden lähtökohtana on jokaiselle ihmisyksilölle kuuluva absoluuttinen ja loukkaamaton vapaus ajatella vapaasti ja omaksua itselleen valintansa mukainen maailmankatsomus. Tätä yksilön sisäistä vakaumuksen tai ajatuksenvapauden alaa on kansainvälisesti kutsuttu *forum internumiksi*. Ajatuksenvapaudesta johtuva yksilön vapaus valita uskonnollinen tai uskonnoton maailmankatsomus ilmentää uskonnonvapauden passiivista ulottuvuutta. Se sisältää oikeuden vaihtaa uskontoa tai maailmankatsomusta ilman sanktioita, eli toisin sanoen kaikenlainen oikeudellinen tai muu pakottaminen, jolla henkilöä pyritään painostamaan esimerkiksi tietyn uskontokunnan jäseneksi tai eroamaan sellaisesta, on ajatuksen- ja uskonnonvapauden vastaisena kiellettyä.⁷² Indoktrinaation kieltö, eli kieltö alistaa henkilö käsittelyyn, jonka tarkoituksena on systemaattisesti muuttaa hänen vakaamustaan tai ajattelutapaansa, sisältyy myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen ajatuksen-, uskonnon ja omantunnon vapautta koskevaan 9. artiklaan.⁷³ Samaan ryhmään kuuluu myös suoja uskonnollisen tai muun vakaumuksen pakollista ilmaisemista tai rekisteröintiä vastaan.⁷⁴

Uskonnonvapauden henkilökohtainen taso ilmenee ensi kädessä perustuslain uskonnonvapautta koskevassa säännöksessä oikeutena tunnustaa uskontoa. Ihmisoikeuskomitean teksteistä käy ilmi, että oikeus uskonnon tunnustamiseen ja harjoittamiseen sisältää uskonnollisten toimitusten lisäksi ainakin oikeuden noudattaa tiettyä ruokavaliota, käyttää tiettyjä vaatteita ja päähineitä sekä käyttää uskonnolliselle ryhmälle ominaista kieltä.⁷⁵

⁷¹ Ks. myös *Sorsa* 2010, s. 15, joka tunnistaa kolme eri tilannetta, joissa uskonnonvapaudella on merkitystä ja on muodostanut niiden perusteella jaon: 1) yksilön uskonnonvapaus suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan, 2) uskonnollisen yhteisön uskonnonvapaus sekä 3) yksilön uskonnonvapaus uskonnollisen yhteisön sisällä. Sorsan luokittelun voi katsoa edustavan uskonnollisen yhteisön sisäistä näkökulmaa uskonnonvapauteen.

⁷² *Scheinin* 2005 (päivittyvä)

⁷³ *Pellonpää* 2018 s. 846-865. Sen sijaan oikeus yrittää vakuuttaa muita ihmisiä esimerkiksi opettamalla kuuluu ihmisoikeussopimuksen 9 artiklassa turvattuun vapauteen (*Scheinin* 2005 päivittyvä).

⁷⁴ *Scheinin* 2005 (päivittyvä).

⁷⁵ UN General Comment 22. Positiiviseen uskonnonvapauteen liittyvät oikeudet lähentyvät yhdenvertaisuusoikeuksia; esimerkiksi tiettyjen uskonnollisten rituaalien ja pukeutumissääntöjen osalta voi olla

Vaikka sitä ei ole säädöstekstissä ilmaistu, lainkohta sisältää myös oikeuden negatiivisen puolen eli oikeuden olla tunnustamatta mitään uskontoa. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on avannut oikeuden sisältöä ratkaisussaan *Sinan Işik v. Turkki*, jonka mukaan vapaus tunnustaa tai olla tunnustamatta uskoa sisältää *oikeuden olla joutumatta tilanteisiin, joissa henkilöä vaaditaan paljastamaan uskonsa tai joissa hänen on toimittava jollakin sellaisella tavalla, josta voidaan tehdä päätelmiä hänen vakaumuksestaan*⁷⁶. Tapauksessa valittajan henkilötodistus sisälsi merkinnän uskontokunnasta. Kysymyksessä oli virallinen asiakirja, joka oli usein käytössä eri yhteyksissä, jolloin myös uskontokuntaa koskevan kentän tyhjäksi jättämisellä oli merkitystä. Tiedon poistaminen henkilötodistuksesta olisi edellyttänyt kirjallista pyyntöä. Ihmisoikeustuomioistuin ei nähnyt perustetta uskonnon mainitsemiselle valtion ylläpitämissä rekistereissä ja henkilötodistuksissa. Valittajalta edellytettiin lisäksi toimenpidettä, josta voitiin päätellä hänen uskonnollinen tai uskonnoton vakaumuksensa. Ihmisoikeussopimusta katsottiin loukatun, kun valtio oli aiheuttanut tilanteen, jossa henkilön oli paljastettava vakaumuksensa.⁷⁷

2.2.2 KOLLEKTIIVINEN TASO

Erityisesti positiivinen uskonnonvapaus edellyttää, että uskonnon tunnustamista ja harjoittamista voi toteuttaa yhdessä muiden samaan uskonnolliseen ryhmään kuuluvien yksilöiden kanssa. Aktiiviseen uskonnonvapauteen sisältyvä kulttivapauden periaate, eli oikeus harjoittaa uskontoa, toteuttaakin lähinnä tätä uskonnonvapauden positiivista ulottuvuutta, vaikkakin sillä on merkitystä myös muun kuin uskonnollisen maailmankatsomuksen omaavien järjestäytymisoikeuden takaajana. Ihmisoikeusjulistuksessa ja KP-sopimuksessa uskonnonvapaus sisältää oikeuden julistaa uskontoa tai vakaumusta ”yksin tai yhdessä muiden kanssa, -- harjoittamalla hartautta ja uskonnollisia menoja”. Tästä voidaan johtaa se periaate, että uskonnonvapaudella on myös yhteisöllinen luonne. Vaikka PL 11 § ei suoraan ilmaise yhteisöllisyyttä uskonnonvapauden osana, lainvalmisteluasiakirjojen mukaan se sisältyy oikeuteen harjoittaa uskontoa tai vakaumusta.⁷⁸

Uskonnon harjoittaminen tarkoittaa muun muassa oikeutta noudattaa uskonnon käyttäytymisnormeja, järjestää erilaisia uskonnollisia toimituksia ja ylipäänsä järjestäytyä

---

vaikkea erottaa, ovatko ne sidoksissa kulttuuriin vai uskontoon. Ks. myös *Juntunen* (2008 s. 153):

”Uskonnonvapaus on myös kulttuurinen TSS-oikeus”.

⁷⁶ “- the freedom to manifest one’s religion or beliefs had a negative aspect, namely an individual’s right not to be obliged to disclose his or her religion or to act in a manner that might enable conclusions to be drawn as to whether or not he or she held such beliefs.”

⁷⁷ *Isik v. Turkey 2010 (21924-05)* ja *Pellonpää* 2018 s. 846-865.

⁷⁸ HE 309/1993 vp s. 55. Myös UVL 7 §:n mukaan rekisteröidyn uskonnollisen yhdyskunnan tarkoituksena on ”—järjestää ja tukea uskonnon tunnustamiseen ja harjoittamiseen kuuluvaa yksilöllistä, yhteisöllistä ja julkista toimintaa”.

ryhmäksi uskonnon tunnustamista ja harjoittamista varten. Kaikkinaisen uskontoon tai vakaumukseen perustuvan syrjinnän ja suvaitsemattomuuden poistamiseksi annetun julistuksen artiklan 6 alakohdissa luetellaan ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen sisältyviä täsmällisempiä oikeuksia, joista osa turvaa oikeutta uskonnonharjoittamiseen. Ensimmäinen alakohta (a) sisältää varsinaisen oikeuden uskonnon harjoittamiseen (*freedom to worship*) ja oikeuden järjestäytyä uskonnon ja vakaumuksen harjoittamista varten. Samalla se antaa myös oikeuden perustaa ja ylläpitää kokoontumispaikkoja⁷⁹ tämän tarkoituksen toteuttamista varten. Alakohta c oikeuttaa valmistamaan, hankkimaan ja käyttämään uskonnollisissa ja vakaumuksellisissa riiteissä ja tavoissa tarvittavia tavaroita ja materiaaleja, ja alakohta h noudattamaan uskontoon tai vakaumukseen perustuvia päivittäisiä lepoaikoja, juhlapyyhiä ja seremonioita. Edellä mainittuja oikeuksia voidaankin pitää uskonnonharjoittamisen sisältönä.

Uskonnonvapauslaissa ei ole määritelty uskonnon harjoittamisen sisältöä. Lain esitöiden mukaan sillä tarkoitetaan kuitenkin ainakin uskonnon tunnustamiseen ja harjoittamiseen läheisesti liittyvää, rituaalinomaista toimintaa, kuten jumalanpalveluksia ja muita uskonnollisia menoja. Uskonnon harjoittaminen voi olla luonteeltaan joko yksityistä tai julkista. Yksityistä uskonnon harjoittamista ovat tietysti yksityisesti tai omassa perhepiirissä suoritettut uskonnolliset toiminnot, mutta myös sellaiset suljetut tilaisuudet, joihin on pääsy vain henkilökohtaisesti tai kutsuttuna, ja joita ei pidetä kokoontumislain (530/1999) mukaisina yleisinä tilaisuuksina. Kaikki muu uskonnonharjoittaminen on julkista toimintaa.⁸⁰ Kokoontumislakia ei kuitenkaan sovelleta julkiseen uskonnonharjoittamiseen, vaikka sen avulla jäsennetään yksityisen uskonnonharjoittamisen ulottuvuuksia (kokoontumislaki 2.4 §). Käytännössä uskonnon harjoittamisen sisältö määräytyy kuitenkin ensisijaisesti uskontoa harjoittavan yhteisön toimintamalleista käsin, sillä uskonnolliset yhdyskunnat määrittelevät oppinsa ja rituaaliensa sisällön itse.⁸¹

2.2.3 YHTEISKUNNALLINEN TASO

On selvää, että yksilön uskonnonvapauden täysimääräinen toteutuminen edellyttää, että valtiovalta mahdollistaa yhteisöllisen uskonnonharjoittamisen. Perusoikeudet ovat kuitenkin varsinaisesti vain luonnollisille henkilöille näiden elinaikana kuuluvia oikeuksia. Oikeushenkilöt saavat suojaa välillisesti, sillä puuttuminen oikeushenkilön asemaan voisi

⁷⁹ "To establish and maintain places for these purposes". Alakohta b sisältää vastaavan oikeuden humanitaaristen ja hyväntekeväisyyslaitosten perustamiseen.

⁸⁰ HE 170/2002 vp s. 10 ja s. 40.

⁸¹ Hokkanen 2010 s. 7-8.

merkitä kajoamista taustalla vaikuttavan luonnollisen henkilön oikeuksiin.⁸² Uskonnonvapauden kollektiivinen toteuttaminen edellyttää kuitenkin mahdollisuutta järjestäytyä uskonnollisiksi ryhmiksi, jossa ryhmän jäsenet voivat suorittaa uskonnollisia rituaalejaan. Näillä uskonnollisilla yhteisöillä on oikeus itse määrittää oman uskonnollisen toimintansa perusteet. Yhteisö ei kuitenkaan voi olla uskonnonvapauden oikeussubjekti, vaan yhteisön jäsenet käyttävät tällöin uskonnonvapauden sisältyvää uskonnollista järjestäytymisoikeuttaan.⁸³

Suomalaisessa yhteiskunnassa uskontopolitiikan keskeisenä suuntaviivana on julkisen vallan suvaitseva suhtautuminen eri uskontoihin. Uskonnonvapaus nähdään yksilön subjektiivisen oikeuden lisäksi myös sosiokulttuurisena arvona, jota edistetään muun muassa mahdollistamalla kirkkojen ja muiden uskonnollisten yhteisöjen toiminta. Tämän arvokontekstin pohjalta uskonnollisten yhteisöjen toiminta perustuu yhteiskunnallisessa mielessä niiden nauttimaan uskonnonvapauden.⁸⁴ Tätä *toimintavapautta kutsutaan uskonnollisten yhteisöjen autonomian periaatteeksi*. Lähinnä se tarkoittaa uskonnollisten yhteisöjen oikeutta päättää toiminnastaan ja omista uskonnollisista menoistaan.⁸⁵ Autonomian periaatteeseen katsotaan sisältyvän myös oikeuden valita yhteisön uskonnolliset johtajat ja papiston, oikeuden järjestää pappisseminaareja ja perustaa uskonnollisia kouluja sekä oikeuden valmistaa ja levittää uskonnollisia kirjoituksia ja julkaisuja.⁸⁶ Suhteessa julkiseen valtaan periaate edellyttää, että yhdyskuntien kohtelussa on huomioitava niiden oma uskonnollinen identiteetti. Toisaalta uskonnonvapauden yhteisöllinen toteuttaminen voi myös edesauttaa yksilön uskonnonvapauden toteutumista. Yhteisöillä on usein paremmat yhteiskunnalliset vaikuttamismahdollisuudet kuin järjestäytymättömillä yksilöillä.⁸⁷

Valtiolla on uskonnonvapauden toteuttamisessa keskeinen rooli, vaikkakin painotukset vaihtelevat sen perusteella, mikä merkitys uskonnolla on valtiossa. Kunkin maan lainsäädäntö, kulttuuri ja perinteet määräävät sen kehyksen, miten uskonnonvapaus ymmärretään ja millaisia

⁸² HE 309/1993 vp s. 23 – 24. Vrt. *Guide on Article 9 of the Convention* 2019 s. 8, jonka mukaan ”kirkko tai yhteisö voi vedota ihmisoikeussopimuksen loukkaukseen”.

⁸³ Huom. kuitenkin *Ojanen* 2003, s. 11-12 ja s. 44; jonka mukaan tiettyjä perusoikeussäännöksiä ei voida täysin palauttaa kenenkään yksilöllisiksi oikeuksiksi, esim. alkuperäiskansojen ryhmäoikeudet tai PL 20 § vastuu luonnosta, jossa turvataan jopa tulevien sukupolvien oikeutta. Vrt. *Sorsa* 2010 s. 15; *Reijonen* 1992 s. 73, joiden mukaan uskonnonvapaus on eksplisiittisesti myös uskonnollisille yhdyskunnille kuuluva oikeus.

⁸⁴ HE 170/2002 vp s. 8 – 9.

⁸⁵ HE 309/1993 vp s. 56.

⁸⁶ UN General Comment 22 para 4. Suomen lainsäädäntö ei kiellä proselytismia eli aggressiivista käännyttämistä. Muun muassa seurakuntalehtien jakaminen kaikkiin kotitalouksiin nähtiin kuitenkin (negatiivisen) uskonnonvapauden vastaisena EOA 3531/4/06.

⁸⁷ *Sorsa* 2010, s. 15.

edellytyksiä sen toteuttamiselle annetaan.⁸⁸ Yleisen näkemyksen mukaan vuoden 1948 Ihmisoikeuksien julistuksessa uskonnonvapaus mielletään perustaltaan positiiviseksi oikeudeksi eli sen viestinä on myönteinen suhtautuminen uskontoihin ja uskonnon harjoittamiseen. Myös uskonnonvapauden nykyinen kansainvälinen tulkinta korostaa *uskontorauhaa ja myönteistä tulkintaa*. Keskeisenä uskonnonvapausperiaatteena pidetään sitä, että valtion kuuluu myöntää kirkkoille ja uskonnollisille yhdyskunnille niiden olemusta ja toimintaa parhaiten edistävä asema.⁸⁹ Myönteisen tulkintalinjan vakiintuminen⁹⁰ ei tarkoita, ettei negatiivisella uskonnonvapaudella olisi oikeudellista merkitystä. Pikemminkin se osoittaa, että tarve uskonnottomien oikeusaseman selvittämiseen on olemassa.

3 NEGATIIVINEN USKONNONVAPAAUS

Perustuslain 11 §:n mukaan negatiivinen uskonnonvapaus sisältää seuraavat oikeudet:

- 1) oikeus ilmaista vakaumus;
- 2) oikeus olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan (*uskonnollinen täysivaltaisuus*);
- 3) oikeus olla osallistumatta uskonnon harjoittamiseen omantuntonsa vastaisesti.

Seuraavissa luvuissa selvitän, mitä nämä oikeudet tarkoittavat ja mitä muuta negatiivinen uskonnonvapaus sisältää. Perusoikeuksien rajoittamista koskevaan oppiin keskeisenä periaatteena sisältyvä perusoikeuden ytimen loukkaamattomuus tarkoittaa, ettei tavallisella lailla voi säätää perusoikeuden ytimeen ulottuvaa rajoitusta. Yllä oleva kolmen kohdan luettelo tarkoittaa sitä negatiivisen uskonnonvapauden ydintä, jota ei voida missään tapauksessa rajoittaa. Ihmisoikeuskäytännön perusteella tähän ytimeen on lisäksi katsottava kuuluvan oikeus olla tunnustamatta mitään uskontoa, jota ei siis ole lakitekstiin kirjattu ja jota on käsitelty jo edellä. Sen sijaan muita oikeuden ulkoisia ilmenemismuotoja voidaan rajoitusedellytysten täytyessä myös rajoittaa.

3.1 SISÄLTÖ

Kuten positiivisen uskonnonvapauden, myös negatiivisen uskonnonvapauden lähtökohtana on siis yksilön absoluuttinen ajatuksenvapaus (*forum internum*). *Scheininin* mukaan uskonnon ja omantunnonvapauden ydinaluetta ovat ainakin ”yksilön sisäinen ajatuksenvapaus, vapaus uskonnon tai muun vakaumuksen omaksumista tai siitä luopumista koskevasta painostuksesta sekä oikeus olla osallistumatta yksilölle vieraan tunnustuksen mukaiseen

⁸⁸ Sorsa 2010 s. 14; *Reijonen* 1992 s. 9-11.

⁸⁹ Sorsa 2010 s. 16, s. 215-216; *Leino* 2003 s. 200-226; *Reijonen* 2010 s. 4-5. Kysymys on siis valtion toimintavelvoitteesta positiivisen uskonnonvapauden toteuttamiseksi.

⁹⁰ Tästä kehityksestä, nk. oikeus- ja vapausajattelun kriisistä sekä pyrkimyksestä pois arvoneutraaliudesta; lyhyesti *Reijonen* 2010 s. 2-3.

uskonnonharjoitukseen”.⁹¹ Tästä määritelmästä voidaan johtaa myös negatiivisen uskonnonvapauden keskeisin sisältö: yksilön sisäinen ajatuksenvapaus, joka sisältää oikeuden valita haluamansa maailmankatsomus, vapaus uskonnon omaksumista koskevasta tai muusta uskonnollisesta painostuksesta sekä oikeus olla osallistumatta tunnustukselliseen uskonnonharjoitukseen.

Kansainvälisen oikeuskirjallisuuden ja ihmisoikeuskäytännön perusteella negatiivinen uskonnonvapaus sisältää seuraavat oikeudet⁹²:

- 1) oikeus tunnustaa vakaumusta ja olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan,
- 2) oikeus jättäytyä pois sellaisesta uskonnollisesta yhdyskunnasta, johon yksilö ei halua identifioitua tai olla jäsenenä,
- 3) oikeus olla ilmaiseematta uskonnotonta vakaumusta mihinkään viralliseen rekisteriin,
- 4) oikeus olla osallistumatta uskonnon harjoittamiseen (seremoniat ja uskonnolliset teot),
- 5) oikeus olla vannomatta uskonnollista valaa,
- 6) oikeus olla joutumatta uskonnollisen vaikuttamisen kohteeksi (erityisesti lapset ja vangitut)
- 7) oikeus olla tulematta haudatuksi uskonnollisin menoin
- 8) oikeus olla paljastamatta vakaumustaan virallisissa rekistereissä ja asiakirjoissa.⁹³

Kansainvälisessä oikeuskirjallisuudessa negatiivisesta uskonnonvapaudesta käytetään joskus termiä ”freedom from religion”⁹⁴. Kun PL 11 § turvaa vain oikeuden olla osallistumatta uskonnon harjoittamiseen, tämä vapaus uskonnoista ulottuu mielestäni laajemmalle kuin pelkkään uskonnon harjoittamiseen. Se tarkoittaa esimerkiksi oikeutta olla joutumatta uskonnollisen vaikuttamisen kohteeksi. Kansainvälisen oikeuden periaatteena tunnetaan muun muassa *indoktrinaation kieltö*, eli kieltö alistaa henkilö käsittelyyn, jonka tarkoituksena on systemaattisesti muuttaa hänen vakaumustaan tai ajattelutapaansa, sekä *proselytismi*, mikä tarkoittaa aggressiivista uskonnollista käännäyttämistä. Suomessa uskonnollista vaikuttamista ei ole lain tasolla kielletty.

⁹¹ Scheinin 2005 (päivittyvä).

⁹² Oikeudet koskevat tietysti myös uskontoa tunnustavia suhteessa omaan ja muihin uskontoihin.

⁹³ McAdam 2017 s. 154-159. Kts. myös UN General Comment 22; Lerner 2006 s. 45-46. McAdamin mukaan listaan tulisi lisätä nimenomainen oikeus tunnustaa uskonottomuutta tai ateismia, ”to capture their positive right to manifest and profess their rejection of it”.

⁹⁴ Esim. McAdam, yleensä kuitenkin ”freedom of thought”.

3.2 OIKEUS ILMAISTA VAKAUMUS

PL 11 § on nimetty uskonnon ja omantunnon vapaudeksi, ja omallatunnolla tarkoitetaan siis uskonnollista ja muuta maailmankatsomusta. Omantunnon sijaan käytetään yleisesti myös termejä vakaumus, katsomus tai maailman- tai elämänkatsomus. Verrattaessa uskontoa vakaumukseen, voidaan huomata, ettei vakaumukseen useinkaan liity samaa yhteisöllisyyden aspektia kuin uskonnollisuuteen. Usein vakaumus on pelkästään yksilön oma asia, eikä sen ulottuvuuksia jaeta muiden kanssa. Vakaumus ei myöskään ole samalla tavalla ”sitovaa” kuin uskonnollisuus: yksilöllä voi olla samanaikaisesti useampia vakaumuksia tai maailmankatsomuksia. Uskonnolliset yksilöt ovat yleensä sitoutuneet vain tiettyyn uskontoon ja harjoittavat vain yhtä uskontoa.⁹⁵

PL 11 §:ssä mainittu ”oikeus ilmaista vakaumus” kytkee oikeuden PL 12 §:ssä turvattuun sananvapauteen. Lainkohta antaa siis *perustuslaillisen suojan uskonnollisen ja muun vakaumuksellisen viestinnän vapaudelle*. Uskonnollisen tai uskonnottoman sanoman välittäminen on siten sekä uskonnon- että sananvapautta suojaavien säännösten turvaamaa. Suvaitsevassa yhteiskunnassa sananvapaus ja uskonnonvapaus voivat myös joutua ristiriitaan keskenään. Tällöin viranomaisten arvioitavaksi jää se, kummalle oikeudelle on kollisiotilanteessa annettava suurempi painoarvo.⁹⁶

Valtakunnansyyttäjän ratkaisussa 42/27/06 oli kysymys tilanteesta, jossa yhdistys oli asettanut internetissä olevalle sivustolleen julkisesti nähtäväksi uskonnollisaiheisen pilakuvakokoelman. Poliisille oli tehty tutkintapyyntö, jossa pyydettiin tutkimaan, merkitsikö pilakuvien julkinen esilläpito uskonrauhan rikkomista tai kristillisiin uskovaisiin kohdistuvaa kiihottamisrikosta. Apulaisvaltakunnansyyttäjän mukaan pilakuvat saattoivat epäilemättä loukata kristinuskoa tunnustavia henkilöitä. Sananvapaus kuitenkin ulottuu myös arvosteleviin kannanottoihin sekä shokeeraaviin ja jopa tiettyyn rajaan saakka loukkaaviin mielipiteisiin. Lisäksi oli huomioitava, että ”sananvapauden ohella myös uskonnonvapauteen sisältyy aktiivinen ulottuvuus, joka antaa yksilölle oikeuden ilmaista vakaumuksensa. Tämä oikeus kuuluu paitsi uskoville henkilöille, myös henkilöille, jotka suhtautuvat uskontoihin kriittisesti.”⁹⁷ Erityisesti Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on antanut useita uskonnon- ja sananvapauden välistä punnintaa edellyttäneitä ratkaisuja⁹⁸.

⁹⁵ Seppo 2003, s. 11.

⁹⁶ Scheinin 2005 (päivittyvä).

⁹⁷ Valtakunnansyyttäjä 22.1.2007 d:nro 42/27/06.

⁹⁸ Esim. *Handyside v. United Kingdom, Kokkinakis v. Greece*.

Uskonnonvapauslain 5 §:n valan ja vakuutuksen antamista koskevaa lainkohtaa voidaan pitää esimerkkinä vakaumuksen ilmaisemisesta. Lainkohdan mukaan sen, jonka on lain tai asetuksen nojalla vannottava vala tai annettava vakuutus, voi itse valita kummalla tavalla haluaa menetellä. Valinta ei ole riippuvainen henkilön jäsenyydestä uskonnollisessa yhdyskunnassa. Valan ja vakuutuksen tarkoituksena on vahvistaa antajan totuudessapysymisvelvollisuutta sekä korostaa vastuuta henkilölle uskottujen tehtävien hoitamisessa.⁹⁹ Valaa käytettiin aiemmin laajasti muun muassa todistamisessa ja tuomariksi tai virkaan määrättäessä. Todistajan- ja tuomarinvalasta on kuitenkin luovuttu ja siirrytty vaatimaan ainoastaan vakuutusta. Myös virkavalan voivat antaa enää vain harvat virkamiehet.¹⁰⁰

Valalla on uskonnollinen merkitys ja se vannotaan vetoamalla Jumalaan. Vakuutus on neutraali suhteessa henkilön vakaumukseen, ja se annetaan vetoamalla antajan kunniaan ja omatuntoon. Uskonnonvapauslain esitöiden mukaan lainkohta oli alun perin tarkoitettu kirjoittamaan sellaiseen muotoon, että valinnan valan ja vakuutuksen välillä saattoivat tehdä vain ne henkilöt, jotka valan tai vakuutuksen antamishetkellä kuuluivat johonkin uskonnolliseen yhdyskuntaan. Valan uskonnollisen sisällön vuoksi katsottiin, että uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomat antaisivat aina vakuutuksen kunnian ja omantuntonsa kautta.¹⁰¹ Lainkohtaa kuitenkin muutettiin perustuslakivaliokunnan toimesta. Se katsoi, että ”[j]ulkisen vallan suhtautumisen tällaiseen juhlamuotoiseen lupautumisen muotoon tulisi olla uskonnollisesti neutraalia”. Myös perustuslain 11 §:n katsottiin edellyttävän, että myös uskontokuntiin kuulumattomat voivat halutessaan vannota myös valan.¹⁰²

3.3 USKONNOLLINEN TÄYSIVALTAISUUS

Uskonnonvapauslain 3 §:n mukaan jokaisella on oikeus päättää uskonnollisesta asemastaan joko liittymällä uskonnollisen yhdyskunnan jäseneksi, tai eroamalla sellaisen jäsenyydestä. Vapaata liittymis- ja eroamisoikeutta voidaan kutsua *uskonnolliseksi täysivaltaisuudeksi*¹⁰³. Se ilmaisee vapautta päättää omasta uskonnollisesta järjestäytymisestään, eli siitä, haluaako yksilö osallistua yhteiseen uskonnonharjoittamiseen ja kuulua uskonnolliseen kollektiiviin. Säännöksen nojalla jokainen voi siis halutessaan liittyä sellaiseen uskonnolliseen ryhmään, joka ottaa henkilön jäsenekseen. Julkinen valta ei siten voi estää ketään liittymästä laillisesti toimivaan uskonnolliseen yhdyskuntaan. Säännös turvaa myös negatiivisen uskonnonvapauden

⁹⁹ HE 170/2002 s.38 – 39.

¹⁰⁰ A virkavalasta ja virkavakuutuksesta sekä tuomarinvalasta ja tuomarinvakuutuksesta 1183/1987 ja OK 17 luku 44 §.

¹⁰¹ HE 170/2002 s. 38 – 39.

¹⁰² PeVM 10/2002 vp

¹⁰³ Hallituksen esityksessä käytetään termiä uskonnollinen itsemääräämisoikeus. HE 170/2002 s. 15. Olen päättänyt käyttämään itsemääräämisoikeuden käsitettä alaikäisen uskonnonvapauden yhteydessä (luku 5.5).

toteutumista; sen nojalla ketään ei voida velvoittaa liittymään uskonnolliseen yhdyskuntaan, eikä myöskään estää ketään eroamasta yhdyskunnan jäsenyydestä.¹⁰⁴

Uskonnonvapauslain 11 §:n mukaan rekisteröidyn uskonnollisen yhdyskunnan jäsenenä voi olla vain yksityisiä henkilöitä. Perusoikeuksien henkilöllisestä ulottuvuudesta seuraa, että negatiivinen uskonnonvapaus on siis jokaisen Suomen oikeudenkäyttöpiirissä olevan luonnollisen henkilön oikeus. UVL asettaa kuitenkin rajoituksia alaikäisen uskonnonvapauden käyttämiseksi. Näitä ikärajoja käydään läpi myöhemmin luvussa 5.5. Seuraavassa alaluvussa käydään läpi, voidaanko sellaisen täysi-ikäisen henkilön uskonnolliseen täysivaltaisuuteen puuttua, jonka toimintakelpoisuutta on rajoitettu holhustoimilain nojalla.

3.3.1 HOLHOUKSEN ALAISET

Holhustoimen pääasiallisena tarkoituksena on huolehtia sellaisten henkilöiden taloudellisten asioiden hoitamisesta, jotka eivät siihen jostain syystä itse kykene. Edunvalvoja käyttää joko yksin tai yhdessä päämiehensä kanssa puhe- ja edustusvaltaa päämiehen taloudellisten oikeustoimien hoitamiseksi. Edunvalvojan puhe- ja edustusvalta ei pääsääntöisesti ulotu päämiehen sellaisiin henkilöä koskeviin asioihin, joilla ei taloudellisia vaikutuksia. Holhustoimilain mukaan edunvalvonnan alainen saa itse käyttää puhevaltaa henkilöään koskevassa asiassa, jos kykenee ymmärtämään asian merkityksen (laki holhustoimesta 23.2 § ja 29 §). Oikeus päättää päämiehen henkilöä koskevasta asiasta ei siis suoraan siirry edunvalvojalle edes vajaavaltaiseksi julistamisen yhteydessä. Jotta edunvalvojalla olisi oikeus tehdä päämiehen puolesta ratkaisuja tämän henkilöä koskevassa asiassa, siitä tulee olla maininta tuomioistuimen päätöksessä, jossa määritellään edunvalvonnan laajuus. Määräys voi koskea yksittäistä henkilöä koskevaa asiaa, tai olla yleisluontoinen, jolloin se voi ulottua koskemaan kaikkia niitä henkilöön liittyviä asioita, joiden merkitystä päämies ei kykene ymmärtämään.

Holhustoimilain esitöiden mukaan henkilöä koskevia asioita, joihin vajaavaltaisella on itsenäinen puhevalta, olisivat esimerkiksi hakemus nimen muuttamiseksi, passin ja vastaavan asiakirjan hankkiminen sekä suostumuksen antaminen lääkinnällisiin toimenpiteisiin. Sellaisiin korostetun henkilökohtaisiin asioihin, kuten avioliittoon suostumiseen, edunvalvoja ei voi päämiehen puolesta sitoutua.¹⁰⁵ Uskonollisen täysivaltaisuuden kannalta kysymys edunvalvonnan merkityksestä on mielenkiintoinen. Holhustoimilain esitöissä ei ole otettu kantaa siihen, onko uskonnolliseen yhdyskuntaan liittymistä tai eroamista pidettävä henkilö

¹⁰⁴ HE 170/2002 s. 32.

¹⁰⁵ HE 146/1998 vp s. 39 ja s. 41 – 43. Ks. myös *Välimäki* 2013 s. 21-28.

koskevana asiana, johon edunvalvonta voi ulottua, vai sellaisena korostetun henkilökohtaisena asiana, joka ei voi koskaan kuulua edunvalvonnan piiriin. Uskonnolliseen yhdyskuntaan liittymisellä ja sellaisesta eroamisella voi kuitenkin olla vaikutuksia henkilön taloudelliseen asemaan esimerkiksi kirkollisveron tai jäsenmaksujen maksamisen tai niistä vapautumisen muodossa. Mielestäni uskonnonvapauden absoluuttisesta luonteesta johtuu, että edunvalvojalla ei ole oikeutta suorittaa liittymis- tai eroamistoimia ilman päämiehen myötävaikutusta.

3.3.2 LIITTYMISVAPAUS JA EROAMISOIKEUS

Uskonnonvapauslain 3.1 § ja 11 §:en mukaan uskonnollisesti täysivaltaisilla luonnollisilla henkilöillä on siis itse oikeus päättää uskonnolliseen yhdyskuntaan liittymisestä tai sellaisesta eroamisesta. UVL ei aseta jäsenyydelle tai sen lakkauttamiselle muita edellytyksiä kuin tietyt alaikäisen asemaa koskevat rajoitukset. Sen sijaan laki antaa uskonnollisille yhdyskunnille itsenäisen mahdollisuuden päättää jäsenyyden edellytyksistä.

Uskonnonvapauslain 3.4 §:n mukaan evankelis-luterilaista kirkkoa ja ortodoksista kirkkokuntaa koskevassa lainsäädännössä voidaan säätää jäsenyyden edellytyksistä. Sama oikeus on myös rekisteröidyillä uskonnollisilla yhdyskunnilla, jotka voivat yhdyskuntajärjestyksissään asettaa jäsenyydelle ehtoja. Näillä uskonnollisilla instansseilla on oikeus asettaa jäsenyyden ehdoksi se, ettei jäsen voi samanaikaisesti kuulua useampaan uskonnolliseen yhdyskuntaan. Tämä oikeus on johdettavissa uskonnonvapauden sisältyvästä uskonnollisten yhdyskuntien autonomian periaatteesta.¹⁰⁶

Uskonnonvapauslain 4 §:n mukaan yhdyskunnan jäseneksi haluavan tulee ilmoittaa liittymistahdostaan kyseiselle yhdyskunnalle. Tämän jälkeen yhdyskunta ratkaisee jäseneksi ottamisen sitä koskevan lainsäädännön tai yhdyskuntajärjestyksen nojalla. Esimerkiksi evankelis-luterilaisen kirkon jäsenyyden edellytyksistä säädetään kirkkolain 1:1.3 §:ssä ja kirkkojärjestyksen 1:1.3 §:ssä. Kirkon jäseneksi otetaan pääsäännön mukaan kasteessa tai kirkkoon aiemmin kuuluneen sitä pyytäessä. Jäseneksi ottamista rajoittavat lisäksi uskonnonvapauslain 3 §:ssä säädetty ikärajat. Kirkon jäseneksi ei hyväksytä henkilöitä, jotka samanaikaisesti kuuluvat muuhun uskonnolliseen yhdyskuntaan, ellei kirkolliskokous ole tehnyt sopimusta jäsenyyden vastavuoroisista edellytyksistä kyseisen yhdyskunnan kanssa.¹⁰⁷

¹⁰⁶ HE 170/2002 s. 35. Kielto useampaan uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumisesta oli aiemmin asetettu kumotun uskonnonvapauslain säädöstekstissä. Uuden uskonnonvapauslain esitöissä kiellon katsottiin rajoittavan uskonnonvapautta, sillä se perustui kategoriseen käsitykseen uskonnollisen vakaumuksen luonteesta.

¹⁰⁷ Kirkkolain 1:1.4 §:ssä on säännökset niistä perusteista, joilla henkilö katsotaan eronneeksi evankelis-luterilaisen kirkon jäsenyydestä. Lainkohdan mukaan kirkon jäsenyys lakkaa henkilön eroamisilmoituksella tai

Rekisteröidyt uskonnolliset yhdyskunnat voivat määrätä jäsenyyden edellytyksistä yhdyskuntajärjestyksissään. Yhdyskuntien autonomian periaatteeseen kuuluu, että ne voivat päättää jäseneksi ottamisesta myös tapauskohtaisesti. Yhdyskunta voi kieltäytyä jäseneksi ottamisesta myös sellaisten henkilöiden osalta, jotka sinänsä täyttäisivät jäsenyydelle asetetut ehdot. Tästä seuraa, ettei yhdyskunnan jäsenyys ole absoluuttinen eikä kannekelpoinen oikeus.¹⁰⁸

Uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyydestä eroaminen on olennainen osa uskonnonvapauden sisältyvää negatiivista uskonnonvapautta. Uskonnonvapauden absoluuttisen luonteen vuoksi *uskonnollisesta yhdyskunnasta eroamiselle ei voida asettaa ehtoja lainsäädännön tai yhdyskunnan omien sääntöjen tasolla*. Uskonnonvapauslain 4.2 §:n mukaan eroaminen uskonnollisesta yhdyskunnasta tapahtuu ilmoittamalla eroamisesta kyseiselle yhdyskunnalle tai Digi- ja väestötietovirastolle.¹⁰⁹ Eroamispäivällä voi olla merkitystä vero- tai jäsenmaksuseuraamusten määräytymiselle. Digi- ja väestötietovirasto toimittaa uskonnollisesta yhdyskunnasta eronneelle vahvistusilmoituksen eroamisesta ja sen ajankohdasta.¹¹⁰

3.4 OIKEUS OLLA OSALLISTUMATTA USKONNON HARJOITTAMISEEN

Eräs keskeisimmistä negatiivista uskonnonvapautta välittömästi turvaavista säännöksistä on PL 11 §:ssä ilmaistu oikeus olla osallistumatta uskonnonharjoittamiseen omantunnon vastaisesti.¹¹¹ Tämä oikeus suojaa myös uskontokuntiin kuuluvia siten, ettei heidänkään tarvitse osallistua itselleen vieraan uskonnon harjoittamiseen.¹¹² Uskonnonharjoittamisen käsitettä käytiin edellä läpi, ja todettiin sen tarkoittavan *uskonnon tunnustamiseen ja harjoittamiseen läheisesti liittyvää, rituaalinomaista toimintaa, kuten jumalanpalveluksia ja muita uskonnollisia menoja*.¹¹³ Määritelmä on sillä tavalla avoin, että se jättää tilaa tulkinnalle.¹¹⁴

---

sellaisen uskonnollisen yhdyskunnan jäseneksi liittymisellä, jonka kanssa kirkolliskokous ei ole tehnyt sopimusta vastavuoroisesta jäsenyydestä. Jäsenyys lakkaa myös, jos jäsenellä ei enää ole koti- tai asuinkuntaa Suomessa.

¹⁰⁸ HE 170/2002 s. 32.

¹⁰⁹ Eroamisilmoitus on tehtävä lain mukaan kirjallisena, tosin joidenkin yhdyskuntien kohdalla eroaminen onnistuu myös sähköisesti. Eroamisen katsotaan astuvan voimaan siitä päivästä lukien, jona yhdyskunta tai Digi- ja väestötietovirasto sai eroilmoituksen.

¹¹⁰ HE 170/2002 s. 36 – 37. Aiemman uskonnonvapauslain mukaan eroaminen tuli tehdä henkilökohtaisella ilmoituksella ja eroamisen voimaantuloa edelsi kuukauden mittainen harkinta-aika, jonka aikana eroamisen saattoi peruuttaa. Uuden uskonnonvapauslain valmistelussa kyseisistä säännöksistä luovuttiin, sillä niiden katsottiin vaikeuttavan eroamista uskonnonvapautta rajoittavalla tavalla.

¹¹¹ Tosin Scheininin määrittelyssä negatiivinen uskonnonvapaus tarkoittaa ainoastaan oikeutta olla osallistumatta uskonnon harjoittamiseen omantuntonsa vastaisesti, ja muut negatiivisen uskonnonvapauden osa-alueet ilmenevät vain positiivisen oikeuden kääntöpuolena. *Scheinin* 2005 (päivittyvä).

¹¹² PeVL 12/1982 vp.

¹¹³ HE 170/2002 vp.

¹¹⁴ *Saarni* 2002 s. 15.

Uskonnottomien uskonnonvapauden kannalta on kuitenkin keskeistä selvittää, milloin kysymys on sellaisesta toiminnasta, joka oikeuttaa vetoamaan omantunnon vapauteen.

Uskonnon harjoittamisena ei voida pitää ainakaan pelkkää läsnäoloa uskonnollisen yhdistyksen tiloissa.¹¹⁵ Ratkaisun EOA 2009/4/96 mukaan uskonnollisten tilojen käyttäminen kunnallisvaalien äänestyspaikkana ei sellaisenaan loukkaa uskonnon ja omantunnon vapautta, ellei itse äänestystilaisuuteen liity leimallisesti uskonnon harjoittamiseen liittyviä elementtejä.

Negatiivisen uskonnonvapauden henkilöllistä ulottuvuudesta suhteessa uskonnon harjoittamiseen on annettu mielenkiintoinen ratkaisu OK 1374/1/04, jossa oli kysymys siitä, loukkasiko kirkollinen hautaan siunaaminen kirkkoon kuulumattomien vainajien oikeutta olla osallistumatta uskonnon harjoittamiseen omantuntonsa vastaisesti. Oikeuskanslerin ratkaisuselosteen mukaan vainaja ei voi tässä vaiheessa enää olla osallisena uskonnon harjoittamiseen vasten tahtoaan tai muutoinkaan, vaan kysymys on siitä, että vainajaa käytetään uskonnollisen toimituksen kohteena, eli osana uskonnon harjoittamista. Ratkaisu vastaa perusoikeusdoktriinin käsitystä siitä, että perusoikeussuoja päättyy henkilön kuollessa.¹¹⁶

Negatiiviseen uskonnonvapauteen liittyen uskonnonharjoittamisen sisältöä on arvioitu erityisesti suhteessa perusopetuksen ja lukiokoulutuksen järjestämään uskonnon- ja elämäntutkimustiedon opetukseen sekä näissä oppilaitoksissa järjestettäviin tilaisuuksiin. Perusoikeusuudistuksen esitöissä vahvistetaan uskonnonvapausoikeuden sisältävän oikeuden uskonnon tai elämäntutkimustiedon opetukseen, ja tunnustukselliseen uskonnonopetukseen osallistumisen katsottiin sisältyvän oikeuteen tunnustaa ja harjoittaa uskontoa¹¹⁷. Tällöin ei kuitenkaan otettu huomioon sitä, että uskonnonvapautta koskeva PL 11 § mahdollistaisi uskonnonopetuksesta kieltäytymisen omantunnonsyiden perusteella¹¹⁸.

Uskonnonvapauslain uudistamisen yhteydessä tähän kiistaan saatiin lopulta vastaus, kun ensin sivistysvaliokunta¹¹⁹ ja tämän lausunnon perusteella myös perustuslakivaliokunta¹²⁰ päätyivät siihen lopputulokseen, *ettei uskonnonopetus ole uskonnonharjoittamista, vaikka siihen sisältyisi oman uskonnon rituaaleihin, tapoihin ja toimituksiin tutustumista*. Opetusryhmän tutustumiskäynnit kirkkoon tai vastaavaan uskonnolliseen paikkaan eivät myöskään ole

¹¹⁵ EOA 2009/4/96; EOA 3403/2/08. Ks. myös Hokkanen 2010 s. 11.

¹¹⁶ Kivimäki ja Ylöstalo 1981 s. 129. Myös Viljanen 2005 (päivittyvä). Toisaalta sitä voidaan kritisoida hautausoimilain vainajan katsomuksen kunnioittamista koskevan ohjausnormin perusteella. Ratkaisua käsitellään myös jäljempänä, luvussa 5.3.2.

¹¹⁷ Näkemys perustuu perustuslakivaliokunnan lausuntoon päivähoiton uskonnollisesta kasvatuksesta (PeVL 12/1982 vp s.2)

¹¹⁸ Uskontokuntiinkaan kuuluvia ei voida pakottaa osallistumaan uskonnollisiin menoihin. PeVL 12/1982 vp s. 2.

¹¹⁹ SiVL 14/2002 vp.

¹²⁰ PeVM 10/2002 vp.

uskonnonharjoittamista, ellei niissä samalla osallistuta uskonnolliseen tilaisuuteen, kuten jumalanpalvelukseen.¹²¹ Näin ollen oppilaat ja opiskelijat eivät voi vapautua oppivelvollisuuteen sisältyvästä uskonnonopetuksesta uskonnonvapauten vetoamalla.

Perustuslakivaliokunnan esityksessä vahvistettiin myös, että osa koulujen juhliin sisältyvästä uskonnollisesta aineksesta on muuntunut sillä tavoin merkittäväksi osaksi suomalaista kulttuuritraditiota, ettei oppilaitosten tilaisuuksia ”esimerkiksi niihin mahdollisesti sisältyvän yksittäisen virren laulamisen johdosta voida uskonnollisen suvaitsevaisuuden nimissä pitää uskonnon harjoittamiseksi katsottavina tilaisuuksina”.¹²² Lausunto merkitsi muutosta aiemmin voimassa olleeseen uskonnon harjoittamisen sisällön tulkintadoktriiniin. Tulevaisuudessa tätä lausuntoa täytyy ehkä arvioida uudelleen, sillä yhteiskunnan monikulttuuristuminen saattaa aiheuttaa muutospainetta juhlaperinteiden ja muista kulttuuripiireistä tulevien huomioimisen näkökulmasta.¹²³

Tähän perustuslakivaliokunnan esitykseen perustuu myös apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu 2488/4/13, jonka mukaan Suvivirren laulaminen koulun kevätjuhlassa ei ollut uskonnonharjoittamista, eikä loukkaa negatiivista uskonnonvapautta. Ihmisoikeuskäytännön¹²⁴ valossa ongelmallisena nähtiin se vaihtoehto, että osallistujat poistuisivat tilaisuudesta virren veisuun ajaksi. Toisaalta oli huomioitava myös positiivisen uskonnonvapauden edellyttämä oikeus oman uskonnon opetukseen. Tärkeimmäksi ratkaisuperusteeksi nousi Suvivirren laulamisen asiayhteys, eli koulun kevätjuhla, joka ei itsessään ole uskonnollinen tilaisuus vaan lukuvuoden yhteinen päätöstilaisuus. Toissijaisesti arvioitiin Suvivirrestä laulettavien säkeistöjen sisältöä, jonka ei siis katsottu kevätjuhlien yhteydessä olevan korostuneen uskonnollista, eikä siten ”aiheuta sitä, että koulun päättäjäistilaisuudesta muodostuisi uskonnonvapauden negatiivisen ulottuvuuden kannalta kielletyllä tavalla luonteeltaan uskonnollinen tilaisuus”.

Erityisesti laillisuusvalvonnan piirissä on annettu useita ratkaisuja negatiivisen uskonnonvapauden ja juhlatilaisuuksissa tapahtuvan uskonnonharjoittamisen kollisioista. Näitä ratkaisuja esitellään jäljempänä luvussa 5.7.

¹²¹ SiVL 14/2002 vp. Vrt. Uskonnonvapauslakia valmistelleen komitean jäsen *Martin Scheininin* eriävä mielipide uskonnonopetuksen tunnustuksellisesta luonteesta ja alaikäisen uskonnonvapauden käyttöalasta (Komiteanmietintö 2001:1 s. 95-98).

¹²² PeVM 10/2002 vp. Perusopetus- ja lukiolakiin oli uskonnonvapauslain uudistuksen yhteydessä tarkoitus sisällyttää erilliset säännökset uskonnon harjoittamiseen osallistumisesta. Tällä tarkoitettiin oppilaitoksissa järjestettäviä juhlia, tilaisuuksia ja päivänavauksia, joissa saattaa esiintyä uskonnollisia aineksia (HE 170/2002 vp s. 61 – 62.)

¹²³ *Scheinin* 2005 (päivittyvä).

¹²⁴ *Sinan Isik v. Turkki* (oikeus olla joutumatta tilanteisiin, jossa henkilö joutuu paljastamaan vakaumuksensa).

3.5 FREEDOM FROM RELIGION ELI VAPAUS USKONNOISTA

Varsinkin englanninkielisessä kansainvälistä oikeutta ja ihmisoikeuksia koskevassa oikeuskirjallisuudessa nousee uskonnonvapauden yhteydessä joskus esiin termi ”freedom from religion” eli vapaus uskonnoista. Tämän oikeuden on katsottava ulottuvan laajemmalle kuin perustuslaissa taattu oikeus olla osallistumatta uskonnon harjoittamiseen, sillä kaikki uskonnollinen vaikuttaminen ei sisälly uskonnon harjoittamiseen.

Suomen oikeusjärjestelmä ei tunne kansainväliseen oikeuteen kuuluvaa *indoktrinaation kieltoa*¹²⁵, eikä toisaalta nimenomaisesti kiellettyä ole myöskään *proselytismi*, eli (aggressiivinen) uskonnollinen kääntäminen.¹²⁶ Ihmisoikeuskäytännössä kiellettyinä uskonnollisena vaikuttamisena tarkoitetaan lisäksi kääntämistarkoituksessa tapahtuvaa materiaalsen tai sosiaalsen edun tarjoamista sekä epäasiallista painostamista, joka voi ilmetä esimerkiksi henkisenä tai fyysisenä väkivaltana.¹²⁷ Toisaalta uskonnonvapauteen sisältyy oikeus vakuuttaa ja kääntää muita, esimerkiksi opettamalla ja saarnaamalla. Tämä oikeus juontaa juurensa yksilön oikeuteen vaihtaa katsomustaan.¹²⁸

Eräänlaisena uskonnollisena vaikuttamisena voidaan pitää seurakuntalehtien jakelua, johon sekä oikeusasiamies että perustuslakivaliokunta ovat ottaneet kantaa. Osa seurakuntalehdistä jaetaan osoitteettomana jakeluna kaikkiin kotitalouksiin, jotka eivät ole kieltäneet ilmaisjakelua. Ratkaisussaan 2146/4/06 eduskunnan oikeusasiamies totesi, että seurakuntalehtien osoitteeton jakelu ei sellaisenaan ole perustuslain uskonnonvapaussäännöksen vastaista, mutta lehden julkaisijan tulisi järjestää jakelu ihmisten uskonnollista vakaumusta kunnioittavalla tavalla. Tämä laiminlyönti oli uskonnonvapauden vastaista. Lähtökohtana oli seurakunnan asema julkisen vallan käyttäjänä: ”seurakuntien asema vaikuttaa siihen, minkälaista toimintaa suhteessa kansalaisiin seurakunnilta voidaan mielestäni edellyttää. Tästä seuraa käsitykseni mukaan, että vakaumusta kunnioittava jakelu on seurakunnan vastuulla eikä asiaa voida jättää pelkästään jakelun kohteen omien toimenpiteiden

¹²⁵ *Pellonpää* Ks. myös *Guide on Article 9 of the Convention s. 41*, jonka mukaan indoktrinaation kieltä koskee lähinnä opetusta valtiollisissa kouluissa. Indoktrinaatio tarkoittaa tällöin pyrkimystä juurruttaa opetuksessa tai muussa koulun toiminnassa esimerkiksi valtauskonnon mukaisia käsityksiä. Esim. *Lautsi v. Italy*. Kts. myös PeVM 2/2014 vp.

¹²⁶ Esim. *Larissis and others v. Greece*. Ks. myös *Heikkonen* 2010 s. 45 – 47, jonka mukaan oikeusasiamiehen ratkaisu mahdollisesti loukkasi evankelisluterilaisen kirkon uskonnonvapautta ja oli mahdollisesti syrjivä suhteessa muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin. Heikkonen on mielestäni osittain väärillä jäljillä. Itse olen oikeusasiamiehen kannalla, ja katson, että kirkon erityisasemasta julkisen vallan käyttäjänä johtuu sille erilaisia velvollisuuksia (ja oikeuksia) kuin muille uskonnollisille yhdyskunnille.

¹²⁷ *Kokkinakis v. Greece, Larissis and Others v. Greece, Guide on Article 9 of the Convention*. Ks. myös *McAdam* 2018 s. 68-90.

¹²⁸ *Guide on Article 9 of the Convention s. 41*. Ks. myös *Lerner* 2006 s. 119-167.

vara. Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen.”¹²⁹

Perustuslakivaliokunta arvioi asiaa kuitenkin uskonnon- ja sananvapauden näkökulmasta ja katsoi, että seurakuntalehtien jakelu sisältyi uskonnollisen viestinnän vapauteen eikä näin ollen ollut negatiivisen uskonnonvapauden vastaista.¹³⁰ Oikeusasiamies päätti kuitenkin uusien kanteluiden myötä ottaa asian uudelleen käsittelyynsä. Tällä kertaa arvioinnin perustaksi nousi hallintolaki ja hyvän hallinnon periaatteet, joihin kirkko julkisyhteisönä on sidottu ja joita se myös itse on kirkkolaissa sitoutunut noudattamaan. Oikeusasiamies on selvästi eri mieltä perustuslakivaliokunnan näkemyksen kanssa:

”Perustuslakivaliokunta on mietinnössään lähtenyt siitä, että seurakuntalehtien jakelulle myös talouksiin, jotka eivät niitä halua, ei ole sanan- ja uskonnonvapauden kannalta estettä. En voi arvioida asiaa tältä osin toisin.

Edellä olen tarkastellut lehtien jakelua niiden hyvän hallinnon periaatteiden nojalla, jotka kirkko on itselleen omaksunut kirkkolaissa. Tällä perusteella totean, että esitetystä jakelumalleista asiakasnäkökulman näyttää ottavan parhaiten huomioon seurakuntalehtien osoitteellinen jakelu seurakunnan jäsenille.”¹³¹

Suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa ja oikeuskäytännössä ei tyypillisesti tunnisteta ”freedom from religion”-tyyppistä vapautta uskonnoista uskonnonvapauden osana. Oikeusasiamiehen ensimmäinen ratkaisu edellytti vakaumuksen kunnioittamista, jonka lähtökohtana voidaan toisaalta pitää uskonnollisen pluralismin suvaitsemista. Suvaitsevaisuuden vaatimus on johdettavissa jo yleisestä uskonnonvapaudesta. Perustuslakivaliokunta taas pyrki kytkemään jakelua puoltavan kantansa sananvapaudesta juontuvaan viestinnän vapauteen.

Ratkaisukokonaisuutta voisi ryhtyä tarkastelemaan mittavan uskonnollista sananvapautta koskevan ihmisoikeuskäytännön avulla. Sitä voidaan kuitenkin tarkastella myös perusoikeuksien rajoittamista koskevan opin avulla, erityisesti *perusoikeuden ydinalueen koskemattomuuden vaatimuksen* kautta. *Ojaseen* mukaan perusoikeuden ydinsisällön määrittäminen edellyttää tapauskohtaista tulkintaa. Esimerkiksi negatiivisen uskonnonvapauden ydinaluetta ilmentää ”oikeus ilmaista vakaumus”. Käsillä olevan ratkaisun kannalta onkin siis merkittävää, onko kirkkoon kuulumattomuus ilmaisu tästä oikeudesta, jolloin se merkitsisi koskemattomuusopin kannalta negatiivisen uskonnonvapauden ydinaluetta. Toiseksi on arvioitava, olisiko seurakuntalehtien jakelu sillä tavoin merkittävää

¹²⁹ EOA 18.2.2006 2146/4/06.

¹³⁰ PeVM 17/2006 vp s. 2-3.

¹³¹ EOA 24.4.2009 3531/4/06.

uskonnollista viestintää, että sen olisi katsottava kuuluvan positiivisen uskonnonvapauden ydinalueelle. Ydinalueen arvioimiseksi on koskemattomuusopin avulla muodostettu nk. käänteinen tulkintakäytäntö, jonka mukaan perusoikeuden ydinalueen ulkopuolelle kohdistuva rajoitus voi helpommin täyttää rajoittamisen edellytykset, kuin rajoitus, joka kohdistuu perusoikeuden ytimeen. Esimerkiksi mainontaa ja markkinointia ei pidetä sananvapauden ydinalueelle kuuluvana, vaikka ne lähtökohtaisesti nauttivatkin perustuslain takaamaa sananvapauden suojaa.¹³² Mielestäni uskonnollinen viestintä seurakuntalehtien osoitteettoman jakelun yhteydessä ei ulotu samalla tavoin uskonnonvapauden ydinalueelle kuin kirkkoon kuulumattoman oikeus olla joutumatta alttiiksi uskonnolliselle vaikuttamiselle.

3.6 MUUT VAKAUMUKSEN VAPAUTTA EDISTÄVÄT PERUSOIKEUDET

Sepon mukaan perustuslain 11 §:n negatiivinen rajoituslauseke riittää sellaisenaan antamaan korkeimmalla lain tasolla henkilökohtaisen suojan kaikille sitä tarvitseville.¹³³ Tällä tarkoitetaan siis oikeutta olla osallistumatta uskonnon harjoittamiseen omantunnon vastaisesti. Kuten edellä on esitetty, negatiivinen uskonnonvapaus on kuitenkin moniulotteisempi oikeus kuin perinteisesti on ajateltu. Lisäksi se saa tukea muista perusoikeuksista, esimerkiksi sananvapaudesta (PL 12 §), jota on käsitelty jo edellä vakaumuksen ilmaisemista koskevassa luvussa 3.2. Muita negatiivista uskonnonvapautta tukevia perusoikeuksia ovat PL 6 §:n syrjinnän kieltö ja PL 13 §:n kokoontumis- ja yhdistymisvapaus.¹³⁴

Uskonnonvapauden yhteydessä sananvapaus turvaa siis uskonnollisen ja uskonnotoman viestinnän ja siihen liittyvän vaikuttamisen. Kansainvälisen oikeuden piirissä katsotaan, että uskonnotoman vakaumuksen ilmaiseminen saa suojaa sananvapauden kautta, ja oikeus tunnustaa uskontoa on suojattu uskonnonvapaus -artiklalla.¹³⁵ Tämä asettaa uskonnon tunnustamisen ja vakaumuksen ilmaisemisen eriarvoiseen asemaan, sillä esimerkiksi KP-sopimuksessa uskonnonvapauden rajoittamisedellytyksiä on vähemmän kuin sananvapauden.¹³⁶ Suomen perusoikeusjärjestelmä ei sisällä samanlaista eriarvoisuutta, sillä vakaumuksen ilmaiseminen sisältyy uskonnon ja omantunnon vapautta koskevaan lainkohtaan.

Uskonnonvapauslain 2. luku koskee rekisteröityjä uskonnollisia yhdyskuntia ja niiden toiminnan järjestämistä. Koska rekisteröidyn uskonnollisen yhdyskunnan toiminnan tulee perustua uskontunnustukseen ja pyhän käsitteeseen, vapaa-ajattelijayhdistykset eivät

¹³² *Ojanen* 2003 s. 55-56.

¹³³ *Seppo* 2003, s.186.

¹³⁴ EIT:n oikeuskäytännöstä ja uskonnonvapauden ihmisoikeusliittynnöistä kts. *Heikkilä & Hirvelä* 2017 s. 859-862.

¹³⁵ EIS ja KP-sopimus. *Heikkilä ja Hirvelä* 2017 s.855-859.

¹³⁶ *McAdam* 2017 s. 30-31.

järjestäydy uskonnonvapauslain nojalla. Uskonottomien järjestäytymiseen soveltuvat PL 13 §:n kokoontumis- ja yhdistymisvapaus, sekä näiden oikeuksien käyttämistä täsmentävät kokoontumislaki ja erityisesti yhdistyslaki.

Uskonnonvapautta tukevista perusoikeuksista erityisen tärkeänä on pidettävä PL 6 §:n syrjinnän kieltoa, jossa siis kielletään uskontoon ja vakaumukseen perustuva syrjintä. Tästä kiellosta seuraa myös se, että *julkisen vallan tulee kohdella kaikkia uskontoja ja elämänkatsomuksia sekä uskonnottomuutta yhdenmukaisella tavalla*, ja niin, ettei uskosta tai vakaumuksesta koidu kenellekään haittaa tai etua.¹³⁷ Erilaisten katsomusten yhdenvertaisen kohtelun edellytys voidaan toki johtaa myös varsinaisesta uskonnonvapautta koskevasta lainkohdasta, mutta PL 6.3 §:ssä vahvistetaan tämä yhdenvertaisuus vielä nimenomaisesti. Uskonnonvapauspykälä ja syrjinnän kieltoon sisältyvä yhdenvertaisen kohtelun edellytys asettavat yhdessä vaatimuksen valtion toiminnan uskonnollisesta neutraalisuudesta, josta poikkeaminen edellyttää hyväksyttäviä perusteita.¹³⁸

Tapauksessa KHO 2006:98 Tampereen liikennelaitoksen johtokunta oli päättänyt, että se ei tee Tampereen Vapaa-ajattelijat ry:n kanssa yksityisoikeudellista sopimusta mainostilan vuokraamisesta. Tarkoituksena oli mainostaa *www.eroakirkosta.fi* -palvelua. Yhdistys valitti päätöksestä sillä perusteella, että päätöksellä loukattiin yhdenvertaisuutta sekä yhdistyksen sananvapautta ja uskonnonvapautta ja päätös oli siten lainvastainen. KHO:n mukaan asiassa oli kysymys siitä, että liikennelaitoksen johtokunta ei ollut solminut yksityisoikeudellista sopimusta mainostilan vuokrauksesta yhdistyksen kanssa. Johtokunnan päätös koski siis ainoastaan sitä, ettei yhdistykselle vuokrattu mainostilaa. Julkisen vallan velvollisuus turvata perusoikeuksien toteutuminen ei velvoittanut liikennelaitoksen johtokuntaa mainostilan vuokraamiseen. Näin ollen päätöksen ei katsottu loukkaavan sananvapautta, uskonnonvapautta eikä yhdenvertaisuuden periaatetta. Valitus hylättiin.

Kansainvälisen oikeuskirjallisuuden ja ihmisoikeuskäytännön perusteella negatiiviseen uskonnonvapauteen voidaan lukea ainakin kahdeksan erityyppistä oikeutta, jotka lueteltiin tämän luvun alussa. Edellä esiteltyjen esimerkkien nojalla voidaan huomata, että tärkeimmät niistä toistetaan myös perustuslain 11 §:ssä. Lisäksi uskontoa tunnustamattomien oikeudet tulevat suojatuksi myös muiden perusoikeuksien ja tavallisen lainsäädännön kautta. Kaikki kyseiseen luetteloon sisältyvät oikeudet eivät kuitenkaan täysin toteudu Suomen

---

¹³⁷ Sorsa 2010, s. 15.

¹³⁸ Heikkonen 2010. Ks. myös Scheinin 2005 (päivittyvä).

oikeusjärjestelmässä. Puutteita voidaan osoittaa ainakin alaikäisen uskonnonvapauden ja uskonnottomien hautaamisen osalta. Näitä puutteita esittelen jäljempänä 5. luvussa.

4 VALTION TUNNUSTUKSETTOMUUS

Johdantokappaleessa todettiin, että IHEU:n maaraportin mukaan Suomi sijoittuu uskonnottomia kansalaisiaan systemaattisesti syrjivien valtioiden joukkoon. Tässä luvussa selvitan, millainen on *valtion suhde uskonnollisuuteen*.¹³⁹ Tässä viitekehyksessä käydään läpi, mitä valtion uskonnollinen neutraliteetti tarkoittaa ja miten kirkon ja valtion suhde on järjestetty. Tarkastelu tapahtuu erityisesti suhteessa evankelis-luterilaiseen kirkkoon ja toisaalta uskonnottomuuteen.

Moderni uskonnonvapaus voidaan jakaa kolmeen elementtiin: materiaaliseen uskonnonvapauteen, yhdenvertaisuuteen sekä uskonnon ja valtion erottamiseen. Materiaalinen uskonnonvapaus sisältää PL 11 §:ssä määrätyt oikeudet, ja yhdenvertaisuus tarkoittaa eri uskontojen ja vakaumusten yhdenvertaista kohtelua ja sitä, että uskonnonvapaus kuuluu kullekin ihmisyksilölle siinä muodossa ja laajuudessa kuin yksilö itse haluaa. Tällainen *yhdenvertaisuus taas edellyttää valtiolta neutraalia suhtautumista uskontoihin*.¹⁴⁰

Suomen perustuslaissa ei ole nimenomaista säännöstä, joka määritteli valtion uskonnollista asemaa. Se ei siis lakitekstin tasolla julistaudu tunnustukselliseksi tai tunnustuksettomaksi valtioksi, eikä siis sitoudu mihinkään uskonnolliseen tai uskonnottomaan vakaumukseen. Kuitenkin evankelis-luterilaisen kirkon erityisasema on kiistattomasti luettavissa esimerkiksi perustuslain 76 §:stä, joka koskee kirkkolain säätämisyjärjestystä. Perustuslakivaliokunnan mukaan Suomi ei ole valtiona tunnustuksellinen, mutta ei täysin tunnustuksetonkaan.¹⁴¹ Myös oikeuskirjallisuudessa vallitsee erimielisyys valtion uskonnollisesta asemasta.¹⁴²

Oikeusfilosofian näkökulmasta valtion tunnustuksettomuus on ihanteellisimmillaan sellaista, ettei valtio ”ota kantaa minkään hyvää elämää koskevan käsityksen puolesta, vaan toimii niin, ettei kukaan voi pakottaa muita omaksumaan omaa käsitystään”. Valtio ei siis käytä pakkovaltaa määrätäkseen kenenkään omantunnonvapauden sisällöstä, vaan se suojelee yksilöiden omantunnonvapautta muiden rajoituspyrkimyksiltä, tarpeen vaatiessa sanktioiden

¹³⁹ Valtion käsitettä on tulkittu laajasti eri tieteenaloilla, myös oikeustieteissä. Näiden tulkintojen esittelyyn ei tässä tutkimuksessa ole sijaa, vaan on tyydyttävä toteamaan, että tässä tutkimuksessa valtio käsitetään yleisessä (oikeudellisessa) merkityksessä eli. demokraattisena oikeusvaltiona. Ks. esim. *Jyränki* 2000 s. 35-37; *Jyränki & Husa* 2012 s. 64-67.

¹⁴⁰ *Heikkonen* 2010 s. 18-19.

¹⁴¹ PeVL 12/1982 vp s. 2.

¹⁴² Mm. *Scheinin* 2005 (päivittynyt) ”Suomen kaltaisessa valtiokirkkojärjestelmän maassa --”. Toisaalta *Juntunen* 2008 s.141 ”—Suomen evankelis-luterilainen kirkko ei kuitenkaan ole ollut valtiokirkko vuoden 1869 kirkkolain ja vuoden 1919 hallitusmuodon säätämisen jälkeen”.

uhalla. Samalla valtio toteuttaa täyden neutraalisuuden suhteessa kaikenlaisiin elämäkatsomuksiin.¹⁴³ Käytännössä valtion tunnustuksettomuus toteutuu kuitenkin lievemmillä ehdoilla kuin esitetystä ideaalimallissa. Sellaisia demokraattisia valtioita, jotka tunnustavat ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauden (sekä muut perus- ja ihmisoikeudet) voidaan pitää tunnustuksettomina valtioina.¹⁴⁴

*Tontin*¹⁴⁵ mukaan tunnustukseton valtio suhtautuu tasa-arvoisesti kaikkiin uskontoihin ja maailmankatsomuksiin eikä muodosta erityissuhdetta minkään yksittäisen katsomuksellisen suuntauksen kanssa. Tämän määrittelyn perusteella Suomi ei siten ole puhtaasti tunnustukseton valtio, sillä evankelis-luterilainen kirkko ja ortodoksinen kirkkokunta ovat erityisasemassa muihin katsomuksiin verrattaessa.¹⁴⁶

Suomessa valtionkirkkojärjestelmästä¹⁴⁷ luovuttiin 1919 hallitusmuodon myötä, ja valtiosta tuli tunnustuksellisesti neutraali. Valtion tunnustuksettomuus¹⁴⁸ merkitsi sitä, etteivät mitkään valtion tehtävistä enää olleet uskonnollisia, eikä mikään uskonto ollut valtiolle absoluuttinen totuus.¹⁴⁹ Perustuslakivaliokunta on sittemmin jäsentänyt Suomen valtion suhdetta uskontoihin muun muassa lausunnossaan PeVL 12/1982 vp. Sen mukaan tunnustuksettomuuden puolesta puhuvat se, ettei valtio ole sidottu evankelis-luterilaiseen tai muuhunkaan uskonnolliseen oppirakennelmaan, eikä julkinen valta ole nimenomaisesti (lain tasolla) velvoitettu järjestämään palveluksia jollekin uskonnolliselle yhdyskunnalle tai johonkin tunnustukseen kuuluville. Toisaalta tunnustuksellisuuden puolesta puhuvat evankelis-luterilaisen kirkon perustuslaillinen erityisasema ja se, että ”lainsäätäjät voi tavallisella lainsäädännöllä tukea evankelis-luterilaista kirkkoa tai muutakin uskonnollista yhdyskuntaa”. Lausunnossa todetaan yksiselitteisesti myös se seikka, että evankelis-luterilaisen kirkon erityisasemasta seuraa, että *valtio on jossain määrin tunnustuksellinen*.¹⁵⁰

¹⁴³ Haarscher 2006, s. 16-17.

¹⁴⁴ Haarscher 2006, s. 82-83.

¹⁴⁵ Jarkko Tontti; esipuhe teoksessa Haarscher: *Tunnustuksettomuus*.

¹⁴⁶ Tontti; teoksessa Haarscher: *Tunnustuksettomuus* 2006, s. 8. Tontin mukaan tunnustukseton valtio ja ateistinen valtio tulisi käsitteinä erottaa toisistaan. Tontin erottelussa ateistinen valtio toimii uskontoja tai tiettyjä uskontoja vastaan.

¹⁴⁷ Scheininin (2005, päivittyvä) mukaan järjestelyssä on kuitenkin tosiasiallisesti kyse valtiokirkkojärjestelmästä.

¹⁴⁸ Reijosen (1992, s. 70) mukaan uskonnollisen neutraliteetin käsite ei ollut niinkään juridinen, vaan ideologinen ja poliittisesti latautunut.

¹⁴⁹ Sorsa 2010, s. 41. Hallitusmuodossa ei myöskään enää korostettu luterilaisen uskon merkitystä yhteiskuntaa koossa pitävänä tekijänä ja yksilöiden (negatiivinen) uskonnonvapaus tunnustettiin uskonnonvapauslailla 1922. Muutos oli ennen kaikkea periaatteellinen, ja luterilaisen ja ortodoksinen kirkon lainsäädännöllä turvattu erityisasema muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin nähden pysytettiin ennallaan. Erityisaseman perusteena pidetään historiallista traditiota ja kansan enemmistön jäsenyyttä kirkkokunnissa

¹⁵⁰ PeVL 12/1982 vp s. 2.

4.1 KIRKKO JA VALTIO

Eurooppalainen valtiokäsitys on perinteisesti rakentunut dualismin perustalle, jolloin julkishallintoa pidetään julkisen toiminnan alueena ja sen vastakohtana on yksityisautonomian periaatteille rakentuva yksityinen toimintapiiri.¹⁵¹ Vastaavasti valtion ja kirkon suhdetta voidaan dualismin pohjalta määritellä siten, että valtion vastuulla on maallista regimenttiä koskevat asiat, kun taas kirkon vastuulla on yksilöiden hengellinen sielunhoito.¹⁵² Myös kansainvälisen oikeuden lähtökohtana on valtion ja kirkon ero, esimerkiksi ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön mukaan valtio on toimivaltainen sekä maallisen että moniuskoisen yhteiskunnan haasteissa. Tällöin valtion tehtävänä on toimia *puolueettomana ja neutraalina* eri ryhmien intressien yhteensovittajana.¹⁵³

Kansainvälisestä tai EU-oikeudesta ei kuitenkaan johdu sopimusvaltioille mitään rajoituksia julkisen vallan ja kirkon välisten suhteiden muodostamiseen. Esimerkiksi Lissabonin sopimuksen 16 c artiklan mukaan

1. Unioni kunnioittaa kirkkojen ja uskonnollisten yhdistysten tai yhdyskuntien asemaa, joka niillä on kansallisen lainsäädännön mukaisesti jäsenvaltioissa, eikä puutu siihen.
2. Unioni kunnioittaa myös elämäntarkoituksellisten ja ei-tunnustuksellisten järjestöjen asemaa, joka niillä on kansallisen lainsäädännön mukaisesti.
3. Unioni käy avointa ja säännöllistä vuoropuhelua näiden kirkkojen ja järjestöjen kanssa tunnustaen niiden identiteetin ja erityisen tehtävän.”

Valtion ja kirkon suhde määrittyy siis ennen kaikkea valtion suvereniteetin perusteella. Kukin valtio päättää itse siitä, millä laajuudella uskonnot tai muut katsomukset kuuluvat valtion toimintaan. *Heikkosen* mukaan uskonnonvapausoikeuden ja uskonnon ja valtion välisen suhteen välillä vallitsee riippuvuussuhde; uskonnonvapausoikeuden tunnustaminen asettaa valtiolle velvollisuuden hyväksyä eri uskontoja, ja toisaalta valtion ja uskonnon välinen suhde vaikuttaa siihen, miten uskonnonvapausoikeutta tulkitaan valtiosisäisesti.¹⁵⁴

Suomessa evankelis-luterilaisen kirkon erityisaseman katsotaan johtuvan perustuslain 76 §:stä, jossa säädetään kirkon järjestysmuodosta ja kirkkolain erityisestä aloiteoikeudesta. *Heikkosen* näkemyksen mukaan kyseessä on ”erityislaatuinen sääntely”, joka kirjaimellisen sisältönsä lisäksi ”tuottaa vähintäänkin voimakkaan symbolisen ja hieman heikomman tosiasiallisen

¹⁵¹ *Pajujoja* s.322.

¹⁵² Näkemyksen taustalla vaikuttaa mm. Lutherin regimenttioppi, eli jako hengelliseen ja maalliseen valtaan (*Leino* 2002 s. 4, 45; *Juntunen* 2008 s.21-26).

¹⁵³ *Hirvelä & Heikkilä* 2017. Valtion ja kirkon ero on myös EU-oikeudessa vallitseva periaate. Euroopan neuvoston suositus 1804 (2007).

¹⁵⁴ *Heikkonen* 2010 s. 19.

erityissuhteen Suomen valtion ja evankelis-luterilaisen kirkon välille”.¹⁵⁵ Tämä valtion ja kirkon erityislaatuinen suhde muodostuu ongelmaksi myös uskonnollisten yhteisöjen autonomian periaatteen kannalta, mikä tarkoittaa esimerkiksi oikeutta määrätä uskontonsa oppisisällöstä ilman valtiollista puuttumista. Vakiintuneen käsityksen mukaan perusoikeussuoja ei lainkaan ulotu julkisoikeudellisiin yhteisöihin, joihin siis evankelis-luterilainen kirkkokin kuuluu. Tutkijat¹⁵⁶ ovatkin omaksuneet näkemyksen, jonka mukaan tämä ei pitäisi paikkaansa uskonnonvapauden osalta. Esimerkiksi *Juntunen* katsoo, että uskonnonvapaus-perusoikeuden suoja ulottuu evankelis-luterilaisen kirkkoon siten, ettei valtion taholta voida asettaa kirkolle sen opin vastaisia velvoitteita.¹⁵⁷ Julkisen vallan edustajana kirkkoon kuitenkin kohdistuu painetta myös valtion ja lainsäädännön taholta.¹⁵⁸

Tässä yhteydessä myös perustuslain takaama evankelis-luterilaisen kirkon erityisasema saa oikeutuksensa. PL 76 §:n ja kirkkolakijärjestelmän tarkoituksena voidaan pitää kirkon oppisisältöä koskevien asioiden pysyttämisen maallisen yhteiskunnan ja sen lainsäädännön ulkopuolella.¹⁵⁹ *PL 76 §:ssä kysymys ei siis niinkään ole valtion tunnustuksellisuudesta, vaan evankelis-luterilaisen kirkon autonomian turvaamisesta.*

4.2 EVANKELIS-LUTERILAINEN KIRKKO JULKISEN VALLAN KÄYTTÄJÄNÄ (ESIMERKKINÄ HAUTAUSTOIMI)

Julkisen vallan perustamisnormi on PL 2 §:ssä lausuttu *oikeusvaltioperiaate*: julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin, ja kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia. Tämä tarkoittaa sitä, että julkisen vallan käyttäjällä tulee aina olla eduskunnan säätämään lakiin johdettavissa oleva toimivaltaperuste.¹⁶⁰ Evankelis-luterilaisen kirkon lailla säädetyt julkiset tehtävät ovat yleisten hautausmaiden ylläpitovelvollisuus (hautausoimilaki), tietyt väestökirjanpitoon liittyvät tehtävät (laki väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista 661/2009) sekä kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten ja irtaimiston ylläpito (kirkkolaki 1054/1993, laki rakennusperinnön suojelemisesta). Väestökirjanpito tehtävänsä ohella kirkko toimii myös rekisteriviranomaisena,

¹⁵⁵ *Heikkonen* 2012 s. 555 – 556.

¹⁵⁶ Muun muassa *Sorsa, Reijonen ja Juntunen*.

¹⁵⁷ *Juntunen* 2008 s. 154.

¹⁵⁸ Esimerkiksi *Leino* mukaan kirkkoa ei voi julkisoikeudellisesta asemastaan huolimatta pitää valtion hallinnon jatkeena, eikä kirkkoon voida soveltaa pelkästään yhteiskunnallista hallintoa koskevia normeja, vaan kirkon kannalta keskeisten perusoikeuksien soveltamisessa (kirkon hallinnossa) tulisi voida huomioida myös yhteys kirkon tunnustukseen. *Leino* 2003 s. 196-197.

¹⁵⁹ *Leino* 2010 s. 10; *Sorsa* 2010 s. 206-217.

¹⁶⁰ *Saraviita* 2011 s. 68 – 71.

sillä se vastaanottaa ja välittää kasteen ja avioliittoon vihkimisen yhteydessä niihin liittyviä tietoja. Lisäksi seurakunnissa voidaan toimittaa avioliiton esteiden tutkinta.¹⁶¹

Evangelis-luterilaisen kirkon järjestysmuodosta, hallinnosta ja toiminnan perusteista säädetään kirkkolaissa ja kirkkojärjestyksessä. Kirkkolain 25:5 §:n mukaan kirkon toimintaan sovelletaan myös hallintolakia, joten kirkon julkisen vallan käytössä on noudatettava hallintolakia ja hallinto-oikeudellisia periaatteita. Kirkon julkisoikeudellisesta asemasta johtuu, että kirkon toimintaan kohdistetaan myös laillisuusvalvontaa. Sekä eduskunnan oikeusasiamiehen että oikeuskanslerin toimivaltuuksiin sisältyy uskonnollisten yhdyskuntien laillisuusvalvontaa.

Perusoikeuksia koskeva yleinen turvaamisvelvoite on perustuslain 22 §:ssä, jonka mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Julkisen vallan on siis pidättäydyttävä perusoikeuksia luvattomasti rajoittavista toimista sekä aktiivisin toimin edistettävä ja suojattava perusoikeuksien toteutumista.¹⁶² Säännös velvoittaa myös evangelis-luterilaista kirkkoa huomioimaan negatiivisen uskonnonvapauden toteutumisen.¹⁶³

Seuraavissa alaluvuissa käytän hautaustoimea esimerkkinä evangelis-luterilaisen kirkon roolista julkisen vallan käyttäjänä. Esittelen ensin hautaustoimea koskevat yleiset lähtökohdat ja sen jälkeen seurakunnan tärkeimmät oikeudet ja velvollisuudet yleisten hautausmaiden ylläpitäjänä. Tässä tutkimuksessa en tarkastele lainkaan kirkon roolia ns. *hallintoviranomaisena*, eli kirkon päätöksentekojärjestelmän ja valitusprosessin yksityiskohdat jäävät tutkimuksen ulkopuolelle, myös siltä osin kuin ne koskevat hautaustoimen asiakkaita. Tavoitteena on osoittaa, että kirkko käyttää julkista valtaa myös kirkkoon kuulumattomia kohtaan sekä sen, että kirkko-oikeuden normit säätelevät myös kirkkoon kuulumattomien asemaa. Luku toimii myös pohjustuksena eräisiin jäljempänä esiteltäviin esimerkkitapauksiin negatiivisen uskonnonvapauden toteutumisessa. Kursiivilla on tekstissä erotettu ne kohdat, joissa kirkon julkisen vallan käytöllä on liittyviä myös kirkkoon kuulumattomiin henkilöihin.

4.2.1 HAUTAUSTOIMEN YLEISET LÄHTÖKOHDAT

Ruumista ja tuhkaa on käsiteltävä arvokkaalla ja vainajan muistoa kunnioittavalla tavalla (HautaTL 2.2 §). Lain esitoissa tämä periaate on nimetty ohjaavaksi periaatteeksi, jota vasten

¹⁶¹ HE 302/2014 vp s. 5.

¹⁶² *Jyränki & Husa* 2012, s. 403-408.

¹⁶³ Kirkon roolia koskevasta problematiikasta esim. *Leino* 2005 s. 122-124. Kirkon dikotomisesta asemasta johtuu, että kirkko on yhtä aikaa sekä sosiologinen yhteisö että ylipositiiviseen arvopohjaan perustuva uskonyhteisö. Tästä aiheutuu ristiriitaa mm. siinä, että maallinen oikeus vastaa yhteiskunnan muutoksiin mm. lainsäädäntöä muuttamalla, mutta kirkon ylipositiivinen oikeus (Raamatusta johdettu oppi) on periaatteessa muuttumatonta.

lain muita säännöksiä on sovellettava.¹⁶⁴ Hautaustoimilaki on hautaamista koskeva yleislaki, jota kirkkolaki ja kirkkojärjestys (1055 v.1993/1991) täsmentävät. Näin ollen periaate ohjaa myös kirkkolain ja kirkkojärjestyksen hautaamista koskevien normien soveltamista. Hallituksen esitys nimeää normin suojeluobjekteiksi kulttuuriin liittyvät käsitykset vainajien kohtelusta ja vainajan omaisten tunteet. Lisäksi normin perusteella määräytyvät rajat sille toiminnalle, joka evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuulumattomille sallitaan seurakunnan ylläpitämällä hautausmaalla. Normi siis ohjaa myös sitä, millainen hautaustoimitus kirkkoon kuulumattomalle voidaan hautapaikalla järjestää.¹⁶⁵ Käytännössä hautausmailla tulee noudattaa järjestyslakia (612/2003) ja hautaustoimen ohjesäännöissä asetettuja järjestyssääntöjä, joissa yleensä edellytetään hautausmailla noudatettavan hiljaisuutta ja arvokkuutta¹⁶⁶.

Hautaamisessa, tuhkaamisessa ja tuhkan käsittelyssä¹⁶⁷ on kunnioitettava vainajan katsomusta ja toivomuksia (HautaTL 2.3 §). Säännös tarkentaa perustuslain 11 §:n uskonnon ja omantunnon vapautta hautaamista koskevilta osilta.¹⁶⁸ Vainajan katsomus tarkoittaa uskonnon tunnustamista tai tunnustamattomuutta, ja toivomuksilla tarkoitetaan hautaamiseen ja hautausjärjestelyihin liittyviä nimenomaisia toivomuksia. Toivomus voi koskea esimerkiksi hautaustapaa eli valintaa arkkuhautauksen ja tuhkaamisen välillä. Säännöksen on lisäksi tarkoitus ohjata niiden henkilöiden toimintaa, jotka huolehtivat vainajan hautausjärjestelyistä, sekä tuomioistuinta hautausjärjestelyjä koskevia erimielisyyksiä ratkaistaessa. Vainajan katsomus ja toivomukset tulee ottaa huomioon siinä määrin, kuin se on kohtuudella mahdollista. Mahdottomia tai vaikeasti toteutettavia toivomuksia tai katsomukseen liittyviä tapoja ei tarvitse toteuttaa. Samoin kohtuullisuutta on arvioitava kuolinpesän varallisuuden rajoissa.¹⁶⁹

Viivytyksettömyyden, vainajan käsittelyssä noudatettavan arvokkuuden sekä vainajan katsomuksen ja toivomuksien kunnioittamisen vaatimukset ovat hautaustoimilaissa säädettyjä yleisiä velvollisuuksia, jotka on otettava huomioon sovellettaessa lain muita säännöksiä. Velvollisuudet koskevat seurakuntaa, omaisia, tuomioistuinta, hautaustoimistoa ja kaikkia niitä instansseja, joiden tehtäviin vainajien käsittely ja hautaustoimi kuuluvat.

¹⁶⁴ HE 204/2002 vp s. 11.

¹⁶⁵ HE 204/2002 vp s. 11. Aiemmassa uskonnonvapauslaissa (267/1922) oli vielä säännös (10.3 §), jonka mukaan kirkkoon kuulumattoman henkilön hautaamisessa ei saanut ryhtyä mihinkään, mikä oli omiaan herättämään pahennusta seurakunnassa.

¹⁶⁶ Hautaustoimen malliohjesääntö s. 19.

¹⁶⁷ HE 204/2002 vp s.11. Tuhkan käsittelyllä tarkoitetaan myös tuhkan hautaamista tai sijoittamista muulla tavoin.

¹⁶⁸ HE 204/2002 vp s.1. Hautaustoimilain säätämällä pyrittiin erityisesti edistämään uskonnonvapausnormin käytännön toteutumista hautaustoimessa.

¹⁶⁹ HE 204/2002 vp s.12.

4.2.2 SEURAKUNNAN OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET HAUTAUSTOIMESSA

Evankelis-luterilaisen seurakunnan tärkeimmät velvollisuudet hautaamisasioissa ovat yleisten hautausmaiden¹⁷⁰ ylläpitovelvollisuus sekä hautasijan osoittamisvelvollisuus. (HautaTL 3 § ja 4 §). Näistä velvollisuuksista seuraa myös velvollisuus luovuttaa hautaoikeus kuolemantapauksen yhteydessä (KL 17:2.1).¹⁷¹ Seurakuntaa ei ole velvoitettu perustamaan krematoriota vainajien tuhkaamista varten, mutta vainajien säilytystä varten on järjestettävä tila hautausmaalta tai muusta sopivasta paikasta (KJ 17:2).

Seurakunnalla on oikeus periä hautasijan luovuttamisesta, hautauspalveluista ja haudan hoidosta maksuja, joiden tulee vastata palveluiden tuottamisesta aiheutuvia kustannuksia (HautaTL 6.1 §). Hautausmaalle haudatuista vainajista on lisäksi pidettävä hautarekisteriä¹⁷², josta on käytävä ilmi vainajien yksilöimiseksi välttämättömät perustiedot¹⁷³ (HautaTL 12 §). Seurakunta- tai seurakuntayhtymäkohtaisesti on myös laadittava hautaustoimen ohjesääntö, jolla annetaan tarkempia toimeenpanoa ja menettelyä koskevia määräyksiä haudoista, hautakirjanpidosta, haudan hoidolle asetetuista vaatimuksista ja hautamuistomerkkien hyväksymisestä sekä hautausmaalla noudatettavasta järjestyksestä (KL 17:7.2).

a) Kirkkoneuvosto voi harkintansa mukaan luovuttaa hautasijan hautaustoimilain koti- tai asuinkuntasäännöstä poiketen

Hautaoikeus luovutetaan pääsäännön mukaan kuolemantapauksen yhteydessä (KL 17:1.1). Hautaoikeutta ei ole käsitteellisesti määritelty lainsäädännössä, mutta hautaustoimilain 2 §:n ja kirkkolain 17: 2 §:n perusteella se on toisaalta *oikeutta tulla haudatuksi omaa katsomusta ja toivomuksia kunnioittavalla tavalla*¹⁷⁴ ja toisaalta eloonjääneen oikeutta hallita kuolleen hautaa¹⁷⁵. Se myös perustaa vainajan sukulaisille oikeuden tulla haudatuksi läheisensä kanssa samaan hautapaikkaan tietyssä etusijajärjestyksessä (KL 17:4).

Hautaoikeus luovutetaan ja hautasija osoitetaan sen seurakunnan tai seurakuntayhtymän alueelta, jossa vainajalla oli kuollessaan kotikuntalain (201/1994) mukainen kotikunta. Jos kotikuntaa ei ollut, oikeus hautaan määräytyy kuolinhetken asuinpaikan perusteella. Ulkomailta asuvien Suomen kansalaisten hautaoikeus määräytyy entisen kotikunnan perusteella. (HautaTL

¹⁷⁰ Lisäksi kirkkojärjestys velvoittaa, että jokaisella seurakunnalla tulee olla joko oma tai muun seurakunnan tai seurakuntayhtymän kanssa yhteinen hautausmaa tai vähintään oikeus käyttää hautausmaata (KJ 17:1).

¹⁷¹ Nähdäkseni muut hautaoikeuden luovutustilanteet perustuvat (kirkkoneuvoston) harkintaan, eivätkä lakiin perustuvaan velvollisuuteen.

¹⁷² Vastaavasti krematorion ylläpitäjän on pidettävä tuhkarekisteriä (HautaTL 20§).

¹⁷³ HE 204/2002 vp s. 18.

¹⁷⁴ Vrt. *Leino* 2005 s.101, jonka mukaan kyseessä on pelkkä oikeus tulla haudatuksi.

¹⁷⁵ HE 204/2002 vp s.17

4 §.) Seurakunnan velvollisuudesta yleisten hautausmaiden ylläpitäjänä johtuu, ettei merkitystä ole sillä, oliko vainaja seurakunnan jäsen vai ei (HautaTL 3 § ja 4§). Kotikuntaa ja asuinpaikkaa koskevat säännökset eivät ole sitovia, sillä *kirkkoneuvosto voi luovuttaa hautapaikan myös muille kuin edellä mainitut edellytykset täyttävälle vainajille* (KL 17:1.1). Luovutus on kirkkoneuvoston vapaassa harkinnassa, kunhan se ei vaikeuta seurakunnan lakisääteisen luovutusvelvollisuuden toteutumista.¹⁷⁶ Hallituksen esityksessä mainitaan esimerkiksi vainajat, joille hautaoikeus tulisi hautaustoimilain mukaan luovuttaa muun seurakunnan alueelta¹⁷⁷ ja henkilöt, jotka ovat muuttaneet pois syntymäpaikkakunnaltaan, mutta haluavat tulla haudatuksi sinne.¹⁷⁸ Myös kirkkoon kuulumattomien tulee anoa poikkeuslupaa kirkkoneuvostolta.

Lähtökohtaisesti hautaoikeuden kohteena ovat siis vainajat. Kuolemantapauksen yhteydessä hautaoikeus voidaan kuitenkin luovuttaa myös vainajan omaisille, jolloin hautaoikeuden henkilöpiiriin kuuluvat myös elossa olevat henkilöt. Tällöin elossa olevan oikeus hautaan on kuitenkin sidottu lähiomaisen kuolemaan. Kolmanneksi hautaoikeuden saanto voi vielä perustua kirkkoneuvoston päätökseen. Tällöin luovutuksen on lisäksi täytettävä erityisen syyn edellytys. (KL 17:1.1.)¹⁷⁹ Kirkkolain esitöissä esimerkkinä mainitaan ulkomaille muuttaneet Suomen kansalaiset, jotka haluavat varmistua tulevansa haudatuksi Suomeen entisen kotipaikkansa alueelle.¹⁸⁰

b) Hautausjärjestyksestä säädetään kirkkolaissa - seurakunnan lupaa edellytetään neljännen ryhmän vainajien osalta

Hautaoikeuden luovutuksen yhteydessä on myös sovittava hautaoikeuden haltijasta ja siitä, keitä hautaan voidaan haudata (*hautaamisjärjestys*) (KL 17:3.2). Hautausjärjestyksestä sopiminen on tarkoitettu ensisijaiseksi tavaksi määrätä järjestyksestä, mutta laissa säädettyä hautausjärjestystä noudatetaan siinä tapauksessa, ettei sopimusta ole tehty. Kirkkolaissa säädetty hautausjärjestys vastaa perintökaaren 2 luvun perimysjärjestyksestä koskevia

¹⁷⁶ HE 121/2003 vp s. 22

¹⁷⁷ HE 204/2002 vp s. 12

¹⁷⁸ HE 121/2003 vp s. 22. Näiden esimerkkien osalta hallituksen esityksissä on ristiriitaa, sillä minun näkemykseni mukaan HE 204/2002 vp:ssä selkeä tarkoitus on ollut, että ensimmäinen hautaoikeuden saantotapa koskee vain kuolemantapauksia, ja siten myös kirkkoneuvoston poikkeusmahdollisuuden ensimmäisessä ryhmässä tulisi koskea vain vainajia. Eläville henkilöille hautaoikeuden voisi luovuttaa kolmannen saantoryhmän mukaisesti erityisen syyn edellytyksen täytyessä.

¹⁷⁹ Ks. esim. Janakkalan seurakunta. Kirkkoneuvoston pöytäkirja 17.9.2013 s.4.

¹⁸⁰ HE 121/2003 vp s. 22. Laissa ei ole nimenomaisesti rajattu hautaoikeutta koskemaan vain luonnollisia henkilöitä, mutta hautaoikeuden luovuttaminen oikeushenkilölle olisi nähdäkseni tarkoituksetonta ja ristiriidassa vainajien arvokkaan ja kunnioittavan kohtelun kanssa. Hautaoikeuden haltijaksi voi kuitenkin tietysti edellytyksin tulla seurakunta.

määräyksiä.¹⁸¹ Ensisijainen oikeus hautaan on vainajalla, jota varten hauta on luovutettu, ja hänen puolisoltaan. Seuraavaksi hautaan saadaan haudata sattuneiden kuolemantapausten mukaisessa järjestyksessä etenevässä ja takenevassa polvessa oleva sukulainen ja tämän puoliso. (KL 17:4.) Hautaamisjärjestyksessä toisen sijan saavat siis vainajan lapset, vanhemmat ja isovanhemmat sekä näiden henkilöiden puoliset. Vainajan puolisolle on kuitenkin varattava kyseisestä haudasta hautasija, vaikka hautaamisjärjestyksen toiseen ryhmään kuuluvia kuolisi ennen häntä.¹⁸² Sen sijaan eloonjääneen puolison etenevän ja takenevan polven sukulaisilla ei olisi lainkohdan sanamuodon mukaan oikeutta tulla haudatuksi kyseiseen hautaan.

Hautaamisjärjestyksen kolmanteen ryhmään kuuluvat vainajan sisar ja veli sekä heidän lapsensa, otto- ja kasvattilapset sekä näiden kaikkien puoliset. Edellytyksenä on, että toiseen ryhmään kuuluvia sukulaisia ei ole. Hautaoikeuden haltijan suostumuksella kolmannen ryhmän vainajia voidaan kuitenkin haudata hautaan, vaikka toiseen ryhmään kuuluvia sukulaisia olisi. Neljänteen ryhmään kuuluvat muut kuin edellä mainittuihin ryhmiin kuuluvat henkilöt. Tällöin hautaamisen edellytyksenä on hautaoikeuden haltijan suostumus ja seurakunnan viranomaisen lupa. Lupa voidaan antaa vain, kun siihen on erityinen syy. (KL 17:4.) Kysymykseen voivat tulla esimerkiksi vainajan entinen puoliso tai vainajan lesken uusi puoliso. Myös vainajan avopuoliso on tässä asemassa, varsinkin jos vainajalla on muita kuin avopuolison kanssa yhteisiä rintaperillisiä.¹⁸³ Tämä on ongelmallista erityisesti modernien perhemallien kannalta.¹⁸⁴

c) seurakunta tekee arvion hautaoikeuden käyttöajasta ja sen jatkamisen edellytyksistä oman harkintansa mukaan

Hautaoikeus on määräaikainen oikeus, joka luovutetaan 15–50 vuodeksi. 15 vuoden määräaika on niin kutsuttu haudan koskemattomuusaika (terveydensuojeluasetus (1280/1994) 40.2 §), jonka aikana seurakunta ei saa luovuttaa hautaoikeutta uudelleen. 15 vuoden jälkeen hautaoikeus voidaan luovuttaa uudelleen vain, jos hautaa voidaan käyttää uudelleen (KL 17:2.2). Käyttömahdollisuuden arvioi seurakunta. Määräaikaa voidaan hautaoikeuden haltijan hakemuksesta myös jatkaa, jos jatkaminen ei aiheuta haittaa hautausmaan toiminnan tarkoituksenmukaiselle järjestämiselle (KL 17:2.2). Seurakunta arvioi myös jatkamisen edellytykset oman harkintansa mukaan. Jos hautaoikeuden määräaika umpeutuu

¹⁸¹ Hautaamisjärjestystä ei tietenkään ratkaise perimysjärjestys, vaan kuolemantapausten järjestys. Ks. myös HE 19/2019 s. 41.

¹⁸² HE 121/2003 vp s. 23

¹⁸³ Fager 2010 s. 9 ja s.11–12.

¹⁸⁴ Tähän on tulossa muutos. Vireillä olevan kirkkolakiesityksen (HE 19/2019) mukaan uuteen lakiin otetaan säännös avopuolison asemasta, ja vahvistetaan sen vastaavan aviopuolison tai lesken asemaa.

koskemattomuusajan kuluessa, hautaoikeuden haltijan on lunastettava hautaoikeudelle lisäaikaa. Tyypillisesti hautaoikeus luovutetaan 25–30 vuodeksi kerrallaan.¹⁸⁵ Määräajan päättyessä hautaoikeus lakkaa ilman irtisanomisaikaa. Hautaoikeus voi lakata myös silloin, kun hautausmaa tai sen osa lakkautetaan, eli hauta ei enää kuulu hautausmaan rauhoitettuun osaan (KL 17:2.2). Muita hautaoikeuden päättymistapoja ovat sen luovuttaminen seurakunnalle ennen määräajan päättymistä (KL 17:2.1) ja hautaoikeuden sanktionluonteinen palautuminen seurakunnalle haudanhoitovelvollisuutta rikottaessa (KL 17:5.3).

d) hautaoikeus on luovutusrajoituksen alainen – seurakunnalla on valta antaa sitovia määräyksiä hautaoikeuden käytön yksityiskohdista

Seurakunnan ja hautaoikeuden haltijan välisessä suhteessa hautaoikeus muistuttaa käyttöoikeustyypistä rajoitettua esineoikeutta. Seurakunta siis luovuttaa hautasijan, eli käyttöoikeuden hautausmaakiinteistönsä osaan, hautaoikeuden haltijalle määräajaksi. Omistajalla, eli seurakunnalla, on valta määrätä eli antaa sitovia määräyksiä hautaoikeuden käytön yksityiskohdista¹⁸⁶. Käyttöoikeuden haltijalla ei yleensä ole valtaa luovuttaa oikeuttaan sivulliselle. Hautaoikeuttakin koskee luovutusrajoitus, jonka perusteella hautaoikeuden haltija voi luopua oikeudestaan ainoastaan luovuttamalla hautaoikeuden takaisin seurakunnalle (KL 17:2.1 §).¹⁸⁷

e) kirkkoneuvostolla on valta ratkaista hautaoikeuden haltijaa koskevat erimielisyydet ja poiketa haltijoita koskevasta etusijajärjestyksestä

Kirkkolain 17:3 §:n nojalla hautaoikeuden luovutuksen yhteydessä on sovittava myös hautaoikeuden haltijasta. Ensisijainen keino on sopiminen, mutta jos sopimusta ei ole tehty vuoden kuluessa hautaoikeuden luovutuksesta tai tehtyä sopimusta ei voi olosuhteiden muuttumisen vuoksi noudattaa, haltija määräytyy laissa säädetyn etusijajärjestyksen mukaisesti. Ensisijainen haltija on tällöin vainajan leski, mutta jos leskeä ei ole tai hänkin on kuollut, etusijan saavat ensimmäiseksi haudatun vainajan lähimmät perilliset. Jos perillisiä on useita, heidän on valittava joukostaan se henkilö, joka ryhtyy haltijaksi.

¹⁸⁵ Hautaustoimen malliohjesääntö, s. 22. Ks. myös *Altonen et al.* 2005 s. 199–200.

¹⁸⁶ Hautaustoimen ohjesääntö (KL 17:7.2 §) ja kirkkoneuvoston valta erimielisyystilanteissa (KL 17:6).

¹⁸⁷ *Kivimäki ja Ylöstalo* 1981 s.39. Muulla kuin seurakunnan ylläpitämällä hautausmaalla hautaoikeus sekä haudan hallinta ja siihen liittyvät oikeudet ja velvollisuudet perustuvat ainoastaan hautausmaan ylläpitäjän ja haudan haltijan välillä tehtyyn yksityisoikeudelliseen sopimukseen (HautaTL 11.2 §).

Kirkkoneuvostolla on valta ratkaista hautaoikeuden haltijaa koskevat erimielisyydet (KL 17:6).¹⁸⁸ Perillisten välisissä erimielisyytilanteissa kirkkoneuvosto voi antaa etusijan sille perilliselle, joka asuu paikkakunnalle tai joka on hoitanut hautaa (KL 17:3.2). Kirkkoneuvosto voi määrätä hautaoikeuden haltijaksi muunkin henkilön kuin vainajan perillisen. Määräys ei saa loukata niitä, jotka ovat oikeutettuja ryhtymään haltijaksi lain nojalla. Käytännössä edellytetään, että haltijaksi ryhtyvällä on jokin liittynyt vainajaan eikä elossa olevia perillisiä ole¹⁸⁹.

Hautaoikeuden haltijan tehtävänä on edustaa niitä henkilöitä, joita haetaan voidaan haudata, ja hänellä on oikeus käyttää puhevaltaa hautaa koskevissa asioissa (KL 17:3.1). Lisäksi haltija päättää haudalle sijoitettavista hautakivistä ja muista muistomerkeistä (HautaTL 14.1 §). Kirkkolain 17:5 §:n mukaan hautaoikeuden haltijalla on laissa säädetty velvollisuus hoitaa hautaa hautausmaan arvoa vastaavalla tavalla. Hoitovelvollisuuden laiminlyönti johtaa hautaoikeuden menettämiseen, jos hautaa ei kunnosteta vuoden kuluessa kunnostamisvelvoitteen tiedoksiannosta. Jos hautaoikeuden haltija tai tämän olinpaikka ei ole seurakunnan tiedossa, hautaa koskevista päätöksistä ja ilmoituksista pannaan tieto haudalle ja ilmoitetaan niistä paikkakunnalla yleisesti leviävässä sanomalehdessä. *Leino* korostaa tämän ilmoitusmenettelyn ongelmallisuutta, sillä hautaoikeuden haltija tai ne, joilla olisi oikeus ryhtyä haltijaksi eivät näin meneteltäessä saa tietoa asiasta, mikäli ovat muuttaneet toiselle paikkakunnalle. Tiedoksiantotapa ei välttämättä ole sopusoinnussa hyvän hallinnon periaatteiden kanssa, joita myös kirkon hallinnossa on noudatettava.¹⁹⁰

Hautaoikeuden haltijalla on velvollisuus sietää hautausmaan tarkoituksenmukaisesta käytöstä aiheutuvaa satunnaista haittaa. Sietämisvelvollisuus koskee ainakin hautaoikeuden piiriin kuuluvan haudan käyttöä, mutta myös haudan lähihautojen käytöstä aiheutuvia haittoja. Hautapaikat sijaitsevat lähekkäin, joten viereisen haudan avaaminen ja käyttö voivat haitata hautaoikeuteen kuuluvaa hautaa vajoamina tai muina haittoina, esimerkiksi istutusten vahingoittumisena. Hautakivien ja muistomerkkien kuljettaminen ja paikoilleen asettaminen voivat myös aiheuttaa muun muassa maisemallisia haittoja.¹⁹¹ Jos uskontoa tunnustamaton vainaja haudataan seurakunnan ylläpitämän hautausmaan tavalliselle alueelle, on hänen

¹⁸⁸ Seurakunnan kirkkoneuvostolla on valta ratkaista erimielisyydet hautaoikeudesta, hautaoikeuden haltijasta, hautausjärjestyksestä, haudan haltijan velvollisuuksista tai muusta hautaa tai hautaamista koskevasta asiasta (KL 17:6).

¹⁸⁹ Ks. esim. Rovaniemen seurakunta. Kirkkoneuvoston pöytäkirja 25.2.2013. s. 5–6.

¹⁹⁰ *Leino* 2002 s. 306.

¹⁹¹ *Voipio* et al. 1993 s. 320.

omaistensa luonnollisesti siedettävä myös se, että hautausmaakiinteistö siunataan (KJ 17:3.1) ja sitä käytetään uskonnonharjoittamiseen.

f) hoitovelvollisuuden laiminlyönti oikeuttaa seurakunnan sanktioluonteisiin toimenpiteisiin

Vaikka hautaoikeuden haltija on vastuussa hallitsemansa haudan hoidosta, myös seurakunnalle on asetettu yleinen velvollisuus huolehtia hautausmaan hoidosta sen arvoa ja vainajien muistoa kunnioittavalla tavalla (HautaTL 13 §). Hoitovelvollisuus on voimassa niin kauan, kun kiinteistöä käytetään hautausmaana. Hoitovelvollisuus sisältää hautausmaan yleisilmeen säilyttämisen, eli käytävistä ja istutuksista huolehtimisen, sekä historiallisesti tai taiteellisesti arvokkaiden rakennelmien ja muistomerkkien säilyttämisen (KJ 17:12). Aluehallintovirasto toimii hautausmaita valvovana viranomaisena, jolle seurakunta on vastuussa myös yksittäisten hautojen hoidosta. Seurakunnan on siten hoitovelvollisuutensa nojalla huolehdittava myös siitä, että hautaoikeuksien haltijat noudattavat omaa hoitovelvollisuuttaan.¹⁹² Jos hautaoikeuden haltija laiminlyö hoitovelvollisuuden noudattamisen, hautaoikeus palautuu seurakunnalle korvauksetta.

g) Seurakunta hyväksyy hautausmaalle sijoitettavat hautakivet ja muistomerkit

Hautaustoimilain 14 §:n mukaan hoitovelvollisuuteen liittyy läheisesti myös oikeus määrätä hautakivien ja hautamuistomerkkien ulkonäöstä ja poistamisesta. Hautaoikeuden haltija päättää haudalle sijoitettavista kivistä ja muistomerkeistä, mutta niiden tulee olla hautausmaan yleisilmeeseen sopivia sekä hautausmaan arvokkuutta ja vainajan muistoa kunnioittavia. Seurakunta arvioi, täyttääkö haltijan valitsema hautakivi tai muistomerkki nämä edellytykset ja päättää viime kädessä sen hyväksymisestä. Tämä oikeus seuraa siis seurakunnan velvollisuudesta vastata hautausmaan yleisestä hoidosta. Samasta velvollisuudesta on johdettavissa hautaoikeuden haltijoille asetettu kielto poistaa hautausmaalle asetettuja muistomerkkejä ilman seurakunnan lupaa.¹⁹³ Kun hautakivi tai muistomerkki sijoitetaan haudalle, se siirtyy seurakunnan määräämisvaltaan. Määräämisvalta ei katkea edes hautaoikeuden lakatessa, sillä seurakunta voi erityisestä syystä¹⁹⁴ päättää, että se huolehtii muistomerkistä myös tämän jälkeen. Jos seurakunta ei päättää huolehtia muistomerkistä, sen on tarjottava hautaoikeuden haltijalle tilaisuus poistaa se kuuden kuukauden määräajassa. Tämän jälkeen muistomerkki siirtyy vastikkeetta seurakunnalle. (HautaTL 14 §).

---

¹⁹² HE 204/2002 vp s.19.

¹⁹³ HE 204/2002 vp s. 19.

¹⁹⁴ HE 204/2002 vp s. 19–20. Esimerkiksi silloin, kun muistomerkki on osa hautausmaan kulttuuriympäristöä.

Esimerkeistä käy ilmi, että kirkkolainsäädäntöön sisältyy runsaasti sellaista hautaustoimea koskevaa normistoa, joka ulottaa vaikutuksensa myös muihin kuin kirkkoon kuuluviin vainajiin. Myös seurakuntien kirkkoneuvostoilla on suuri päätösvalta hautaamista koskevissa asioissa. Lisäksi muun muassa hautaamisjärjestystä koskevat lainkohdat ovat sillä tavoin olennaista hautaamislainsäädäntöä, että ne tulisi sijoittaa uskonnollisesti neutraaliin hautaustoimilakiin. Valitettavasti uudessakaan kirkkolakiesityksessä ei oteta huomioon näitä näkökohtia, vaan hautaustoimea koskevaa sääntelyä on tarkoitus pysyttää kirkkolaissa.¹⁹⁵

5 YHTEISKUNNALLISIA ONGELMAKOHTIA

Suomi on julistautunut uskonnollisesti neutraaliksi valtioksi. Kuten edellä luvussa 4 käy ilmi, valtion uskonnollinen neutraliteetti on näennäistä. Evankelisluterilaisen kirkon erityisasemasta seuraa eräitä yhteiskunnan rakenteisiin meneviä epäkohtia, joita ei edes välttämättä mielletä sellaisiksi, mutta jotka osaltaan murentavat valtion uskonnollista neutraaliutta. Ne vaikuttavat omalta osaltaan myös siihen, ettei perusoikeutena turvattu negatiivinen uskonnonvapaus toteudu sen perusoikeusluonteen mukaisella tavalla.

IHEU:n raportissa uskonottomien oikeusasemaa heikentävinä mittareina pidetään muun muassa jumalanpilkka -lakien sisällymistä valtion lainsäädäntöön, tiettyjen kirkkojen erityisasemaa ja valtion rahoitusta uskonnollisille organisaatioille. Tähän lukuun olen koonnut Suomen järjestelmässä ilmeneviä yhteiskunnallisia ongelmia, joita voidaan arvostella valtion uskonnollisen neutraaliuden ja uskontojen yhdenvertaisuuden näkökulmasta. Samalla ne usein merkitsevät negatiivisen uskonnonvapauden toteutumiseen liittyviä epäkohtia. Olen tiivistänyt havaitsemani epäkohdat luetteloksi:

- 1) *Evangelis-luterilaisen kirkon perustuslaillinen erityisasema* ja sen toimintaa varten säädetyt omat lait. Todellinen neutraalius edellyttäisi kaikkien uskonnollisten yhdyskuntien tasapuolista kohtelua.
  - a) Kirkkolain ja kirkkojärjestyksen normit ulottavat vaikutuksensa myös evankelisluterilaiseen kirkkoon kuulumattomiin henkilöihin. Kirkolla on perustuslaillinen etuoikeus tehdä lakialoitteita kirkkolaista, eli toisin sanoen ”kirjoittaa oma lakinsa”.
  - b) Evankelis-luterilainen kirkko käyttää julkista valtaa myös yhteisöönsä kuulumattomia kohtaan hoitaessaan julkista tehtäväänsä muun muassa yleisten

---

¹⁹⁵ HE 19/2019 (vireillä).

hautausmaiden ylläpitäjänä. Hautaustoimeen sisältyy eräitä käytäntöjä, joissa ei huomioida hautaustoimilain periaatenormia vainajan katsomuksen kunnioittamisesta.

- 2) *Rikosoikeudellisen suojan puute.* Rikoslaisissa kriminalisoidaan tietyt uskontorikokset, joiden suojeluobjekteina ovat nimenomaan uskonnolliset opit, rituaalit ja käytännöt. Uskonottomalla vakaumuksella ei ole vastaavaa rikosoikeudellista suojaa.
- 3) *Uskonnollinen itsemääräämisoikeus.* Alaikäinen ei tosiasiallisesti voi päättää uskonnollisesta asemastaan ilman huoltajiensa suostumusta. Tällä on suuri merkitys erityisesti uskonnon ja elämäntietämisen opetuksen valinnassa.
- 4) *Taloudelliset epäkohdat.* Yleisradion tehtäviin kuuluu myös jumalanpalvelusten ja muun kristillisen materiaalin lähettämistä. Yleisradiovero maksetaan vakaumuksesta riippumatta.
Evankelis-luterilaisen kirkon virkoihin vaadittava koulutus järjestetään valtion rahoittamissa korkeakouluissa.
- 5) *Symboliset epäkohdat.* Tiettyihin juhliin ja tilaisuuksiin sisältyvä uskonnollinen aines. Muun muassa eduskunnan istuntokausi avataan valtiopäiväjumalanpalveluksella.¹⁹⁶

Tässä luvussa esittelen sellaisia oikeusjärjestyksen uskonto-oikeudellisia tilanteita, joissa negatiivinen uskonnonvapaus ei toteudu, tai jossa se jää alisteiseksi suhteessa positiivisen uskonnonvapauden toteutumiseen. Kuten jo edellä luvussa neljä (4), olen evankelis-luterilaisen kirkon julkisen vallankäytön esimerkkinä päättynyt käyttämään hautaustoimea, sillä sen osalta kirkon julkinen valta ulottuu myös kirkkoon kuulumattomiin henkilöihin. Hautaustoimen ilmiöistä esittelen tässä *tunnustuksettomia hauta-alueita ja hautaan siunaamista*, sillä niiden sääntelyssä on puutteita negatiivisen uskonnonvapauden toteutumisessa.

5.1 KIRKON PERUSTUSLAILLINEN ERITYISASEMA

Perustuslain 76 §:ssä säädetään kirkkolaista ja sitä koskevasta erityisestä aloiteoikeudesta:

Kirkkolaissa säädetään evankelis-luterilaisen kirkon järjestysmuodosta ja hallinnosta.

Kirkkolain säätämisyjärjestyksestä ja kirkkolakia koskevasta aloiteoikeudesta on voimassa, mitä niistä mainitussa laissa erikseen säädetään.

---

¹⁹⁶ Luterilaisen kirkon erityisasema, rikoslain kriminalisoinnit, symboliset epäkohdat ja YLE:n ohjelmatarjonta. *Tontti*; teoksessa *Haarscher: Tunnustuksettomuus* 2006, s. 8-9. Kohdat 1 a ja b, sekä kohta 3 on valittu kirjoittajan oman tulkinnan perusteella.

Tämän lainkohdan katsotaan antavan evankelis-luterilaiselle kirkolle erityisaseman, sillä muilta uskonnollisilta yhdyskunnilta edellytetään rekisteröitymistä uskonnonvapauslain nojalla.¹⁹⁷

Kirkkolain 2:2 § antaa kirkolle suuren vallan oman lainsäädäntönsä määräämiseen. Sen mukaan kirkolla on yksinoikeus ehdottaa kirkkolakia kaikesta, mikä koskee ainoastaan kirkon omia asioita, sekä kirkkolain muuttamista ja kumoamista. Lakiesitystä tutkittaessa lainsäädäntöelimet voivat ainoastaan oikaista ehdotuksessa olevan lakiteknisen virheen, joka ei vaikuta lakiesityksen sisältöön. Lainkohdasta käy ilmi myös se, että Suomen evankelis-luterilaista kirkkoa on lisäksi pidettävä merkittävänä *yhteiskunnallisena vaikuttajana*, sillä kirkolle on varattava tilaisuus antaa lausunto säädettäessä sellaisista asioista, jotka koskevat *kirkon ja valtion suhdetta*, ja kirkon suhdetta toisiin uskonnollisiin yhdyskuntiin. Lisäksi kirkolle on varattu oikeus tehdä viranomaisille esityksiä ja antaa lausuntoja *kirkon opin ja tehtävän kannalta tärkeistä yhteiskunnallisista kysymyksistä*.¹⁹⁸

Saraviidan mukaan PL 76 § vahvistaa kirkkolain normeille perustuslaillisen *erityisen pysyvyyden*. Näin ollen myös kirkkolain 1 §:n kirkon opillinen tunnustus saa saman erityisaseman.¹⁹⁹ Vireillä olevan kirkkolakiesityksen mukaan PL 76 §:n tarkoitus on suojata kirkon autonomiaa. Lainkohdan tarkoituksena on määrittää yleisen lain ja kirkkolain suhdetta ja erityisesti sitä, mistä kirkkolaisissa voidaan enimmillään säätää. Kirkko voi perustuslain 76 §:n estämättä itse määritellä, missä kirkkolain ja kirkkojärjestyksen raja kulkee.²⁰⁰ Vireillä olevan kirkkolakiesityksen (HE 19/2019) ei ole tarkoitus muuttaa kirkon suhdetta valtioon, vaan kirkon julkisoikeudellinen erityisasema tullaan nähtävästi säilyttämään ennallaan.

Edellä todettiin, että PL 76 §:n ja kirkkolakijärjestelmän tarkoituksena voidaan pitää kirkon oppisisältöä koskevien asioiden pysyttämisen yhteiskunnan ja sen lainsäädännön ulkopuolella, eli kirkollekin uskonnollisena yhdyskuntana kuuluvan autonomian turvaaminen.²⁰¹ Kysymys

¹⁹⁷ Poikkeuksena ortodoksinen kirkkokunta, jonka erityisasema ei perustu perustuslakiin, vaan kirkkokuntaa koskevaan omaan lakiinsa, lakiin ortodoksisesta kirkkokunnasta. Muiden uskonnollisten yhdyskuntien toimintaa varten ei ole säädetty erillistä normikokonaisuutta.

¹⁹⁸ Tilanteista ja sisällöstä esim. *Leino* 2002 s. 218-223.

¹⁹⁹ *Saraviita* s. 647-652.

²⁰⁰ HE 19/2019 (vireillä): ”Kirkkolaisissa tulee säätää niistä asioista, joissa on olemassa yhteys valtioon. Lisäksi perustuslaki edellyttää kaikista autonomianäkökohdista riippumatta, että yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista ja muista lain alaan kuuluvista asioista säädetään aina lain tasolla.” *Lehtinen* katsoo, että PL 76 § asettaa kirkolle veloitteen pitäytyä evankelis-luterilaisuudessa, siten että kirkko voi kyllä määritellä maallisen tunnustuksensa sisällön itse, mutta ei voi vaihtaa sitä esimerkiksi roomalaiskatolisuuteen ilman perustuslain muuttamista.

²⁰¹ *Leino* 2010 s. 10. Toisaalta *Leino* myös kyseenalaistaa perustuslaista kumpuavan järjestelmän tarpeellisuutta, sillä kirkon hallintoa sitovaa aineellista lainsäädäntöä on vähittäin vuotanut muualle oikeusjärjestykseen (*Leino* 2002 s.15). Lisäksi *Leino* (2002, s. 317) pohtii, mikä merkitys PL 76 §:lle on annettava valtion näkökulmasta: ”sekulaarilla valtiolla ei omassa arvopohjassaan ole käytännössä muuta perustetta kirkon erityisaseman järjestämiseen kuin valtaväestön kuuluminen enemmistökirkkoon”.

on siis kirkon julkisoikeudelliseen asemaan liittyvien velvoitteiden tasapainottamisesta. Tämä päätelmä ei kuitenkaan poista sitä tosiasiaa, että *uskonnonvapauteen liittyviä yhteisöjä kohdellaan eri tavoin riippuen niiden yhteiskunnallisesta asemasta.*

5.2 USKONTOJEN YHDENVERTAISUUS

Uskonnonvapauslain 7 §:ssä säädetään rekisteröidyn uskonnollisen yhdiskunnan tarkoituksesta ja toimintamuodosta seuraavaa:

Rekisteröidyn uskonnollisen yhdiskunnan tarkoituksena on järjestää ja tukea uskonnon tunnustamiseen ja harjoittamiseen kuuluvaa yksilöllistä, yhteisöllistä ja julkista toimintaa, joka pohjautuu uskontunnustukseen, pyhinä pidettyihin kirjoituksiin tai muihin yksilöityihin pyhinä pidettyihin vakiintuneisiin toiminnan perusteisiin.

Yhdiskunnan tulee toteuttaa tarkoitustaan perus- ja ihmisoikeuksia kunnioittaen.²⁰²

Patentti- ja rekisterihallitus tekee päätöksen yhdiskunnan rekisteröimisestä (UVL 15 §). Rekisteröinnin oikeusvaikutukset ulottuvat oikeushenkilö- ja asianomaisasemaa laajemmalle, sillä vain uskonnonvapauslain tarkoittamat rekisteröidyt uskonnolliset yhdiskunnat saavat rikosoikeudellisen suojan uskonrauhan rikkomiselta, voivat hakea Opetus- ja kulttuuriministeriön uskonnollisille yhdiskunnille myöntämää yleisavustusta, ja yhdiskunnan oppivelvolliset jäsenet ovat oikeutettuja saamaan tunnustuksensa mukaista uskonnonopetusta. PRH:n on rekisteröitävä uskonnollinen yhdiskunta, jos yhdiskunta on perustettu uskonnonvapauslain mukaisesti (UVL 16 §). Opetusministeriö asettaa neljän vuoden toimikaudeksi ministeriön yhteydessä toimivan asiantuntijalautakunnan²⁰³, jonka tehtävänä on antaa Patentti- ja rekisterihallitukselle lausunto siitä, ovatko uskonnollisen yhdiskunnan tarkoitus ja toimintamuodot 7 §:n mukaisia (UVL 23 §). Lainkohta asettaa siis julkiselle vallalle velvollisuuden ottaa kantaa uskonnollisen yhdiskunnan uskonnollisen opin sisältöön. Tätä voidaan pitää jossain määrin ristiriitaisena valtion tunnustuksettomuuden ja uskonnollisen neutraaliuden näkökulmasta. Muun muassa laillisuusvalvonnan piirissä on vakiintuneesti katsottu, ettei laillisuusvalvojien toimivalta ulottuisi uskonnonharjoitukseen ja opillisiin seikkoihin.²⁰⁴

Aiemman lain ajalta esimerkkeinä voidaan mainita wicca-uskonto sekä skientologia sellaisina uskontoina, joille julkinen valta ei ole myöntänyt rekisteröintiä, eivätkä ne siksi ole saaneet

²⁰² UVL 7.3 § estää yhdiskunnilta taloudellisen voiton tavoitteluun keskittyvän tai muuten luvanvaraiseen toiminnan.

²⁰³ Jäsenistä yhden tulee edustaa uskontojen, yhden yhteiskunnallista ja yhden oikeudellista asiantuntemusta.

²⁰⁴ *Pajuoja* s. 317. Toisaalta Pajuoja pitää opillisten kysymysten rajanvetoa puutteellisena, sillä korkeimmat oikeusasteet ovat antaneet useita naispappeutta koskevia ratkaisuja (esim. KKO 2001:9). Naispappeuskysymystä voidaan tulkita myös opillisena seikkana.

rekisteröidyn uskonnollisen yhdyskunnan asemaa. Wicca-tapauksessa KHO ja opetusministeriö katsoivat, ettei wiccalaisuus täytä uskonnon tunnusmerkkejä, koska se ei pohjautu uskontunnustukseen, pyhinä pidettyihin kirjoituksiin tai muihin vakiintuneisiin perusteisiin.²⁰⁵ Nämä tunnusmerkit ovat rekisteröinnin edellytyksenä myös nykyisen lain mukaan. Uskonnonvapauslain esitöissä ei kuitenkaan anneta mitään konkreettisia esimerkkejä arvioinnin perusteiksi.²⁰⁶

Nykyisen uskonnonvapauslain aikana annetussa ratkaisussa 1967 (6.7.2011) KHO katsoi, ettei PRH ollut menetellyt väärin evätessään Pastafarinen Kirkko -nimisen uskonnollisen liikkeen rekisteröinnin. KHO hylkäsi liikkeen tekemän valituksen, ja viittasi hallinto-oikeuden asiassa antamaan ratkaisuun

” -- yhdyskuntajärjestyksessä kuvatut yhdyskunnan toiminnan perusteet eivät ole uskonnonvapauslain 7 §:n 1 momentissa tarkoitettulla tavalla yhdyskunnassa pyhinä pidettyjä ja vakiintuneita, ja että yhdyskuntajärjestyksessä kuvattuja toimintamuotoja ei ole pidettävä sanotussa momentissa tarkoitettuina uskonnon tunnustamiseen ja harjoittamiseen kuuluvana toimintana, vaan luonteeltaan muunlaisena toimintana.”

Ratkaisusta todetaan se seikka, että eräissä tapauksissa julkinen valta katsoo itsensä päteväksi määrittelemään sen, mitkä uskonnolliset ryhmät saavat rekisteröidyn uskonnollisen yhdyskunnan aseman. Rekisteröimättömyys ei tietenkään estä kyseisen ryhmän uskonnon tunnustamista ja harjoittamista tai järjestäytymistä yhdistykseksi, mutta se jättää yhteisön vaille edellä esitettyjä rekisteröinnin oikeusvaikutuksia. Rekisteröinnin epäminen merkitsee valtion *puuttumista* uskonnollista yhdistymisvapautta käyttävien yksilöiden oikeusasemaan. Toiseksi puututaan myös uskonnollisten yhdyskuntien autonomiaan, johon uskonnon opillisten seikkojen määrittämisen voidaan katsoa sisältyvän. *Heikkosen* mukaan näin pitkälle menevä valtiollinen puuttuminen on ristiriidassa uskonnonvapauden, yhdenvertaisuuden ja valtion tunnustuksettomuuden näkökulmasta.²⁰⁷

McAdamin mukaan kansainvälisessä ihmisoikeudessa uskonnonvapausoikeuden sisällä vaikuttavat uskonnot muodostavat hierarkkisen pyramidin, jossa suurten valtauskontojen kannattajat saavat parhaimman suojan ja oikeusaseman. Valtauskonnoilla on yleensä valtion

²⁰⁵ Kaleva 6.11.2003.

²⁰⁶ HE 170/2002 vp s. 40. Kaikissa uskonnollisissa yhteisöissä toiminta ei perustu uskontunnustukseen tai pyhien kirjoitusten ulkopuolista uskontunnustusta ei haluta kirjata. Ehdotettu rekisteröidyn uskonnollisen yhdyskunnan tarkoitus ei edellytä, että toiminta pohjautuisi uskontunnustukseen. Riittää, kun pyhinä pidetyt vakiintuneet toiminnan perusteet voidaan muuten riittävästi yksilöidä.

²⁰⁷ *Heikkonen* 2010 s. 36-37.

tuki ja erityinen, lainsäädännöllä turvattu asema. Toisessa ryhmässä, hieman heikommin suojattuja ovat uudet ja epätavalliset uskonnolliset tai katsomukselliset suuntaukset, kuten skientologia. Näiden heikompi asema ilmenee esimerkiksi siinä, että niiden asemaa uskonnollisena yhdistyksenä ei välttämättä vahvisteta sopimusvaltion lainsäädännössä. Huonoin asema on uskonnottomilla ja ateistisilla liikkeillä.²⁰⁸

Edellä esitettyjen esimerkkien perusteella voidaan todeta, että *McAdamin* hierarkia toteutuu myös Suomen oikeusjärjestelmässä, eivätkä *uskonnot siten ole yhdenvertaisessa asemassa keskenään*. Erityisasemassa on evankelisluterilainen kirkko ja ortodoksinen kirkkokunta, joiden asema on vahvistettu perustuslailla ja kirkkoja koskevilla omilla laeilla. Hyvässä asemassa ovat myös sellaiset uskonnolliset yhdyskunnat, joille myönnetään rekisteröinti uskonnonvapauslain nojalla. Viimeisessä ryhmässä ovat uskonnottomat, vapaa-ajattelijat ja sellaiset uskonnolliset suuntaukset, joiden uskonnollisuus ei täytä valtion asettamia kriteerejä.

5.3 HAUTAUSTOIMI

Hautausvoimilaki mahdollistaa hautausmaan perustamisen myös valtiolle, kunnille ja rekisteröidyille uskonnollisille yhdyskunnille sekä rekisteröityneille yhdistyksille (HautaTL 7 § ja 8 §). Lainkohdan ajateltiin turvaavan uskonnonvapauden toteutumista mahdollistamalla eri instansseille omaa katsomusta tunnustavan hautausmaan perustamisen.²⁰⁹ Käytännössä muiden hautausmaiden perustaminen on ollut vähäistä; Turun ja Kauniaisten kaupungeilla on Suomen ainoat kunnalliset hautausmaat, ja yhdistysten perustamia, pääosin Vapaa-ajattelijain liitto ry:n paikallisyhdistysten ylläpitämiä hautausmaita, on kymmenellä paikkakunnalla.²¹⁰ Seurakunnan ylläpitämälle hautausmaalle haudataan n. 96 % kaikista vainajista. Näistä n. 96 % haudataan kirkollisin menoin.²¹¹

Lisäksi on todettava, että evankelis-luterilaisen seurakunnan ylläpitovelvollisuudesta johtuen valtaosa myös muita uskontoja tunnustavista haudataan seurakunnan hautausmaalle samojen periaatteiden mukaan kuin uskontoja tunnustamattomat. Siten jäljempänä esiteltävät ongelmat negatiivisen uskonnonvapauden toteutumisessa hautausvoimessa koskevat yleisellä tasolla myös muihin uskonnollisiin ryhmiin kuuluvia vainajia.

²⁰⁸ KP-sopimuksen 26 artikla viittaa ainoastaan uskontoon ("religion") kiellettyinä syrjintäperusteena. Vakaumus ("belief") ei sisälly lainkaan artiklaan. Kts. hierarkiajärjestelmästä myös *Heikkonen* 2012.

²⁰⁹ HE 204/2002 vp s. 9.

²¹⁰ Vapaa-ajattelijain liitto ry 10.3.2014.

²¹¹ Kirkon tilastollinen vuosikirja 2015. s.163.

5.3.1 TUNNUSTUKSETTOMAT HAUTA-ALUEET

Julkisyhteisönä evankelis-luterilaisen kirkon on turvattava yhdenvertaisuusperiaatteen toteutuminen, sillä se edustaa tehtävässään yleisten haudausmaiden ylläpitäjänä julkista valtaa ja on siten sidottu PL 22 §:n perus- ja ihmisoikeuksien turvaamisvelvoitteeseen.²¹² Hautaustoimilakiin otettiin säännös tunnustuksettomista hauta-alueista, joka tarkoitettiin uskonnollisesti neutraaliksi vaihtoehdoksi hautapaikan valitsemisessa.

Tunnustukseton hauta-alue on joko erillinen hautausmaa tai seurakunnan hautausmaasta selvästi erottuvalla tavalla rajattu osa (HautaTL 5.2 §), eikä maa-alaa vihitä käyttöön hauta-alueita perustettaessa (KJ 17:3.1). Hauta-alue voidaan kuitenkin perustaa olemassa olevan hautausmaan yhteyteen myös kristillisin menoin vihitylle maalle. Tunnustukseton hauta-alue ei saa sijaita kohtuuttoman kaukana seurakunnan tai seurakuntayhtymän alueesta (HautaTL 5.1 §), mutta laki ei velvoita jokaista seurakuntaa perustamaan omaa tunnustuksetonta hauta-alueita.

Tunnustuksettomalla hauta-alueella seurakunta toimii teknisenä ylläpitäjänä, eikä alueelle sijoiteta uskonnollista tai aatteellista vakaumusta ilmaisevia yleisiä tunnuskuvia. Sen sijaan hautamuistomerkeissä vainajan uskonnon mukaisia tunnuskuvia voidaan käyttää.²¹³ Siten *tunnustukseton hauta-alue ei tosiasiallisesti tarjoa uskonnollisesti neutraalia vaihtoehtoa hautausajan järjestämisessä.*

Yhdenvertaisuuden edistämiseksi hautaustoimilakiin otettiin säännös hautaustoimesta perittävien maksujen määräytymisperusteista. Aiemmin maksujen suuruus saattoi riippua siitä, oliko haudattava seurakunnan jäsen. Nykyisin maksujen määräytymiseen on sovellettava samoja maksuperusteita kaikkien niiden vainajien haudauksissa, joille seurakunta on velvollinen luovuttamaan hautausajan (HautaTL 6.2 §).²¹⁴ Lainkohdan tarkoittamat maksut voivat muodostua hautausajan luovuttamisesta, haudauspalveluista ja haudan hoidosta (HautaTL 6.1 § ja KL 17:9).²¹⁵ Hautausajan osoittaminen tunnustuksettomalta hauta-alueelta on seurakunnan lakisääteinen julkinen velvollisuus ja esitöissä on nimenomaisesti tähdennetty yhdenvertaisuusperiaatteen toteutumista myös tunnustuksettomalle hauta-alueelle haudattujen kohdalla. Maksujen on siten muodostuttava samojen maksuperusteiden mukaisesti myös näillä alueilla. Sen sijaan ne palvelut, joiden tuottamiseen seurakunnalla ei ole lakiin perustuvaa

²¹² Mäenpää 2013 osa II luku 5.

²¹³ HE 204/2002 vp s. 13–14.

²¹⁴ HE 204/2002 vp s. 3-7.

²¹⁵ Hautauspalveluilla tarkoitetaan muun muassa tuhkaamismaksua sekä haudan avaamista ja peittämistä. Haudanhoitomaksuihin sisältyvät hautojen perushoito sekä hoitosopimukset.

velvollisuutta, voidaan hinnoitella eri tavoin seurakunnan jäsenyyden perusteella. Kyseisiä palveluja voivat olla esimerkiksi siunauskappelin tai kirkon vuokraaminen taikka kellojen soittaminen.²¹⁶

Edellä esitetyllä tavalla hautaaminen tunnustuksettomalle hauta-alueelle ei tosiasiaassa ole uskonnollisesti neutraali vaihtoehto. Uskonnonvapauden kannalta ongelmallista on myös se, että *hautasijan osoittaminen tunnuksettomalta hauta-alueelta edellyttää aina nimenomaista pyyntöä* (HautaTL 5.1 §). Nimenomaisen pyynnön vaatimus koskee myös seurakuntaan kuulumattomia vainajia. Ellei vainaja ole tehnyt hautaustahdostaan asiakirjaa, hautasijan vaatiminen vainajan katsomuksen mukaisena jää käytännössä omaisten vastuulle. Jos omaisia ei ole, eikä vainajan hautaustahto ole selvillä, noudatetaan esitöiden mukaan lähtökohtaolettamaa, joka on mielestäni uskontoa suosiva. Vainajan oletetaan tällöin toivoneen hautaamista kotipaikan yleiselle hautausmaalle paikkakunnan tavanomaisin hautausjärjestelyin.²¹⁷ Yleinen hautausmaa tarkoittaa tässä seurakunnan tunnustuksellista hautausmaata. Pidän uskonnonvapauden kannalta erittäin ongelmallisena sitä, *ettei seurakuntaan kuulumattomuus indikoi vainajan tahtoa tulla haudatuksi tunnuksettomalle hauta-alueelle ilman kristillisiä hautausmenoja*.

5.3.2 HAUTAAN SIUNAAMINEN

Lainsäädäntö mahdollistaa myös sen, että *vainajan omaisten uskonnolliselle vakaumukselle annetaan suurempi painoarvo kuin vainajan katsomuksen ja toivomuksien kunnioittamiselle*. Jos omaiset tai vainajan hautaamisesta huolehtivat pyytävät, myös kirkkoon kuulumaton vainaja voidaan siunata hautaan. Siunausta ei tehdä, jos vainaja on selvästi ilmaissut tahtovansa toisin tai pappi on muussa yhteydessä saanut käsityksen, ettei siunaaminen ole vainajan tahdon mukaista eikä kirkolliseen hautaamiseen siten ole riittäviä perusteita (KJ 2:23). Oikeuskanslerin ratkaisusta OKA 11.03.2004 43/1/04 käy ilmi, että evankelis-luterilaisen kirkon erityisasemasta johtuen kirkon pyhiä toimituksia koskevien säännösten tulkinta kuuluu kirkolle itselleen, joka voi ohjata itsenäisesti myös säännösten soveltamista.²¹⁸ Oikeuskansleri systematisoi KJ 2:23 sisältöä siten, että säännöksen lähtökohtana on, että kirkkoon kuulumatonkin henkilö voidaan siunata eikä olisi säännöksen tarkoituksen mukaista kieltäytyä siunaamisesta kaikkien kirkkoon kuulumattomien osalta²¹⁹. Ratkaisusta käy lisäksi ilmi, että papin on arvioitava siunaamisen

²¹⁶ HE 204/2002 vp s. 13-14; HE 127/2012 vp s. 2.

²¹⁷ HE 204/2002 vp s. 13-27.

²¹⁸ OKA 24.5.2006 1374/1/04.

²¹⁹ OKA 11.03.2004 43/1/04. Ratkaisuselosteen sanamuoto on: ”Sanotun säännöksen lähtökohtana on, että kirkkoon kuulumatonkin voidaan siunata hautaan, mikä on eri asia kuin ihmisen ruumiin hautaaminen. Kaikkiin

edellytyksiä tapauskohtaisesti ja saadun näytön perusteella. Vasta tämän jälkeen voidaan tehdä ratkaisu siunaamisesta tai siitä kieltäytymisestä.²²⁰ Piispainkokouksen antama menettelytapaohje (9.9.2009) pyrki täsmentämään siunaamiskäytäntöä siten, että vainajan hautausmenojen tulisi vastata ensisijaisesti sen yhteisön menoja ja olla sen yhteisön tehtävä, johon vainaja kuului. Lisäksi luovuttiin papille nimenomaisesti annetun siunaamiskiellon edellyttämisestä ja katsottiin, että riittävä peruste siunaamisesta kieltäytymiseen ovat sellaiset vainajan eläessään esittämät mielipiteet ja toiminta, joiden perusteella siunaaminen olisi hänen vakaumuksensa vastaista.²²¹

Tilastot osoittavat, että menettelytapaohje ei tosiasiallisesti muuttanut siunaamiskäytäntöä juuri lainkaan, vaan siunaaminen on edelleen pääsääntö; vuonna 2019 muita kuin evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuuluvia siunattiin hautaan 5 627 henkilöä. Muiden kuin evankelis-luterilaiseen seurakuntaan kuuluvien haudattavien määrä oli 16 % kaikista haudatuista. Heistä 69,5 % siunattiin hautaan.²²²

Kirkosta eroaminen ei siis ole riittävä tahdonilmaus siitä, ettei tahdo tulla haudatuksi kirkollisin menoin. Pidän lainsäädäntöä tältä osin ristiriitaisena, sillä hautaustoimilain 2.3 §:n vainajan katsomuksen ja toivomuksien kunnioittamisen huomioon ottaminen on tarkoitettu ohjaavaksi periaatteeksi hautaamista koskevan lainsäädännön soveltamisessa.²²³ Mielestäni KJ 2:23 tulkinnassa lähtökohdan tulisi olla se, ettei kirkkoon kuulumattomia siunata ja siunaaminen omaisten pyynnöstä olisi mahdollista vain erityisin perustein.²²⁴

Hautaustoimilain esitöistä käy ilmi, että kirkolla ei ole hautaamistehtäväänsä liittyen yleistä velvollisuutta luovuttaa sakraalitulojaan, eli siunauskappeleita, uskonnottomien käyttöön. Hautaustoimen maksujen samanmaksuisuusperiaate ei myöskään koske näiden tilojen vuokraamista muille kuin seurakunnan jäsenille.²²⁵ Vuonna 2005 Kirkkohallitus ohjeisti seurakuntia pidättäytymään tilojen luovuttamisesta ei-kristillisiä tai uskonnottomia tilaisuuksia

---

tilanteisiin yleisesti ulottuvaa ennakkollista suhtautumistapaa kieltäytyä siunaamasta hautaan kirkkoon kuulumattomia ei siten voida pitää säännöksen tarkoituksen mukaisena”.

²²⁰ OKA 11.03.2004 43/1/04.

²²¹ Piispainkokouksen ohje kirkkoon kuulumattomien hautaan siunaamisesta 9.9.2009. Ks. myös piispainkokusten pöytäkirjat 9.9.2008 ja 8.9.2009, asianumero 2008-00664.

²²² Kirkon tilastot. Hautaustoimi 2019. Prosenttiluvut on pyöristetty.

²²³ Sen sijaan oikeuskansleri ei ole katsonut, että kyseinen lainkohta on ristiriidassa uskonnonvapauden kanssa. Ratkaisussa OK 24.5.2006 1374/1/04 kantelu koski ilmeisesti PL 11.2 §:n kohtaa, jonka mukaan kukaan ei ole velvollinen omantuntonsa vastaisesti osallistumaan uskonnon harjoittamiseen. Vainaja ei oikeuskanslerin ratkaisuselosteen mukaan voi tässä vaiheessa enää olla osallisena uskonnon harjoittamiseen vasten tahtoaan tai muutoinkaan, vaan kysymys on siitä, että vainajaa käytetään uskonnollisen toimituksen kohteena.

²²⁴ Vrt. OKA 11.03.2004 43/1/04

²²⁵ HE 204/2002 vp s. 14.

varten.²²⁶ Ratkaisu on perusteltavissa kirkkojärjestyksen säännöksellä, jonka mukaan kirkon tilojen käyttämisestä päättävät kirkkoherra ja kirkkoneuvosto tai seurakuntaneuvosto yhdessä ja kirkoksi vihittyä tilaa tulee käyttää vain sen pyhyyteen soveltuviin tarkoituksiin (KJ 14:2.1). Asia nostettiin esiin myös julkisuudessa, sillä osa seurakunnista kieltäytyi ohjeen perusteella luovuttamasta sakraalitulojaan uskonottomien hautajaisia varten.²²⁷ Vuonna 2010 Kirkkohallitus lievensi kantaansa ja ilmoitti, että periaatteellista estettä tilojen luovuttamiseen ei ole, mikäli näissä tilaisuuksissa kunnioitetaan kirkollisen tilan pyhää luonnetta.²²⁸ Päätökset tilojen luovuttamisesta ei-kristillisiä toimituksia varten tehdään kuitenkin edelleen seurakuntien omalla päätöksellä.²²⁹

5.4 USKONTORIKOKSET RIKOSLAISSA

Rikoslaissa on kolme erityisesti uskonnonvapautta suojaavaa kriminalisointia. Lisäksi eräissä sotarikoksissa ja rikoksissa ihmisyyttä vastaan uhrien valikoiminen uskonnon perusteella on mainittu lakitekstissä rangaistavana.²³⁰ Myös syrjintää (RL 11:11) ja työsyryntää (RL 47:3) koskevissa kriminalisoinneissa mainitaan uskonto ja mielipide nimenomaisina kiellettyinä erotteluperusteina.²³¹ Tässä tutkimuksessa käsittelen vain näitä kolmea erityistä uskonnonvapautta suojaavaa kriminalisointia, joita kutsutaan oikeuskirjallisuudessa yleensä uskontorikoksiksi²³².

Uskonrauhan rikkominen, uskonnonharjoituksen estäminen ja hautarauhan rikkominen sisältyvät rikoslain 17 lukuun, joka koskee yleistä järjestystä vastaan tehtyjä rikoksia. Uskonrauhan rikkomiseen (RL 17 § 10) syyllistyy se, joka julkisesti herjaa tai häpäisee uskonnollisen yhdyskunnan pyhänä pitämää tai joka häiritsee uskonnollisen yhdyskunnan uskonnon harjoittamista²³³. Lisäksi on erikseen kriminalisoitu uskonnonharjoituksen estäminen väkivallalla tai sen uhalla (RL 17 § 11). Myös tässä lainkohdassa kriminalisointi koskee nimenomaan yhteisön uskonnonharjoittamista: lainkohdassa mainitaan jumalanpalvelus ja muu

²²⁶ Kirkkohallitus 2005 s. 12–13.

²²⁷ Avoin kirje piispa Heikalle 29.1.2009, Uusi Suomi 15.2.2009 ja *Kylätasku* 21.1.2013 (Kirkko ja kaupunki).

²²⁸ Kirkkohallitus 2010 s. 8.

²²⁹ Imatran seurakunta. Kirkkoneuvoston pöytäkirja 8/2012 s.7–8.

²³⁰ Viime vuosina tuomioita on annettu erityisesti kiihottamisesta kansanryhmää vastaan, joka voi perustua myös kansanryhmän uskontoon.

²³¹ *Scheinin* 2005 (päivittyvä).

²³² Esim. *Majanen* 2008 (päivittyvä).

²³³ Lainkohdan mukaan: ”meluamalla, uhkaavalla käyttäytymisellään tai muuten häiritsee jumalanpalvelusta, kirkollista toimitusta, muuta sellaista uskonnonharjoitusta taikka hautaustilaisuutta”.

kirkollinen toimitus esimerkkeinä uskonnonharjoittamisen muodoista. Lain suoja koskee vain uskonnonvapauslain tarkoittamia kirkkoja ja uskonnollisia yhdyskuntia.²³⁴

Hautarauhan rikkomisella on kriminalisoitu vainajan arvokkaan ja kunnioittavan kohtelun vastainen toiminta. Ruumiin käsittely pahennusta herättävällä tavalla, hautojen avaaminen, haudan ja hautamuistomerkin häpäisy ja turmeleminen ovat hautarauhan rikkomista koskevan säännöksen perusteella rangaistusuhkaista toimintaa (RL 17:12). Sen sijaan hautaustilaisuuksia suojataan uskonrauhan rikkomista koskevalla kriminalisoinnilla (RL 17:10.2 §). Hautaustilaisuudet mainitaan lainkohdassa erikseen siksi, että suojan piiriin kuuluvat myös ne hautajaiset, jotka eivät ole kirkollisia toimituksia.²³⁵

Uskonrauhan rikkomista (RL 17 §10) koskeva lainkohta on sikäli mielenkiintoinen, että sillä kriminalisoidaan jumalanpilkka nimenomaisesti²³⁶. Rikoslain säätämisen aikaan 1800-luvulla ajateltiin, että rikosoikeuden tehtävänä oli suojella uskontoa harhaopeilta ja että Jumala saattoi olla uskontorikoksen kohteena. Nykykäsityksen mukaan uskonnon tai elämäkatsomuksen katsotaan kuuluvan yhteiskuntajärjestystä ylläpitäviin rakenteisiin. Sen sijaan uskonto tai Jumala eivät nykykäsityksen mukaan voi olla rikosoikeuden suojeluobjekteja. Nykyisen rikoslain uskontorikoksia koskevien kriminalisointien suojeluobjekteja ovat kansalaisten uskonnolliset vakaumukset ja tunteet, sekä uskonrauha yhteiskunnassa. Kriminalisointien tarkoituksena on siten turvata osaltaan yhteiskuntarauhaa.²³⁷ Rikoslain kokonaisuudistuksen yhteydessä jumalanpilkkapykälän poistamista lakitekstistä kannatettiin hallituksen esityksessä sekä laki- ja perustuslakivaliokunnissa. Eduskunta kuitenkin äänesti Jumalan nimen säilyttämisen puolesta, joten se jäi rikoslakiin²³⁸.

Negatiivisella uskonnonvapaudella ei ole vastaavaa rikosoikeudellista suojaa. Uskonrauhan rikkomista koskevan kriminalisoinnin suojeluobjektina on ajatus uskonnon harjoittamisen yhteisöllisestä ja julkisesta luonteesta. Yksittäiset ja yksityiset katsomukset tai vakaumukset eivät kuulu rikosoikeudellisen suojan piiriin, olivatpa ne sitten uskonottomia tai uskonnollisia. *Sepon* mukaan on ”sanomattakin selvää, ettei esimerkiksi ateistisen maailmankatsomuksen arvosteluun sovi sisällyttää kyseisen katsomuksen herjaamista, solvaamista eikä häpäisemistä”.²³⁹ Yleisesti ottaen asia on näin, mutta rikoslain ja demokraattisen

²³⁴ Esim. Itä-Suomen HO 623/12.6.2008. Islamilaisen yhdyskunnan moskeijan töhriminen ei ollut rangaistavaa, sillä kyseinen yhdyskunta ei ollut teko aikaan rekisteröitynyt uskonnonvapauslain edellyttämällä tavalla.

²³⁵ HE 6/1997 vp s.129.

²³⁶ ”Joka julkisesti pilkkaa Jumalaa –”. Jumala tarkoittanee tässä yhteydessä nimenomaan kristinuskon jumalaa.

²³⁷ HE 6/1997 vp s. 129.

²³⁸ PTK 79/1998 8.6.1998 s.2950.

²³⁹ *Seppo* 2003, s. 11.

oikeusvaltioperiaatteen valossa vain sellaiset teot ovat rangaistavia, jotka on laissa sellaisiksi määrätty. Näin ollen ateistinen maailmankatsomus ei saa suojaa sen perusteella, että niin sanottu ”huolellinen mies” ymmärtää jonkin asian olevan kiellettyä tai väärin.

Käytännössä ateistinen maailmankatsomus saa osittaista suojaa RL 24:9 §:n kunnianloukkausta koskevan kriminalisoinnin myötä.²⁴⁰ Lainkohdan mukaan toisen henkilön halventaminen täyttää kunnianloukkauksen määritelmän. Halventamista voidaan luonnehtia *ansaitsemattoman epäkunnioituksen osoittamiseksi* ja se voi ilmetä esimerkiksi loukkaavien mielipiteiden esittämisenä. Käsitykseni mukaan kriminalisointi suojaa kuitenkin vain henkilöön liitettyjä loukkaavia ilmauksia.²⁴¹ Näin ollen toisen kutsuminen ”kommunistiksi” voisi täyttää kunnianloukkauksen tunnusmerkistön, mutta ateistisen maailmankatsomuksen kuvaaminen ”kommunistisena” ei ole lainkohdan nojalla rangaistavaa. Uskonrauhaa koskevalla kriminalisoinnilla sen sijaan suojataan nimenomaisesti uskonnollisia katsomusjärjestelmiä. Näin ollen negatiivisen uskonnonvapauden rikosoikeudellinen suoja on suppeampi kuin positiivisen uskonnonvapauden suoja.

Saarelan mukaan eksplisiittisesti kristinuskon Jumalaa suojeleva jumalanpilkkasäännös toimii lisäksi esimerkkinä kristinuskon suosimisesta muiden uskontokuntien kustannuksella ja heikentää valtion neutraliteetin periaatetta.²⁴² Myös IHEU:n maaraportissa jumalanpilkkalakeja pidetään merkittävinä uskonnottomien aseman heikentäjinä.²⁴³ Ongelmallisena voidaan pitää myös sitä, että uskonrauhan rikkomista koskevan rikoksen ollessa käsillä, tuomioistuimien joutuu määrittelemään mikä on kriminalisoinnilla suojattua pyhää. Esitöiden mukaan ”pyhä” ilmaisee tässä yhteydessä jotain sellaista, jota kohtaan yhteisön jäsenet tuntevat suurta kunnioitusta. Lisäksi lainkohta tulee soveltaa siten, että pyhyys määräytyy uskonnollisen yhteisön käsityksen mukaan, ei ulkopuolisten käsitysten mukaan. Kun rangaistavuuden edellytyksenä on pyhän herjaaminen tai häpäiseminen, teon loukkaavuuden tulee välittyä myös henkilölle, joka ei itse pidä lausuman kohdetta pyhänä.²⁴⁴ Uskonrauhan rikkomisen kriminalisointi johtaa siten *ristiriitaan valtion tunnustuksettomuuden periaatteen kanssa*. Sekulaarissa valtiossa julkisen vallan ei tulisi ottaa kantaa uskontojen opillisiin sisältöihin. Kun tuomioistuimelle on siirretty valtaa määrittellä ”pyhää”, puututaan itse asiassa myös

²⁴⁰ *Tulkki* 2010 s. 9. Tulkin mukaan tästä seuraa, että lainsäädäntö suojelee tasapuolisesti kaikkia uskontoja ja maailmankatsomuksia pilkkaa vastaan.

²⁴¹ *Nuutila & Majanen* 2008 (päivittyvä) katsovat, että kunnianloukkauksen kohteena voi olla vain luonnollinen henkilö. Ks. myös *Frände, Wahlberg & Matikkala* 2018 s. 371-455.

²⁴² *Saarela* 2011 s. 49. Vrt. *Tulkki* 2010 s. 9, jonka mukaan jumalanpilkkasäännös suojelee myös muiden uskontojen jumaluuksia koskevia käsityksiä.

²⁴³ International Humanist and Ethical Union (IHEU). Freedom of Thought Report 2019.

²⁴⁴ HE 6/1997 vp. s. 128.

uskonnonvapauteen sisältyvään uskonnollisten yhdyskuntien autonomian periaatteeseen, jonka perusteella ne saavat määrittellä opinkappaleensa valtiovallasta riippumatta.²⁴⁵

5.5 USKONNOLLINEN ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS

Alaikäiset ovat suurin uskonnonvapauden toteutumisen puutteista kärsivä ryhmä. Alaikäisten uskonnonvapaus on täysin riippuvaista huoltajien tahdosta, mitä ei voida pitää lasta koskevien ihmisoikeussopimusten eikä perustuslain lapsen asemaa koskevien periaatenormien mukaisena. Alaikäisen uskonnonvapaudella on merkitystä erityisesti peruskoulun ja lukion uskonnon- tai elämäntutkimustiedon opetuksen valinnassa.

5.5.1 ALAIKÄISEN ASEMA

Lapsen oikeuksien yleissopimuksen (60/1991) 14 artiklan mukaan uskonnonvapaus on myös lapsille kuuluva oikeus, joskin yleissopimuksen mukaan lapsen vanhemmilla ja huoltajilla on oikeus ja velvollisuus antaa lapselle ohjausta tämän oikeuden käyttämisessä lapsen kehitystasoon soveltuvalla tavalla.²⁴⁶ KP-sopimuksessa vanhemmille annetaan suurempi vaikutusvalta lapsen uskonnollisen kasvatuksen järjestämisessä. KP-sopimuksen 18 artiklan 4 kohdan mukaan vanhemmilla ja laillisilla holhoajilla on vapaus taata lastensa uskonnollinen ja moraalinen opetus oman vakaumuksensa mukaisena. LOS painottaa lapsen omaa uskonnonvapautta, mutta kunnioittaa vanhempien vapautta kasvattaa lapsi oman maailmankatsomuksen mukaisella tavalla. Vanhemmilla on oikeus antaa lapselle uskonnollista kasvatusta, mutta vanhempien ohjausvallan merkitys vähenee sitä mukaa, kun lapsi kehittyy ja pystyy ottamaan osaa itseään koskevaan päätöksentekoon. Lapsen oman mielipiteen huomioimista edellyttää myös perustuslain 6.3 §, jonka mukaan lasten on saatava vaikuttaa heitä itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavalla tavalla. LOS edellyttää myös, ettei lapsen uskonnon tai vakaumuksen omaksumiseen vaikuteta haitallisilla tavoilla, kuten psyykkisellä tai fyysisellä väkivallalla.²⁴⁷

Alaikäisellä ei siis ikäänsä ja kehitystasoonsa liittyvistä syistä ole täyttä uskonnollista täysivaltaisuutta. Uskonnonvapauslain 3.2 §:n mukaan lapsen uskonnollisesta asemasta päättävät hänen huoltajansa yhdessä. Toinen huoltajista on päätösvaltainen myös yksin, mikäli huoltajuudesta on tehty sopimus tai saatu tuomioistuimen päätös. Lapsen uskonnollinen asema

²⁴⁵ Heikkonen 2010 s. 55 - 64. Kts. myös Saarela 2011 s. 52, jonka mukaan uskontorikosten arvosidonnaisuus ja tulkintaa edellyttävät käsitteet eivät ole sopuoinnussa perusoikeuksien rajoittamisopin, oikeusvarmuuden eivätkä rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen kanssa.

²⁴⁶ Sopimuksen 30 artiklan mukaan etnisiin, uskonnollisiin ja kielellisiin vähemmistöryhmiin tai alkuperäiskansoihin kuuluvien lasten oikeus tunnustaa ja harjoittaa omaa uskontoaan on turvattava.

²⁴⁷ Implementation Handbook of the Convention of the Rights of Child, s. 186 – 188 ja LOS 19 artikla.

jää avoimeksi, mikäli vanhemmilla on yhteishuoltajuus, mutta he eivät ole yksimielisiä lapsen uskonnollisesta asemasta.²⁴⁸

Voimassa oleva uskonnonvapauslaki edellyttää siis huoltajilta nimenomaista tahdonilmaisua lapsen uskonnollisen aseman muuttamiseksi. Huoltajien yhteinen päätös lapsen uskonnollisesta asemasta on pääsääntö, josta kuitenkin on olemassa erilaisia poikkeuksia.

- a) Ensimmäinen poikkeustilanne koskee tuomioistuimen lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain nojalla antamaa päätöstä, jolla on määrätty lasta koskevien asioiden hoidosta huoltajien välillä. Jos tuomioistuin on määrännyt huollon toiselle vanhemmista, hänellä on siis tuomioistuimen antaman päätöksen mukaisesti yksin oikeus päättää lapsensa uskonnollisesta asemasta. Huollosta voidaan myös sopia, jolloin vastaava oikeus syntyy myös sosiaalilautakunnan vahvistaessa huoltosopimuksen.
- b) Toinen poikkeus koskee 12 vuotta täyttäneitä alaikäisiä. Huoltajat voivat ilmoittaa 12 vuotta täyttäneen lapsensa jäseneksi uskonnolliseen yhdyskuntaan vain tämän omalla kirjallisella suostumuksella. Lapsen omaa kirjallista suostumusta edellytetään myös ilmoitettaessa 12 vuotta täyttänyt lapsi eronneeksi yhdyskunnan jäsenyydestä.
- c) Kolmas poikkeus koskee 15 vuotta täyttäneitä, jotka eivät siis vielä ole uskonnollisesti täysivaltaisia. 15-vuotiaat voivat liittyä uskonnolliseen yhdyskuntaan tai erota sellaisen jäsenyydestä vain huoltajiensa kirjallisella suostumuksella. (UVL 3§).

Henkilö saa päättää uskonnollisesta asemastaan itsenäisesti tultuaan täysi-ikäiseksi. Uskonnonvapauslain esitöissä on katsottu, että *maailmankatsomuksesta päättäminen edellyttää sellaista kypsyyttä ja harkintaa, joka puoltaa uskonnollisen täysivaltaisuuden sitomista täysi-ikäiseksi tulemiseen*. Ikäraja on esitöissä perusteltu myös perheen katsomuksellisen yhtenäisyyden turvaamisella.²⁴⁹ Uskonnonvapauslain säätämisen yhteydessä perustuslakivaliokunta ei muuttanut lakiesitystä uskonnollista täysivaltaisuutta koskevien ikärajojen osalta, vaikkakin se huomautti, että perustuslain 6.3 § olisi mahdollistanut uskonnollisen täysivaltaisuuden alkamaan 15 tai 16 vuoden iästä.²⁵⁰ Alempi ikäraja olisi vastannut paremmin myös LOS:en tarkoitusta.

---

²⁴⁸ HE 65/2015 vp s. 6.

²⁴⁹ HE 170/2002 s. 34.

²⁵⁰ PeVM 10/2002 vp.

5.5.2 OPPILAAN JA OPISKELIJAN USKONNONVAPAAUS

Lasta koskevassa kansallisessa lainsäädännössä alaikäisen uskonnonvapaudella on merkitystä ensisijaisesti perusopetuslain ja lukiolain uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetusta koskevissa lainkohdissa.

Uskonnonvapauslain 6 §:n mukaan oikeudesta saada uskonnon opetusta säädetään erikseen. Lainkohta on tekninen viittaussäännös perusopetuslain 13 §:ään (628/1998) ja lukiolain 9 §:ään (714/2018), joissa säädetään uskonnonopetuksen järjestämisestä, oppilaan ja opiskelijan oikeudesta saada uskonnonopetusta sekä velvollisuudesta osallistua kyseiseen opetukseen laeissa säädetyillä edellytyksillä. Uskonnonvapauslain 6 § ilmaisee samalla sen periaatteen, että oikeus saada oman uskontonsa mukaista opetusta kuuluu olennaisena osana perustuslaissa säädettyyn uskonnonvapauteen.²⁵¹

Perusopetuslain 13.1 §:n mukaan perusopetuksen järjestäjän tulee järjestää uskonnonopetus sen uskonnon mukaan, johon oppilaiden enemmistö kuuluu. Tähän uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvien oppilaiden on osallistuttava oman uskontonsa opetukseen. Huoltajan ilmoituksesta myös kyseiseen uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton oppilas voi osallistua tuon uskonnon opetukseen. Vähintään kolmelle evankelis-luterilaiseen kirkkoon tai ortodoksiseen kirkkokuntaan kuuluvalla oppilaalla on järjestettävä heidän uskontonsa mukaista opetusta. Muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluville, vähintään kolmelle oppilaalle on huoltajien pyynnöstä järjestettävä oman uskonnon mukaista opetusta, jos he eivät osallistu oppilaiden enemmistön mukaiseen uskonnonopetukseen. Jos oppilas kuuluu useampaan kuin yhteen uskonnolliseen yhdyskuntaan, oppilaan huoltaja päättää minkä uskonnon opetukseen oppilas osallistuu. (Perusopetuslaki 13 §).

Uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumaton oppilas osallistuu elämäkatsomustiedon opetukseen, ellei huoltaja ilmoita hänen osallistuvan oppilaiden enemmistön mukaiseen uskonnonopetukseen. Myös oppilas, jolle ei järjestetä oman uskonnon mukaista opetusta, voi huoltajan pyynnöstä osallistua elämäkatsomustiedon opetukseen. *Perusopetuksen järjestäjän on järjestettävä elämäkatsomustiedon opetusta, jos siihen oikeutettuja oppilaita on vähintään kolme.* Huoltajan pyynnöstä uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton oppilas voi myös osallistua sellaiseen uskonnonopetukseen, joka oppilaan kasvatuksen ja kulttuuritaustan

---

²⁵¹ Uskonnonopetuksesta positiivisen uskonnonvapauden osana esim. *Leino* 2005 s.64-65. Leinin mukaan oikeus saada oman kirkon tunnustuksen mukaista opetusta on kirkon ja kirkon jäsenten perustavaa laatua oleva oikeus.

perusteella vastaa hänen uskonnollista katsomustaan. Tämä on mahdollista, jos perusopetuksen järjestäjä järjestää kyseisen uskonnon opetusta. (Perusopetuslaki 13 § 5 ja 6 mom.).

Lapsen oikeuksien yleissopimuksen 14 artiklan mukaan uskonnonvapaus on myös lapsille kuuluva oikeus, joskin yleissopimuksen mukaan lapsen vanhemmilla ja huoltajilla on oikeus ja velvollisuus antaa lapselle ohjausta tämän oikeuden käyttämisessä lapsen kehitystasoon sopivalla tavalla. Perusopetuslain 13 §:n mukainen huoltajan puhevalta ilmentää siis tätä ohjausoikeutta, mutta ei täysin toteudu LOS:en tarkoittamalla tavalla. *Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluva oppilas ei nimittäin voi edes huoltajan pyynnöstä osallistua elämäkatsomustiedon opetukseen.* Tämä ei ole mahdollista, vaikka kysymys olisi lapsen vakaumuksesta ja siten lapsen oman uskonnonvapausoikeuden käyttämisestä kehitystasoaan vastaavalla tavalla. *Perusopetuslain asettama velvollisuus osallistua oppilaiden enemmistön mukaiseen uskonnonopetukseen ei mahdollista oppilaan vakaumuksen huomioimista, jos oppilas on jäsenenä kyseisessä enemmistöyhdyskunnassa.* Elämäkatsomustiedon opetukseen osallistuminen on tällöin mahdollista vain oppilaan uskonnollista järjestäytymistä muuttamalla.²⁵²

Ongelmia voi aiheuttaa myös huoltajien erimielisyys lapsen uskonnollisesta asemasta. Nykyisen lainsäädännön mukaan huoltajat päättävät siitä yhdessä, ja jos nämä ovat erimielisiä, lapsen uskonnollinen asema jää avoimeksi. Ratkaisussa KHO 2004:99 oli kysymys huoltajien erimielisyydestä lasten osallistumisesta evankelis-luterilaiseen uskonnonopetukseen. A:lla ja B:llä oli yhteishuoltajuus kahteen lapseensa, jotka eivät kuuluneet mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan. Lapset olivat siitä huolimatta aiempina lukuvuosina osallistuneet peruskoulun uskonnonopetukseen. A, joka ei kuulunut mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan, vaati, että lapset siirtyisivät elämäkatsomustiedon opetukseen sen perusteella, että lapset eivät olleet jäseniä missään uskonnollisessa yhdyskunnassa. B oli kuitenkin ilmoittanut perusopetuksen järjestäjälle, että haluaa lasten edelleen osallistuvan evankelis-luterilaiseen uskonnonopetukseen. Lasten oppilaitoksen rehtori oli päättänyt, että koulu jatkaa uskonnon opettamista A:n ja B:n lapsille, koska huoltajilla oli yhteishuoltajuus ja B oli ilmoittanut haluavansa lasten uskonnonopetuksen jatkuvan. A:n vaatimukset rehtorin päätöksen kumoamisesta hylättiin koulutuslautakunnassa ja Turun hallinto-oikeudessa. Korkein hallinto-oikeus kumosi koulutuslautakunnan ja hallinto-oikeuden päätökset sillä perusteella, että perusopetuslain 13 §:n nojalla uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomille oppilaille on opetettava elämäkatsomustietoa. Rehtorin ja koulutuslautakunnan päätökset

---

²⁵² Hakalehto-Wainio 2013 s. 299.

uskonnonopetuksen jatkamisesta olivat lainvastaisia, sillä uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomat oppilaat voivat perusopetuslain mukaan osallistua uskonnonopetukseen vain huoltajan pyynnöstä. Koska uskonnonopetukseen osallistumisesta oli erimielisyyttä yhteishuoltajien välillä, pelkästään toisen huoltajan pyynnölle uskonnonopetukseen osallistumisesta ei voitu antaa suurempaa painoarvoa.

Lukiolain 9 § sisältää vastaavat säännökset uskonnon- ja elämäkatsomustiedon opetuksen järjestämisestä ja siihen osallistumisesta. Perusopetuslain 13 §:stä lukiolain 9 § eroaa siinä, että huoltajan pyyntöä ei edellytetä, vaan opiskelija käyttää itse puhevaltaa opintojaan koskevissa asioissa.²⁵³ Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että opiskelijoiden uskonnolliseen enemmistöyhdyskuntaan kuuluva opiskelija saisi vapaasti päättää osallistuuko uskonnon vai elämäkatsomustiedon opetukseen. Tämä oikeus on uskonnollisen täysivaltaisuuden perusteella varattu vain yli 18-vuotiaina lukiokoulutuksen aloittaville opiskelijoille (lukiolaki 9.7 §). Vain ne alaikäiset opiskelijat, jotka eivät lukiolain nojalla saa omaan katsomukseensa perustuvaa opetusta, voivat valita itse, mihin opetukseen osallistuvat. Tässä tilanteessa *laki ei kohtelee uskonnollisiin yhdyskuntiin ja tunnustuksettomiin kuuluvia opiskelijoita yhdenvertaisella tavalla*, eikä vastaa LOS:en tarkoitusta lapsen uskonnollisen itsemääräämisoikeuden sitomisesta tämän kehitystasoon. Jos alle 18-vuotiaan ja tämän huoltajan näkemykset alaikäisen uskonnollisesta asemasta ja uskonnon tai elämäkatsomustiedon valinnasta poikkeavat toisistaan, *alaikäisellä ei voimassa olevan lainsäädännön nojalla ole tosiasiallisia mahdollisuuksia uskonnonvapausoikeutensa käyttämiseen*, vaikka sekä LOS:en että uskonnonvapauslain lähtökohtana on, että myös alaikäiset ovat uskonnonvapauden oikeussubjekteja.²⁵⁴

5.6 TALOUDELLISET EPÄKOHDAT

Evangelis-luterilaisella kirkolla on oikeus kantaa veroja jäseniltään. Verotusoikeus perustuu kirkkolakiin (15:2) ja lakiin evangelis-luterilaisten seurakuntien jäsenten velvollisuudesta suorittaa veroa seurakunnalle (1013/2012). Rekisteröidyillä uskonnollisilla yhdyskunnilla on oikeus määrätä jäsenmaksuista yhdyskuntajärjestyksissään (uskonnonvapauslaki 10 § ja 14 §). Valtio rahoittaa evangelis-luterilaisen kirkon toimintaa myöntämällä rahoitusta sen julkisten tehtävien hoitamiseksi. Valtion rahoituksesta evangelis-luterilaiselle kirkolle eräisiin yhteiskunnallisiin tehtäviin annetun lain (430/2015) 1 §:n mukaan Opetus- ja kulttuuriministeriö myöntää vuosittain evangelis-luterilaiselle kirkolle rahoitusta

²⁵³ HE 170/2002 vp s. 62.

²⁵⁴ Ks. myös Heikkonen 2010 s. 69. Heikkonen alleviivaa asetelman ongelmallisuutta erityisesti uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetuksen valinnassa. Mielestäni suurempi ongelma on kuitenkin uskonnollisen täysivaltaisuuden sitominen täysi-ikäiseksi tulemiseen.

hautaustoimeen, väestökirjanpitoon sekä kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten ja irtaimiston ylläpitoon liittyviin laissa säädettyihin tehtäviin. Tällä lailla ja sen perusteella maksettavalla rahoituksella korvattiin kirkolle aiemmin maksettu osuus yhteisöverosta.²⁵⁵ Yhteisöveroa pidettiin ongelmallisena, sillä sen myötä yritykset tukivat kirkon toimintaa huolimatta omistajien ja työntekijöiden uskonnollisesta katsomuksesta.²⁵⁶

Yleisradioveroa voidaan joiltain osin arvostella esimerkkinä evankelis-luterilaisen kirkon epäsuorasta rahallisesta tukemisesta. Yleisradio Oy:stä annetun lain (1380/1993) mukaan yhtiö toteuttaa julkista palvelua tuomalla ”monipuolista ja kattavaa julkisen palvelun televisio- ja radio-ohjelmistoa siihen liittyvine oheis- ja lisäpalveluineen jokaisen saataville yhtäläisin ehdoin”. Lain julkisen palvelun sisältöä koskevan 7 §:n mukaan yhtiön ohjelmatarjonnan tulee sisältää hartausohjelmia. Yleisradioverosta annetun lain (484/2012) nojalla veroa kuitenkin kannetaan myös kirkkoon kuulumattomilta. Yleisradiovero on evankelis-luterilaisen kirkon rahoituksen osalta niin sanottu piilovero, sillä sen maksaminen ei ole sidottu henkilön asemaan yhteisön jäsenenä. Epäsuoraa evankelis-luterilaisen kirkon tukemista on myös verovaroista maksettava yliopistojen rahoitus, sillä evankelis-luterilaisen kirkon pappisvirkoihin voi pätevoityä vain yliopistojen teologisissa tiedekunnissa. Kansainväliset ihmisoikeustoimijat pitävät valtion epäsuoraa tukea tietyille uskonnolliselle ryhmälle ongelmallisena uskonnottomien uskonnonvapauden kannalta.²⁵⁷

Rekisteröidyt uskonnolliset yhdyskunnat voivat hakea toimintaansa varten Opetus- ja Kulttuuriministeriöltä valtionavustusta. Avustusten tavoitteena on edistää uskonnonvapauden toteutumista parantamalla rekisteröityjen uskonnollisten yhdyskuntien mahdollisuuksia uskonnon tunnustamiseen ja harjoittamiseen. Esimerkiksi Suomen Katolinen kirkko, useat islamilaiset yhdyskunnat ja herätysliikkeet saavat avustusta ministeriöltä²⁵⁸. Vapaa-ajattelijain liitto ei ole oikeutettu avustukseen tämän avustuslajin perusteella, sillä avustus on tarkoitettu vain rekisteröidyille uskonnollisille yhdyskunnille. Liitto saa valtionavustusta muusta avustuslajista.²⁵⁹ Epätasa-arvoisena voidaan pitää myös sitä, että uskonnonvapauslain tarkoittamat kirkot ja uskonnolliset yhdyskunnat ovat tuloverolain 21 §:n tarkoittamia osittain

²⁵⁵ HE 19/2019 s. 8.

²⁵⁶ *Tontti*; teoksessa *Haarscher: Tunnustuksettomuus* 2006, s. 7-10. Kts. esim. Uudenmaan LO 20.10.1992 1230/6.

²⁵⁷ UN General Assembly A/62/280 *Interim Report of Special Rapporteur on Freedom of Religion or Belief, Asma Jahangir. 20 August 2007*: “-- the Special Rapporteur’s interlocutors from atheistic or non-theistic backgrounds raised several issues of concern, for example that some of the taxes paid by atheists or non-theists are used to finance religious activities of the State –”.

²⁵⁸ Vuonna 2019 avustuksia maksettiin yhteensä 524 000 euroa.

²⁵⁹ *Pääkaupunkiseudun ateistit ry. Valtion yleisavustukset uskonnollisille yhdyskunnille 2020* (15.4.2020).

verovapaita yhteisöjä, kun taas yleishyödyllinen yhteisö on normaalisti verovelvollinen saamastaan elinkeinotulosta.²⁶⁰

5.7 SYMBOLISET EPÄKOHDAT

Negatiivista uskonnonvapautta koskevaa kotimaista oikeuskäytäntöä on yllättäen annettu eniten juuri symbolisten epäkohtien osalta. Näitä symbolisia epäkohtia esiintyy eniten suhteessa PL 11§:n oikeuteen olla osallistumatta uskonnon harjoittamiseen omantuntonsa vastaisesti. Niitä ilmenee useimmiten vuodenaikajuhlien tai muiden juhlallisten tilaisuuksien yhteydessä, sillä näihin juhliin liittyvä uskonnollinen aines on usein muodostunut osaksi kulttuuritraditioita, eikä niiden varsinainen tarkoitus välttämättä ole uskonnonharjoittaminen.²⁶¹

Negatiivista uskonnonvapautta koskevia ratkaisuja on annettu erityisesti laillisuusvalvonnan piirissä. Oikeuskansleri on arvioinut joulukirkko -traditiota ja negatiivisen uskonnonvapauden toteutumista ratkaisussa OKV/53/1/2019, jossa Uskonnotomat Suomessa ry kanteli Sosiaali- ja terveysministeriön menettelystä. Ministeriö oli kantelun mukaan järjestänyt ministeriön henkilökunnalle luonteeltaan uskonnollisen joulujuhlan. Vastaavaa vaihtoehtoista tilaisuutta ei ollut järjestetty, vaikka sellaista oli pyydetty.

Perustuslaista ilmenevien uskonnonvapauden ja yhdenvertaisuuden periaatteiden ja erityisesti negatiivisen uskonnonvapauden valossa oikeuskansleri katsoi, että valtiovallan edustajien olisi oikeudellisesti perustellumpaa pidättäytyä järjestämästä henkilökunnalle tarkoitettuja uskonnollisia tilaisuuksia työaikana tai olla muutoin myötävaikuttamassa tällaisten tilaisuuksien järjestämiseen. Perinteiden noudattaminen on sinänsä arvokasta, mutta viranomaisten toiminnassa asiaa on tarkasteltava ensisijaisesti perus- ja ihmisoikeuksien täysimääräisen toteutumisen näkökulmasta. Julkisen vallan on turvattava uskonnonvapauden ja yhdenvertaisuuden toteutuminen.

Julkisen vallan uskonnolliseen neutraaliuteen oli kiinnitetty huomiota myös 17.1.2012 annetussa, käräjähartaustilaisuuksia koskevassa ratkaisussa OKV/1361/1/2009.

Apulaisoikeuskansleri tarkasteli menettelyä niin yhdenvertaisuuden kuin uskonnonvapauden ja erityisesti sen negatiivisen ulottuvuuden näkökulmasta ja totesi, että vallitsevasta perusoikeuksien turvaamiseen liittyvästä käytännöstä on julkiselle vallalle johdettavissa velvollisuus huolehtia siitä, että evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen kirkon erityisasema ei heijastu esimerkiksi virallisiin juhlatilaisuuksiin tavalla, joka saattaisi johtaa uskonnon ja omantunnon vapauden loukkaamiseen ja että tilaisuudet tulee järjestää siten, ettei kukaan vastoin tahtoaan joudu osallistumaan itselleen vieraan uskonnon harjoittamiseen.

²⁶⁰ HE 170/2002 s. 15.

²⁶¹ EOA 2488/4/13, jonka mukaan Suvivirren laulaminen koulun kevätjuhlassa ei ollut uskonnonharjoittamista.

Jonkin verran ongelmallisena on pidetty seurakuntien tilojen käyttämistä äänestyspaikkoina (EOA 2009/4/96) ja kutsuntatilaisuuksien järjestyspaikkoina (EAOA 3403/2/08). Suvivirren laulamista koulujen kevätjuhlissa ei kuitenkaan pidetty uskonnonharjoittamisena eikä siten negatiivista uskonnonvapautta loukkaavana. Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisun 2488/4/13 mukaan Suvivirsi on muodostunut osaksi suomalaista kevätjuhlaperinnettä, eikä sen laulamisen tarkoitus tässä yhteydessä ole uskonnon harjoittaminen. Uskonnollisia päivänavauksia oli kuitenkin pidettävä ongelmallisina uskonnonvapauden kannalta, mikäli niiden ajaksi ei järjestetty muuta toimintaa (EOA 3994/4/43 ja EOAK/6540/2017).

Laillisuusvalvojien ratkaisukäytännöstä voidaan siis johtaa se periaate, että valtiopäivien, koulujen, sosiaali- ja terveydenhuollon laitosten ja puolustusvoimien toiminta tai *juhlatilaisuudet tulee järjestää siten, ettei kukaan vastoin tahtoaan joudu osallistumaan itselleen vieraan uskonnon harjoittamiseen.*²⁶²

Laillisuusvalvojien tulkintakäytännöissä on havaittavissa negatiiviselle uskonnonvapaudelle myönteinen linja. *Heikkonen* on esittänyt mielenkiintoisen näkökulman suomalaisesta uskonnonvapautta koskevasta tulkintadoktriinista. Hän on todennut oikeuskäytännön painottuvan uskonnonvapauden ääripäihin, jolloin ”lopputuloksena näyttää olevan eri uskonnon- ja omantunnonvapauteen liittyvien intressien huomioimisen ja tasapainottamisen sijaan ongelmallisen yksipuolisia ratkaisuja, joissa näytetään valitun joko uskonnollisuuden tai ei-uskonnollisuuden suojaamisen välillä”. Kumman tahansa ääripään korostaminen synnyttää ristiriidan moniarvoisessa ja tunnustuksettomuuteen sitoutuneessa yhteiskunnassa. Ääripääajattelusta luopuminen toteuttaisi Heikkosen mukaan paremmin myös uskonnollista yhdenvertaisuutta.²⁶³

Edellä esitettiin, että perusoikeuksien välisiä kollisionia voidaan ratkaista esimerkiksi *koskemattomuusopin avulla.*²⁶⁴ Symbolisia epäkohtia koskevissa ratkaisuissa on kuitenkin useimmiten kysymys sellaisesta positiivisen ja negatiivisen uskonnonvapauden kollisionesta, että kyseessä on kummankin perusoikeuden ydinalueelta kumpuava ristiriita. Näin ollen koskemattomuusoppia ei voi hyödyntää näissä tilanteissa. Perusoikeuksien välisiä ristiriitoja voidaan kuitenkin ratkaista myös *periaate-sääntö -opin* avulla, jota myös laillisuusvalvonnan tulkintadoktriini ilmentää. Tässä ratkaisumallissa oikeusnormit jaetaan periaatteisiin ja sääntöihin. Periaatteita pyritään toteuttamaan niin pitkälle kuin on mahdollista, kun taas

²⁶² EOAK/6540/2017. Periaate on toki suoraan johdettavissa myös PL 11 §:stä.

²⁶³ *Heikkonen* 2012 s. 562.

²⁶⁴ Koskemattomuusopin soveltamista esiteltiin seurakuntalehtien osoitteetonta jakelua koskevan ratkaisun yhteydessä (luku)

säännöille on ominaista, että niiden sovellettavuus on ehdotonta. Periaatepunninnan keinot ovatkin siten sääntöjä käyttökelpoisempia perusoikeuskollisoiden ratkaisussa. Tässä mallissa perusoikeutta punnitaan suhteessa vastakkaiseen perusoikeuteen ja nk. painavampi perusoikeus saa suuremman merkityksen soveltamisen kannalta. Väistyväkin perusoikeus pyritään kuitenkin huomiomaan olosuhteiden sallimissa rajoissa. Periaatepunninnan keinoilla voidaan joissakin käytännön soveltamistilanteissa osoittaa, että uskonnonvapauden positiiviselle tai negatiiviselle ilmenemismuodolle on annettava suurempi painoarvo.²⁶⁵ Näin ollen myös *Heikkosen* esittämä kritiikki laillisuusvalvonnan yksipuolisesta ratkaisukäytännöstä ja ”ääripääajattelusta” itse asiassa paljastaa sen, että laillisuusvalvoja on ratkaissut kollision periaatepunninnan keinoin negatiivisen uskonnonvapauden hyväksi.

5.8 MUITA NEGATIIVISEN USKONNONVAPAUDEN SOVELTAMISTILANTEITA

Edellä on esitetty joitakin yhteiskunnallisia konstruktioita, joissa negatiivinen uskonnonvapaus ei mielestäni toteudu täysin tasa-arvoisesti positiiviseen uskonnonvapauteen tai uskontojen ja vakaumusten tasa-arvoiseen kohteluun nähden. Lopuksi esittelen vielä kaksi esimerkkiä, joissa vakaumuksen vapaus voi tulla kysymykseen. Näiden lisäksi on vielä mainittava esimerkiksi laki potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992) 3 §, joka edellyttää, että potilasta on hoidettava tämän vakaumusta kunnioittaen. Nähdäkseni terveydenhuollossa oikeudellisia ongelmia voi kuitenkin syntyä ensisijaisesti positiivisen uskonnonvapauden toteutumisessa.²⁶⁶ Myös vankeuslaki (767/2005) ja tutkintavankeuslaki (768/2005) sisältävät säännökset vangittujen positiivisen uskonnonvapauden turvaamisesta. Molemmissa on kysymys oikeudesta harjoittaa uskontoa.

5.8.1 VAKAUMUS JA ASEPALVELUS

Perustuslain 127 §:ssä säädetään Suomen kansalaisia koskevasta maanpuolustusvelvollisuudesta. Ensisijainen tapa maanpuolustusvelvollisuuden täyttämiseen on suorittaa asepalvelus aseellisissa tai aseettomissa tehtävissä asevelvollisuuslain (1438/2007) nojalla. Aseettomaan palvelukseen voidaan määrätä asevelvollinen, joka vakuuttaa *vakaumukseen perustuvien omantunnonsyiden estävän palveluksen suorittamisen aseellisissa tehtävissä*. Vakaumuksen olemassaoloa ei tarvitse osoittaa, eikä sen aitoutta tutkita.²⁶⁷ Aseeton palvelus järjestetään siten, ettei henkilön vakaumus joudu ristiriitaan palvelustehtävien täyttämisen kanssa. Aseetonta palvelusta suorittavan ei tarvitse käyttää eikä käsitellä vihollisen

²⁶⁵ *Ojanen* 2003 s. 65-68.

²⁶⁶ Positiivisen uskonnonvapauden näkökulmasta on annettu myös tuomioistuimen ratkaisuja. Mm. KKO 2008:93 koskee poikien uskonnollisen ympärileikkauksen hyväksyttävyyttä.

²⁶⁷ HE 37/2007 vp s. 53.

tuhoamiseen tai vahingoittamiseen tarkoitettuja välineitä ja tarvikkeita. (Asevelvollisuuslaki 67 § ja 68 §). Asepalveluksen suorittaminen aseettomana on mahdollista vain rauhan aikana.²⁶⁸

Asevelvollinen, jonka vakaumukseen perustuvat syyt estävät tätä suorittamasta asepalvelusta, voidaan määrätä suorittamaan maanpuolustusvelvollisuutensa myös siviilipalveluksena. (Siviilipalveluslaki 1 §). Aiemman siviilipalveluslain mukaan vakaumuksen laatu eriteltiin uskonnolliseksi tai eettiseksi vakaumukseksi, mutta jaottelusta luovuttiin lakiuudistuksen yhteydessä. Yksilön vakaumuksellisia syitä hakeutua siviilipalvelukseen ei kuitenkaan tutkita normaaliolojen aikana.²⁶⁹ Poikkeusolojen ja liikekannallepanon aikana siviilipalvelushakemus on kuitenkin alistettava vakaumuksentutkintalautakunnan ratkaistavaksi. (Siviilipalveluslaki 18 § ja 19 §). Siviilipalvelukseen hakeutuvan on tällöin osoitettava, että hänen vakaumuksensa on todellista, pysyvää, ja estää suorittamasta maanpuolustusvelvollisuutta asepalveluksessa.

Perustuslain 127 § 2. momentin mukaan oikeudesta saada vakaumuksen perusteella vapautus osallistumisesta sotilaalliseen maanpuolustukseen säädetään lailla.²⁷⁰ Asevelvollisuuslain ja siviilipalveluslain perusteella vakaumukseen perustuva vapautus ei siis käytännössä vapauta maanpuolustusvelvollisuudesta, vaan vapautus koskee velvollisuuden täyttämistä aseettomassa palveluksessa aseellisen palveluksen sijaan.

On huomattava, että ateismi tai tunnustuksettomuus eivät ole sellaista vakaumusta, joka otettaisiin huomioon myönnettäessä vapautusta aseellisesta maanpuolustusvelvollisuudesta vakaumuksen perusteella. Asevelvollisuus- ja siviilipalveluslaeissa vakaumuksella on nähdäkseni tarkoitettu pasifistista maailmankatsomusta ja kristillistä etiikkaa, jotka kieltävät muiden ihmisten vahingoittamisen ja tappamisen. Tällainen vakaumus voi siis rauhanoloissa olla hyväksyttävä peruste aseistakieltäytymiseen. Toisin on poikkeusolojen ja liikekannallepanon aikana, jolloin maanpuolustusvelvollisuuden voi kylläkin suorittaa siviilipalveluksena eli aseettomana palveluksena, mutta tämä edellyttää kuitenkin yksilön vakaumuksen todistamista vakaumuksentutkintalautakunnassa, joka tekee päätöksen siitä, hyväksytäänkö henkilö siviilipalvelukseen. Poikkeusolojen aikana valtion etu ja maanpuolustukselliset vaatimukset menevät siten yksilön perusoikeuksien edelle.

---

²⁶⁸ HE 37/2007 vp s. 53.

²⁶⁹ HE 140/2007 vp s.20.

²⁷⁰ Jehovan todistajia koskenut erityinen laki Jehovan todistajien vapauttamisesta asevelvollisuuden suorittamisesta eräissä tapauksissa (645/1985) kumottiin vuonna 2019. Laissa säädettiin Jehovan todistajien oikeudesta vapautua maanpuolustusvelvollisuudesta.

5.8.2 USKONNONVAPAAUS TYÖELÄMÄSSÄ

Työ- ja virkasuhteessa uskonnonvapaus aktualisoituu käytännössä PL 6.2 §:n syrjinnän kiellon kautta, joka kieltää asettamasta henkilöitä eriarvoiseen asemaan uskonnon tai vakaumuksen tai muun henkilökohtaisen syyn perusteella. Sekä työsopimuslaki (TSL; 55/2001) että valtion virkamieslaki (VML; 750/1994) edellyttävät yhdenvertaisuuslain (1325/2014) noudattamista. TSL 7:2 § ja VML 25 § kieltävät työntekijän ja virkamiehen irtisanomisen uskontoon tai vakaumukseen perustuvasta syystä.

5.8.2.1 KIRKON TYÖNTEKIJÄT

Yhdenvertaisuusperiaatteesta johtuu, että henkilön uskonnollinen asema ei pääsäännön mukaan saa vaikuttaa työhönotto- ja virkavalinnoissa eikä muutoinkaan henkilön työ- tai virkasuhteen sisältöä määrättäessä. Evankelis-luterilaisen kirkon ja ortodoksisen kirkkokunnan erityisaseman vuoksi näiden yhdyskuntien työ- ja virkasuhteisiin sovelletaan kuitenkin yhdyskuntien omaa erityislainsäädäntöä, jonka perusteella ne voivat asettaa työ- ja virkasuhteen alkamisen ja jatkumisen edellytykseksi jäsenyyden asianomaisessa yhteisössä. Esimerkiksi evankelis-luterilaisen kirkon virkasuhteen ja tiettyjen kirkon teologista tehtävää koskevien työtehtävien yleisenä kelpoisuusvaatimuksena on jäsenyys evankelis-luterilaisessa kirkossa ja konfirmointi kirkon oppiin. Tästä kelpoisuusedellytyksestä voidaan poiketa vain lyhyiden määräaikaisten palvelussuhteiden kohdalla. (KL 6:13 §). Jäsenyyden vaatimus koskee esimerkiksi pappeja (KJ 5:2 §). Kirkon jäsenyyttä viran kelpoisuusehtona on tosiasiallisesti pidettävä virkasuhteen olemassaolon yleisenä edellytyksenä; virkasuhde nimittäin päättyy ilman irtisanomista välittömästi, jos viranhaltija eroaa kirkosta (KL 6:48.2 §).²⁷¹

Vaikka myös KL 6:50 § kieltää viranhaltijan irtisanomisen poliittiseen, uskonnolliseen tai muuhun mielipiteeseen liittyvällä syyllä, säännös ei kumoakaan kirkosta eroamisen irtisanomisvaikutusta. Menettely perustuu uskonnonvapauteen sisältyvään uskonnollisten yhdyskuntien autonomian periaatteeseen, jonka mukaan yhdyskunnat voivat lainsäädännön puitteissa järjestää uskontoa koskevan toimintansa teologisen opin ja tunnustuksen mukaisesti. Tämä autonomia oikeuttaa erityistilanteissa poikkeamaan perustuslain 6.2 §:n yhdenvertaisuusperiaatteesta siten, ettei uskonnollisen vakaumuksen edellyttämistä pidetä syrjivänä kohteluna. Perusoikeusdoktriinista johtuen poikkeukselle on kuitenkin oltava objektiiviset ja hyväksyttävät perusteet, jotka jäsenyusedellytyksen osalta pohjautuvat siis kirkon teologiseen perustehtävään kristillisen opin tunnustajana ja toteuttajana.²⁷² KL 6:50 §:n

²⁷¹ Voipio et al. 1993 s. 41.

²⁷² HE 41/2012 vp s. 7, s. 57 ja PeVL 57/2001 vp.

uskonnollisella mielipiteellä kiellettynä irtisanomisperusteena tarkoitetaan kirkon teologian sisällä vallitsevien näkemuserojen esittämistä. Uskonnollinen mielipide ei voi yksinään aktualisoitua sallittuna irtisanomisperusteena, mikäli mielipide sinänsä ei ole kirkon tunnustuksen vastainen. Kirkon opin ja tunnustuksen vastainen mielipide tai toiminta voidaan sen sijaan katsoa sallituksi irtisanomisperusteeksi, ja sitä voidaan arvioida työnantajaan kohdistuvan lojaliteettivelvollisuuden rikkomisena.²⁷³

Uskonnonvapauteen ja uskonnollisten mielipiteiden vapaaseen esittämiseen ei voi tukeutua myöskään silloin, kun menettely on muutoin lainvastaista työelämää koskevan normiston nojalla. Korkeimmat oikeusasteet ovat antaneet ratkaisuja naispappeihin virkavalinnassa tai virkasuhteen aikana kohdistetusta syrjinnästä. Virkavalintaa koskevassa ratkaisussa KKO 2001:9 vahvistettiin naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain (609/1986) soveltuminen evankelis-luterilaisen kirkon virkasuhteisiin, huolimatta lain 2 §:n soveltamisrajoituksesta, jonka mukaan sitä ei sovelleta uskonnollisten yhdyskuntien uskonnonharjoitukseen liittyvään toimintaan. Soveltamisalarajoitusta oli tulkittava ahtaasti, sillä tasa-arvolain säätämisen aikaan kirkko ei vielä ollut sisäisesti ratkaissut kysymystä naispappien asemasta. Kun kirkko sittemmin oli hyväksynyt pappisvirkeihin molempia sukupuolia, uskonnollisen yhdyskunnan autonomiasta johtuva PL 6.2 § syrjintäkiellon soveltumattomuus ei enää ollut objektiivisesti perusteltavissa. Näin ollen korkein oikeus ei pitänyt virkavalintaa koskevaa ratkaisua uskonnonharjoitukseen sisältyvänä toimintana, vaan sellaisena työnantajan päätöksentekona, johon tuli soveltaa tasa-arvolakia. Ratkaisussa KHO 2009:95 ja KKO 2010:74 oli kysymys miespuolisen viranhaltijan kieltäytymisestä työskentelystä yhdessä naispuolisen viranhaltijan kanssa. Korkeimman oikeuden ratkaisussa menettelyä arvioitiin rikoslain 11:11 §:n mukaisena syrjintänä ja korkeimmassa hallinto-oikeudessa virkavelvollisuuksien rikkomisena. Näistä ratkaisuista käy ilmi, ettei kirkon viranhaltija siis voinut vakaumuksen perusteella kieltäytyä virkatehtäviensä hoitamisesta oikeudellisesti pätevällä tavalla.

5.8.2.2 VALTION VIRKAMIEHET JA KUNNAN VIRANHALTIJAT

Muilta kuin kirkkoon virka- tai työsuhteessa olevilta ei voida edellyttää jäsenyyttä uskonnollisessa yhdyskunnassa, vaikka työhön sinänsä sisältyisikin kirkon oppiin ja tunnustukseen liittyviä työtehtäviä. Esimerkiksi uskonnonopettajilta ei edellytetä kirkon jäsenyyttä, sillä uskonnonopetus on tehtävään valitun opettajan henkilökohtaisesta katsomuksesta riippumaton, lakiin ja opetussuunnitelmiin perustuva velvollisuus.

---

²⁷³ HE 41/2012 s. 60.

Huomionarvoista kuitenkin on, että ennen uskonnonvapauslain uudistamista peruskoulun evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen uskonnon opettajalta vaadittiin asianomaisen kirkon jäsenyyttä.²⁷⁴

Huolimatta siitä, että YK:n julistuksessa uskontoon tai vakaumukseen perustuvan syrjinnän poistamiseksi turvataan oikeus noudattaa uskontoon tai vakaumukseen perustuvia juhlapyhiä ja seremonioita, ei työlainsäädännössä ole sellaisesta erillistä mainintaa lukuun ottamatta työaikalain (605/1996) 33 §: ää sunnuntaityöstä, joka rajoittaa työntekoa sunnuntaisin ja kirkollisina juhlapyhinä. Muista kuin yleisistä juhlapyhistä ja työpäivän aikana tehtävistä seremonioista, esimerkiksi rukoushetkistä, on siis sovittava erikseen. Tässä yhteydessä on vielä muistettava, että ainoastaan uskonnonvapauden ydin on turvattu laillisilta rajoituksilta. Sen sijaan muut uskonnonvapautteen kiinteästi liittyvät oikeudet voivat syrjäytyä, jos niiden rajoittamiseen on laillinen ja välttämätön edellytys. Uskonnonvapautteen ei voi vedota, jos työnantajan menettely näissä tilanteissa ei ole syrjivää.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisussa *Konttinen v. Finland* oli kysymys Suomen adventtikirkon jäsenestä, jonka mukaan Valtion Rautateiden menettely hänen työsopimuksensa päättämisessä oli loukannut hänen uskonnonvapauttaan. Valittaja oli katsonut, ettei voinut työskennellä perjantaisin auringonlaskun jälkeen, koska hänen katsomuksensa mukaan tuolloin alkoi sapatti, jonka aikana ei saanut työskennellä. Näin ollen valittaja oli säännöllisesti poistunut työstä tuona aikana ennen varsinaisen työvuoronsa päättymistä. Työaika- ja toimenkuvajärjestelyillä oli pyritty korjaamaan tilannetta, mutta kun niissä ei oltu onnistuttu, mies oli irtisanottu Valtion Rautateiden palveluksesta. Ihmisoikeustuomioistuimen mukaan irtisanominen ei kuitenkaan loukannut valittajan uskonnonvapautta, vaan perustui siihen, ettei tämä noudattanut työaikoja. Tuomioistuimen mukaan valittajalla oli tosiasiallisesti mahdollisuus turvata uskonnonvapautensa toteutuminen joko irtisanoutumalla tai vaihtamalla kyseiset työpäivät lomiksi tai palkattomiksi vapaiksi.

Ojasen mukaan valtion virkamies ei voi kategorisesti kieltäytyä virkavelvollisuuksiinsa kuuluvasta ydintehtävästä uskonnon tai vakaumuksen vapautteen vedoten.²⁷⁵ Myös *Jyrängin* mukaan PL 11 §:stä ei voi johtaa yleistä oikeutta kieltäytyä virkavelvollisuuksista, mutta ”säännöksellä saattaa olla tulkinnallista vaikutusta ratkaistaessa omantunnonvapauden ja velvollisuuksien välisiä ristiriitatilanteita - -”, jotka tulisi pyrkiä ratkaisemaan työnjaollisilla ja hallinnollisilla järjestelyillä.²⁷⁶ Mielestäni *Jyrängin* ilmaisema tulkinnallinen vaikutus on liian

²⁷⁴ HE 170/2002 s. 27 ja 64.

²⁷⁵ *Ojanen* 2003, s. 41.

²⁷⁶ *Jyränki* 2000, s. 303.

lievä ilmaisu siinä valossa, millainen merkitys uskonnon- ja omantunnonvapaudelle on annettu erityisesti ihmisoikeusdoktriinissa. Pikemminkin on nähtävä niin, että työnantajalla on velvollisuus pyrkiä ratkaisemaan omantunnonvapauden ja virkavelvollisuuden välinen konflikti muilla järjestelyillä. Sen sijaan, jos omantunnon ja virkavelvollisuuden välillä on jatkuvaa ristiriitaa, tulisi henkilön omasta aloitteestaan pyrkiä ratkaisemaan asia esimerkiksi työpaikkaa vaihtamalla.²⁷⁷

6 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Edellisessä luvussa esittelin esimerkinomaisesti sellaisia yhteiskunnallisia ilmiöitä, joiden katson olevan ongelmallisia negatiivisen uskonnonvapauden toteutumisen kannalta. Niiden osalta huomattiin, että suurimmat ongelmat ilmenevät *uskonnollisen yhdenvertaisuuden* toteutumisessa. Edellä kävi ilmi, että evankelis-luterilaisella kirkolla on erityisasema suhteessa muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin, ja toisaalta niillä on parempi asema kuin uskonnottomien yhteisöillä. Toiseksi huomattiin, että *negatiivinen uskonnonvapaus on monin osin alisteinen positiiviselle uskonnonvapaudelle*. Todettiin myös, *ettei julkinen valta tai lainsäädäntö ole uskonnollisesti neutraalia*.

Tässä luvussa on tarkoitus selvittää negatiivisen uskonnonvapauden problematiikkaa näiden kolmen johtopäätöksen valossa.

6.1 JOHTOPÄÄTÖS 1: USKONNONVAPAUDET EIVÄT OLE TASA-ARVOISIA

Perusoikeusajattelun lähtökohtana on perinteisesti ollut ajatus perusoikeuksien valtiota rajoittavasta vaikutuksesta. Sen mukaan valtion tulee taata yksilöille tietty vapauspiiri, jonka sisällä he ovat vapaita tekemään elämänsä koskevia ratkaisuja ilman ylhäältä päin tulevaa painostusta. Toisaalta vapauspiiriä voidaan tarkastella myös laajemmasta näkökulmasta. Tällöin havaitaan, että pelkkä vapaus valtiollisesta puuttumisesta ei vielä anna yksilölle mahdollisuutta nauttia vapauspiiristään täydellisesti, vaan se edellyttää myös muiden tekijöiden toteutumista. Näitä tekijöitä valtio voi tarjota yksilöille erilaisten resurssien antajana tai edellytysten mahdollistajana. Tässä vapauspiirin positiivisessa tulkinnassa valtio nähdään siis vapauden synnyttäjänä ja turvaajana, pelkän passiiviseksi jättäytyvän osapuolen sijasta.²⁷⁸

Tästä näkökulmasta *negatiivinen uskonnonvapaus toteutuukin siis lähinnä perusoikeuksien klassisessa merkityksessä*. Valtio kyllä luo sen olemassaololle puitteet, mutta ei anna sen toteuttamiselle ja ilmentämiselle lisäresursseja. Modernissa vapauden synnyttäjän ja turvaajan

²⁷⁷ Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on päätenyt tälle kannalle, kuten edellä esitellystä tapauksesta Konttinen v. Finland käy ilmi.

²⁷⁸ KM 1992:3 s. 51-52. Kts. myös *Karapuu & Jyränki* 1999 s. 74.

roolissa se toimii kyllä suhteessa positiiviseen uskonnonvapauden antamalla sen toteuttamiselle erityisiä resursseja (uskonnonvapaus)lainsäädännöllä ja antamalla sille rikosoikeudellisen suojan.

Perustuslain 22 § asettaa kaikelle julkiselle vallalle velvoitteen turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista. Oikeuskirjallisuudessa tästä velvoitteesta kumpuavia vaatimuksia julkisen vallan käyttäjille²⁷⁹ on kutsuttu *julkisen vallan positiivisiksi toimintavelvoitteiksi*. Ne on tyypillisesti jaoteltu kolmeen eri kategoriaan, jotka ovat: *kunnioittamisvelvollisuus, suojaamisvelvollisuus ja toteuttamisvelvollisuus*.²⁸⁰

Kunnioittamisvelvollisuus vastaa klassista lähestymistapaa perusoikeuksiin. Se asettaa julkiselle vallalle velvollisuuden olla puuttumatta yksilöiden perus- ja ihmisoikeusnormeilla turvattuihin oikeuksiin ja vapauksiin.²⁸¹ Perusoikeuksien nähdään tällöin rajoittavan myös lainsäätäjää asettamalla tietyt valtiosääntöoikeudelliset puitteet lainsäätäjän toiminnalle.²⁸² Negatiivisen uskonnonvapauden kannalta kunnioittamisvelvollisuuden voidaan lähtökohtaisesti katsoa täyttyvän. Julkinen valta on hyväksynyt sen perusoikeusnormistoon, ei aseta esteitä sen käyttämiselle, eikä käytä pakkovaltaa sen oikeudenhaltijoita kohtaan. Kritiikkiä voidaan kuitenkin esittää alaikäisen uskonnonvapauden toteutumisen kannalta, sillä *uskonnonvapauslain korkeita ikärajoja voidaan pitää julkisen vallan luomana esteenä uskonnonvapausoikeuden käyttämiselle*.

Suojaamisvelvollisuus sisältää vaatimuksen suojata ihmisyksilöiden perus- ja ihmisoikeuksia muiden tahojen suunnalta tulevia uhkia ja loukkauksia vastaan.²⁸³ Perinteisesti suojaamisvelvollisuuden toteuttaminen liitetään rikoslain kriminalisoinneilla suojattuihin oikeushyviin, esimerkiksi ihmisyksilöiden henkeen ja terveyteen. Kappaleessa 5.4 käy ilmi, että Suomessa *julkinen valta suojaa kriminalisointien avulla lähinnä positiivisen uskonnonvapauden toteutumista*. Suojaamisvelvollisuuden ilmentymänä voidaan kuitenkin osittain pitää evankelis-luterilaisen kirkon julkisen vallan käyttöön kohdistuvaa laillisuusvalvontaa, mikä osoittaa sen, että negatiivisen uskonnonvapauden oikeudenhaltijoilla on kuitenkin mahdollisuus saattaa kohtelunsa laillisuusvalvojan tietoon.

²⁷⁹ Julkisella vallalla tarkoitetaan tässä kaikkea julkisen vallan käyttöä; lainsäädäntövaltaa, hallintovaltaa, tuomiovaltaa, jne.

²⁸⁰ Lämsineva & Rautiainen 2013 s. 104 – 113.

²⁸¹ Lämsineva & Rautiainen 2013 s. 104 – 113.

²⁸² Viljanen 2005 (päivittyvä).

²⁸³ Lämsineva & Rautiainen 2013 s. 104 – 113.

Toteuttamisvelvollisuus edellyttää julkisen vallan ryhtyvän positiivisiin perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista edistäviin toimiin.²⁸⁴ *Saarnen* mukaan valtion omaksuman uskonnollisen neutraliteetin voidaan katsoa velvoittavan julkista valtaa toteuttamaan uskonnollinen neutraalisuus ja yhdenvertaisuus myös lainsäädännön tasolla.²⁸⁵ Esimerkiksi julkisissa kouluissa saatavaa uskonnon- ja elämäkatsomustiedon opetusta voidaan pitää uskonnonvapautta edistävänä toimena. Perusopetuksen järjestäjän on järjestettävä elämäkatsomustiedon opetusta, jos siihen oikeutettuja oppilaita on vähintään kolme. Suurin epäkohta koskeekin uskonnollisen yhdyskunnan jäseniä, sillä *oppivelvollisuus ei mahdollista oppilaan vakaumuksen huomioimista, jos oppilas on jäsenenä uskonnollisessa yhdyskunnassa, johon oppilaiden enemmistö kuuluu*. Tällöin oppilaan on osallistuttava uskonnon opetukseen.²⁸⁶ Hautaustoimessa julkinen valta toteuttaa negatiivista uskonnonvapautta mahdollistamalla vainajien hautaamisen *tunnustuksettomille hauta-alueille*. Koska hautamuistomerkeissä voidaan käyttää myös uskonnollisia symboleja, niitä ei voida pitää *uskonnollisesti neutraaleina* vaihtoehtoina. Suurempi epäkohta lienee kuitenkin hautaustoimilain *uskontoa suosiva lähtökohtaolettama*, jota edes kirkosta eroaminen ei kumoja, sekä *omaisten uskonnollisen vakaumuksen etusija* vainajan katsomukseen nähden.

Perustuslain 6 § säättää ihmisyksilöiden yhdenvertaisesta kohtelusta ja kieltää uskontoon ja vakaumukseen perustuvan syrjinnän. Perusoikeudet eivät pääosin kuulu muille kuin luonnollisille henkilöille, mutta yksilöiden käyttäessä yhdistymisvapauttaan, syntyy yhteisöjä, joilla voi olla julkiseen valtaan kohdistuvia perusteltuja odotuksia. Perusteltuna odotuksena voidaan pitää esimerkiksi sitä, että jos yhteisö noudattaa toiminnassaan lakeja, sitä kohdellaan yhdenvertaisesti muihin vastaaviin yhteisöihin nähden. Vaikkakaan uskonnottomat eivät Suomen kaltaisessa valtiossa koe suoranaista syrjintää, lainsäädännössä turvataan kuitenkin *evankelis-luterilaiselle kirkolle erityisasema* suhteessa muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin ja uskonnottomien yhteisöihin. Lisäksi *uskonnonvapauslain lähtökohtana on positiivisen uskonnollisuuden turvaaminen*, mikä asettaa negatiivisen uskonnollisuuden epätasa-arvoiseen asemaan.

²⁸⁴ *Länsineva & Rautiainen* 2013 s. 104 – 113. Ks. positiivisten toimintavelvollisuuksien ja perusoikeuksien muiden vaikutustapojen osalta myös *Karapuu & Jyränki* 1999 s. 82-86.

²⁸⁵ *Saarni* 2002 s. 23.

²⁸⁶ Ks. myös *Merenmies* 2017 s. 64-65, jonka mukaan oppilaiden uskonnolliseen asemaan perustuva jakaminen eri ryhmiin rikkoo ihmisoikeuskäytännöstä johtuvaa oikeutta olla ilmaisematta uskonnollista vakaumusta.

6.2 JOHTOPÄÄTÖS 2: USKONTO-OIKEUDELLINEN SÄÄNTELY EI OLE NEUTRAALIA

Suomen uskonto-oikeudellisen sääntelyn linja näyttäisi olevan merkittävimpien uskonnollisten ryhmien oikeuksien vahvistamisessa, tosiasiallisen neutraalin uskonto-oikeudellisen sääntelyn luomisen sijaan.²⁸⁷ Tätä osoittaa ainakin uskonnollisten yhdyskuntien *hierarkkinen kohtelu*, jossa julkinen valta ottaa suuren roolin sen määrittämisessä, mikä on ”oikeaa ja hyväksyttävää uskontoa”. Vastaavasti lainsäädännössä on omaksuttu uskonnonvapauden positiivista ulottuvuutta korostava lähestymistapa, joka jättää siis uskonnottomien oikeusaseman vaille tarkentavaa lainsäädäntöä.

Myös uskonnonvapauden tutkijat ovat omaksuneet ajattelutavan, jossa ei tunnusteta negatiivista uskonnonvapautta koskevaa säätelytarvetta. Esimerkiksi *Juntunen* katsoo, että PL 11 §:ssä lausuttu oikeus olla osallistumatta uskonnonharjoittamiseen omantunnon vastaisesti on ”notorinen itsestänselvyys, mutta samalla säätämistarkoitukseltaan uskontopoliittinen”. Hän viittaa perusopetus- ja lukiolain erityissäännöksiin ja katsoo, että myös muissa sovellutustilanteissa (lähinnä uskonnottomat vangit ja varusmiehet) säätely ”olisi mahdollista hoitaa vähemmän järeällä menettelyllä kuin säätämällä asiasta perustuslaissa”.²⁸⁸

Sepon mukaan perustuslain 11 §:n negatiivinen rajoituslauseke riittää sellaisenaan antamaan korkeimmalla lain tasolla henkilökohtaisen suojan kaikille sitä tarvitseville. Negatiivisen rajoituslausekkeen tulkitseminen alemman lain tasolla olisi voinut johtaa sellaisiin lainsäädäntöratkaisuihin, joiden yhteensovittaminen perustuslain hengen ja tavoitteiden kanssa olisi ollut haasteellista, tai jopa mahdotonta.²⁸⁹ Lisäksi:

”Ajatus elämän- ja maailmankatsomusten suojaamisesta nimenomaan uskonnonvapauslaissa olisi helposti hämärtänyt koko lain perustarkoituksen uskonnonvapauslakina. Kaiken kaikkiaan yleinen vakaumuksen tai maailmankatsomuksen suojalaki olisi moniarvoisessa ja -kulttuurisessa, avoimeen keskusteluun pyrkivässä yhteiskunnassa outo innovaatio suomalaisen oikeuskulttuurin näkökulmasta. Samalla se olisi myös kyseenalainen koko demokraattisen järjestelmän perusteiden kannalta.”²⁹⁰

Näin Seppo siis perustelee lainsäädännön nykytilaa, jossa erillistä vakaumuksen vapautta koskevaa sääntelyä ei tarvita. Perusoikeuksien turvaamisvelvoite koskee kuitenkin myös lainsäätäjää. Tässä yhteydessä onkin hätkähdyttävää, että uskonnonvapauslakia valmistelemassa olleen komitean jäsen pitää negatiivista uskonnonvapautta ”demokratian

²⁸⁷ *Heikkonen* 2010 s. 73-74.

²⁸⁸ *Juntunen* 2008 s. 158.

²⁸⁹ *Seppo* 2003, s. 186.

²⁹⁰ *Seppo* 2003, s. 64.

perusteiden vastaisena” sekä ”uskonnonvapauslain perustarkoitusta hämärtävänä”. Nähdäkseni uskonnonvapaus-perusoikeuden ytimessä on ajatus pluralismista ja laajasta uskonnollisesta suvaitsevaisuudesta, jolloin mitään ongelmaa ei pitäisi olla siinä, että perusoikeutta täsmentävässä (uskonnonvapaus)lainsäädännössä turvattaisiin myös negatiivisen uskonnonvapauden toteutumista.²⁹¹

Sepon näkemystä voidaan kritisoida myös negatiivisen uskonnonvapauden suojaajien tarvitsevien määrällä. Uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomat muodostavat evankelis-luterilaisen kirkon jäsenistön jälkeen suurimman yhtenäisen ryhmän. Voidaankin kysyä, miksi ortodoksisen kirkkokunnan asemaa varten tarvitaan oma lakinsa, kun yhteisöön kuuluu vain 1,1 % väestöstä²⁹², mutta uskonnottomien oikeusasemaa ei ole lain tasolla tarpeen määrittää?

Ylipäätään Sepon kannanotot uskonnonvapauslakia valmistelleen komitean jäsenenä asettavat komitean ja siten lainsäätäjän vaikuttimet kyseenalaiseen valoon. Esimerkiksi: ”*Komitea katsoi, ettei vakaumuksen ilmaiseemisvapaus tarvinnut uutta lainsäädännöllistä suojaajaa sosiaalisten ulottuvuuksiensa osalta. Oikeus ilmaista vakaumus tuli turvatuksi suoraan muiden perusoikeuksien kuten sananvapauden sekä yhdistymis- ja kokoontumisvapauden kautta*”. Tämä uskonnonvapauden positiivista ulottuvuutta korostava linjaus todettiin myös nimenomaisesti: ”Jo välimietintövaiheessa oli todettu *komitean keskittyvän uskonnonvapauden turvaamiseen eikä yleisen maailmankatsomussuojan rakentamiseen*”.²⁹³ Sepon lausunnot uskonnonvapauslain laatimisen vaiheista vahvistavat sitä käsitystä, ettei lainsäätäjällä ole noudattanut perusoikeuksien toteuttamisvelvollisuuttaan negatiivisen uskonnonvapauden osalta.

Kriittisessä lainopissa tunnustetaan, että oikeus ei ole vapaata sen laatijoiden ja tulkitsijoiden arvosidonnaisista, poliittisista tai sosiaalisista käsityksistä ja vaikuttimista. Näin on erityisesti valtiosääntöoikeuden alalla. Valtiosääntöä ja siten myös perusoikeusjärjestelmää konstruoivat tavalliset lait eivät ole irrallisia politiikasta ja yhteiskunnallisesta keskustelusta. Lainsäädäntö on aina väistämättä tietyn poliittisen ja/tai yhteiskunnallis-taloudellisen valta- ja vaikutussuhteiden ketjun osa ja lopputulos.²⁹⁴ Uskonnonvapauslain säätämisen taustalla vaikuttaneita arvoarvostelmia ei Sepon lausuntojen valossa voi olla huomaamatta. Toinen asia

²⁹¹ Tässä yhteydessä voidaan sanoa, että negatiivinen uskonnonvapaus ei ehkä ole käyttökelpoinen termi, mikäli se johtaa siihen, että sitä ei mielletä oikeudeksi lainkaan.

²⁹² Tilastollinen vuosikirja 2019. *Väestö uskonnollisen yhdyskunnan mukaan 1980 – 2018*.

²⁹³ *Seppo* 2003 s. 64-80.

²⁹⁴ *Jyränki & Husa* 2012 s. 19; *Jyränki* 2000 s. 41-43; *Husa* 1995 s. 138-139.

on se, tulisiko lainsäätäjän kuitenkin pyrkiä välttämään näin selkeiden arvolatausten esiintuomista ja luoda *neutraalia ja yhdenvertaista oikeutta*.

Kritiikkiä lainsäätäjän valintoja kohtaan voidaan esittää myös kirkkolain ja kirkkojärjestyksen osalta. *Ståhlberg* kirjoitti jo vuonna 1931, että kirkkolainsäädännön aineellisten normien tulisi ulottaa vaikutuksensa ainoastaan kirkkoon ja sen yhteisöön kuuluvien oikeusasemaan.²⁹⁵ Hautaustoimessa evankelis-luterilaisen seurakunnan kirkkolaki ja kirkkojärjestys säätelevät kuitenkin myös muuta uskontoa tunnustavien ja uskontoa tunnustamattomien asemaa. Lainsäädäntöratkaisu johtuu evankelis-luterilaisen seurakunnan velvollisuudesta huolehtia yleisten hautausmaiden ylläpidosta. Kuten olen edellisissä kappaleissa selostanut, nykyinen hautaustoimen toteuttamistapa ei todellisuudessa vastaa perustuslain takaamaa negatiivista uskonnonvapautta ja syrjimättömyyttä uskontokuntaan kuulumattomuuden perusteella.

Evankelis-luterilaisella seurakunnalla ja ortodoksisella kirkkokunnalla on Suomessa erityisasema, vaikka Suomi ei valtiona ole tunnustuksellinen²⁹⁶. *Valtion omaksuman uskonnollisen neutraalisuuden valossa onkin ristiriitaista, että julkista valtaa siirretään uskontoa tunnustavalle yhteisölle*. Julkista valtaa käyttävänä julkisyhteisönä myös kirkon tulee tehtävässään toteuttaa perus- ja ihmisoikeuksia ja siten myös uskonnonvapautta. Voidaan pohtia, kykeneekö kirkko pysymään tasapuolisena hoitaessaan tehtäviään välillä uskonnollisena yhteisönä ja välillä maallisen vallan edustajana. Kysymys ei ole tärkeä pelkästään uskonnottomien oikeusaseman osalta, vaan sitä tulee pohtia myös seurakunnan jäsenten näkökulmasta. Kyse on siis myös siitä, voiko kirkko valtiovallan osana tosiasiasa toteuttaa teologista tehtäväänsä jäsentensä haluamalla tavalla.²⁹⁷ Voidaan ajatella, että valtiosäännön uskonnollisesta neutraalisuudesta johtuen yhteiskunnalliset toiminnot ja julkisen vallan käyttö tulisi pitää erillään uskonnon tunnustamisesta ja siirtää tehtävät pois tunnustuksellisilta instansseilta. Niin ikään olisi perusteltua muuttaa kirkkolakia ja kirkkojärjestystä siten, että niillä säänneltäisiin vain kyseiseen yhteisöön kuuluvien oikeusasema. Kirkkolain ja kirkkojärjestyksen *hautaustoimea koskevat säännökset tulisi siirtää uskonnollisesti neutraaliin hautaustoimilakiin*.

Tässä yhteydessä on täsmennettävä, että evankelis-luterilaiseen kirkkoon liittyvät ongelmat negatiivisen uskonnonvapauden toteutumisessa eivät johdu kirkosta, vaan kysymys on lainsäätäjän laiminlyönneistä. On myös muistettava, että valtion siirtäessä julkista valtaa eri

²⁹⁵ *Ståhlberg* 1931 s. 508; *Leino* 2002 s. 305.

²⁹⁶ *Scheinin* 2005 (päivittyvä) osa III luku 7; *Juntunen* 2008 s. 132–144

²⁹⁷ *Leino* 2002 s. 77–82; *Leino* 2003 s. 333–334.

toimijoille, viimekätinen *vastuu perus- ja ihmisoikeuksien toteuttamisessa säilyy kuitenkin valtiolla itsellään.*²⁹⁸

6.3 JOHTOPÄÄTÖS 3: NEGATIIVINEN USKONNONVAPAUS EI TOTEUDU PERUSOIKEUSLUONTEENSA MUKAISELLA TAVALLA

Kansainvälisen oikeuskirjallisuuden ja ihmisoikeuskäytännön perusteella negatiiviseen uskonnonvapauteen voidaan lukea ainakin kahdeksan erityyppistä oikeutta, joista osa ilmaistaan perustuslain 11 §:ssä ja osa on johdettavissa muusta lainsäädännöstä. Yhteiskunnallisia ongelmia käsittelevässä luvussa osoitin kuitenkin, että luetteloon sisältyvät lasten oikeus olla joutumatta uskonnollisen vaikuttamisen kohteeksi ja oikeus olla joutumatta haudatuksi uskonnollisin menoin eivät nykylainsäädännön puitteissa toteudu *negatiivisen uskonnonvapauden perus- ja ihmisoikeusluonteen edellyttämällä tavalla*. Ongelmallisena voidaan pitää myös *negatiivisen uskonnonvapauden rikosoikeudellisen suojan puutetta*, samoin kuin eräitä taloudellisia järjestelyitä.

Ojanen määrittelee perus- ja ihmisoikeudet seuraavasti: perusoikeuksien muodollisen määritelmän mukaan perusoikeus on perustuslaissa taattu yksilön oikeus. Perustuslain tasoisuudesta ja korotetusta lainvoimasta johtuen perusoikeuksiin liitettäviä ominaisuuksia ovat erityinen pysyvyys ja oikeudellinen luonne. Ihmisoikeus on alueellisessa tai kansainvälisoikeudellisessa sopimuksessa eli ihmisoikeussopimuksessa tunnustettu erityisen tärkeä oikeus. Aineellisella tasolla ihmisoikeudet määritellään usein ihmisille erityisen tärkeiksi ja perustavanlaatuisiksi oikeuksiksi, jotka kuuluvat kaikille ihmisille jakamattomasti, luovuttamattomasti ja yhtäläisesti mistään henkilöön liittyvästä syystä riippumatta. Vastaava universaaliuden ajatus (jakamattomuus, yhtäläisyys) liitetään myös perusoikeuksiin. Perustuslain ja EU:n perusoikeuskirjan perusoikeudet voidaan ymmärtää myös *ihmisyyteen liittyvien perustavanlaatuisten arvojen ilmaisuina.*²⁹⁹

Jyrängin mukaan perusoikeuksia voidaan luonnehtia yhteiskunnassa yleisesti hyväksytyjen perusarvojen ilmentymiksi, jotka on taattu perustuslain säännöksiin. Niiden tulee vaikuttaa yksilön hyväksi julkisen toiminnan eri lohkoilla ja yhteiskunnassa muutenkin. Perustuslain

---

²⁹⁸ *Ojanen* 2003 s. 47-48.

²⁹⁹ *Ojanen* 2003, s. 3-7.

luettelo perusoikeuksista ei tule lukea niiden etusijajärjestyksenä, vaan *kaikki perusoikeudet ovat lähtökohtaisesti samanarvoisia keskenään*.³⁰⁰

Negatiivinen uskonnonvapaus tunnustetaan sekä kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa että Suomen perustuslaissa. Siten on selvää, että myös siihen *soveltuvat edellä esitetyt perus- ja ihmisoikeuksia koskevat ominaisuudet*. Perusoikeutena julkisen vallan on turvattava sen toteutuminen (PL 22 §) ja tuomioistuinten on otettava se huomioon lakeja soveltaessaan (PL 106 §). *Jyrängin* mukaan perusoikeudet vaikuttavat Suomen järjestelmässä yksilöihin vahvimmin lainsäädäntötoiminnan kautta.³⁰¹ Perusoikeusmyönteisyyden on katsottava velvoittavan myös lainsäätäjää. Oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen tehtäviksi onkin perustuslain tasolla määrätty perusoikeuksien toteutumisen valvonta (PL 108 § ja 109 §). Niiden toiminnassa on kuitenkin kysymys *jälkikäteisestä valvonnasta*. Suomessa uskonnollinen epätasa-arvoisuus ilmenee kuitenkin ennen kaikkea *lainsäädännön tasolla*. Lakien perustuslainmukaisuuden valvonnan painopisteen tulisi olla *ennakkovalvonnassa*, josta vastaa eduskunnan perustuslakivaliokunta (PL 74 §).³⁰² Negatiivisen uskonnonvapauden toteuttaminen on kuitenkin jäänyt ennen kaikkea laillisuusvalvonnan tehtäväksi.

Jo tutkimuksen johdanto-osiossa mainitsin, että tutkimuksen lähtökohtana on oma tulkintani siitä, että negatiivinen uskonnonvapaus ei toteudu sen perusoikeusluonteen mukaisella tavalla. Edellisissä kappaleissa olen konkretisoinut väitettä ja osoittanut, että puutteita oikeuden toteutumisessa ilmenee ainakin *alaikäisen uskonnonvapauden ja hautaustoimen* piirissä. IHEU:n maaraportin mukaan Suomessa uskonnottomien asemaa heikentäviä tekijöitä ovat lisäksi jumalanpilkka-kriminalisointi, uskonnollisten yhteisöjen erityisasema suhteessa uskonnottomien yhteisöihin sekä uskonnollisten yhteisöjen epäsuora (valtiollinen) rahoittaminen. Nämä eriarvoisuudet on Suomessa vahvistettu lain tasolla. Siten voidaan todeta, että *uskonnottomien oikeusasema on heikompi kuin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvien*.

Perusoikeuksien samanarvoisuudesta johtuen näin ei saisi olla. Lainsäädännöllä edistetään ja turvataan positiivisen uskonnonvapauden toteutumista. Negatiivisen uskonnonvapauden konkreettinen sääntely rajoittuu perustuslain 11 §:ään ja välillisesti uskonnonvapauslain uskonnollista itsemääräämisoikeutta sekä koululakien elämäkatsomustiedon opetusta koskeviin lainkohtiin. Hautaustoimen ohjaava periaatenormi vainajan katsomuksen huomioimisesta ei saa sille tarkoitettua vaikutusta, sillä kirkkolainsäädäntö erityislakina

³⁰⁰ *Jyränki* 2000. s. 275-276, 279; *Ojanen* 2003 s. 65-68. Tietty etusijaisuus annetaan *Jyrängin* mukaan ihmisarvon loukkaamattomuuden periaatteelle ja valtion demokraattiselle perustalle.

³⁰¹ *Jyränki* 2000. s. 275-276, 279.

³⁰² *Ojanen* 2003 s. 72-82.

mahdollistaa vainajan katsomuksen ohittamisen *uskontoa suosivan lähtökohtaolettaman* ja *omaisten katsomuksen etusijaisuuden* keinoilla. Näillä perusteilla katson, että *negatiivinen uskonnonvapaus on alisteinen positiiviselle uskonnonvapaudelle, eikä sen toteutumiseen ole kiinnitetty samanlaista huomiota kuin uskonnonvapauden positiiviseen ulottuvuuteen.*

Negatiivista uskonnonvapautta koskevan tuomioistuinkäytännön puuttumisesta olisi mahdollisuus päätyä myös tulkintaan, jonka mukaan oikeus toteutuisi riittävällä tavalla. Kirkon erityisasema ja negatiivisen uskonnonvapauden toissijaisuus voidaan tietyissä ajatusmalleissa oikeuttaa sillä, että *lainsäädäntö ilmentää kansan tahtoa*. Valtiosääntöoikeuden lähtökohtana on kansanvaltaisuus, eli kansalla oikeusjärjestyksen lähteenä on valta myös muuttaa voimassaolevaa oikeutta.³⁰³ Tällöin kansalaisten tehtävä olisi korjata oikeusjärjestyksen puutteita. Tämä ajatusmalli on loppujen lopuksi kestävä. *Negatiivinen uskonnonvapaus on vähemmistön oikeutta*; Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuuluu 69,8 % suomalaisista, kun taas uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomia on 27,4 % väestöstä.³⁰⁴ Jos oikeusjärjestyksen puutteita perustellaan kansanvallalla, ei oteta huomioon sitä, että kansansuverenisuus rakentuu enemmistön tahdolle. Tällöin sillä rakennetaankin vain enemmistöä suosivaa oikeutta.

6.4 LOPUKSI

Uskonnonvapautta voidaan luonnehtia erityisen relatiiviseksi oikeudeksi. *Jyränki* kirjoittaa, että oikeus on aina väistämättömästi riippuvainen yhteiskunnassa vallitsevista näkemyksistä. Lainsäädäntöä – myös perustuslakia – tulkitaan aina jostain todellisuusperspektiivistä. Tämä tulkintanäkökulma taas voi olla ”ja usein on joidenkin ihmisten ja ihmisryhmien kannalta epäoikeudenmukainen”.³⁰⁵ Lainsäätäjän positiivista uskonnonvapautta suosiva arvopohja ilmenee muun muassa uskonnonvapauslakia valmistelleen komitean tulkintalinjasta sekä rikoslain jumalanpilkka -säännöksen eduskuntakäsittelystä, jossa eduskunta äänesti Jumalan nimen säilyttämisen puolesta.³⁰⁶

Uskonnonvapauden kahtalaisuus ilmenee siis nykyisin eritoten positiivista uskonnonvapautta ylikorostavassa lainsäädännössä ja laillisuusvalvojen ratkaisukäytännössä, josta puolestaan

³⁰³ *Juntunen* 2008 s.94-96.

³⁰⁴ Tilastollinen vuosikirja 2019. *Väestö uskonnollisen yhdyskunnan mukaan 1980 – 2018*. On kuitenkin huomautettava, että uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomien osuutta voivat jonkin verran vääristää sellaiset Suomen kansalaisuuden saaneet, jotka eivät ole täällä liittyneet uskonnollisen vakaumuksensa mukaiseen yhteisöön.

³⁰⁵ *Jyränki* 2000 s. 36.

³⁰⁶ Vrt. *Leino* 2003 s. 210 (alaviite), jonka mukaan ihmis- ja perusoikeusajattelun ”poliittinen alisteisuus” ilmeni UVL:n eduskuntakäsittelystä tunnustuksettomien uskonnonvapauden turvaamisessa, sen sijaan, että olisi turvattu uskonnollisen ryhmän sisällä olevan vähemmistön (naispappeuden vastustajat) oikeuksia.

erottuu negatiivista uskonnonvapautta suosiva linja. Tulkintani mukaan uskonnonvapauden hengen mukaista olisi kuitenkin moniarvoisuuteen ja uskonnolliseen suvaitsevaisuuteen pyrkivä uskonto-oikeudellinen sääntely, jolla toteutettaisiin todellista uskonnollista yhdenvertaisuutta. Muun muassa oikeuskäytännön puuttuminen osoittaa, ettei nykyinen oikeustila ole sillä tavalla uskonnottomia syrjivä, että valitukset ihmisoikeustuomioistuimeen erottuisivat merkitevällä tavalla ja loisivat lainsäädännön uudistamispainetta. Toisaalta esimerkiksi *Jyränki* katsoo, että laillisuusvalvojilla ”on mahdollisuus valvontatehtävässään kiinnittää huomiota myös perusoikeusjärjestelmän vaatiman lainsäädännön puuttumiseen”.³⁰⁷ Tätä näkemystä puoltaisi myös negatiivista uskonnonvapautta koskevien valitusten kasautuminen nimenomaan laillisuusvalvontaan tuomioistuinten sijasta. Laillisuusvalvonnassa ei ole tietääkseni kuitenkaan omaksuttu tällaista menettelytapaa, eikä ainakaan tehty lakialoitetta uskonnottomien oikeusaseman parantamiseksi.

On kuitenkin todettava, että osa esittämästäni problematiikasta juontuu niin syvälle yhteiskunnan perinteisiin ja sosiokulttuuriin, ettei lainsäädännön puutteellisuutta kenties tunnisteta. Mielestäni uskonnonvapausoikeuden taustalla on nähtävä ajatus siitä, että kaikenlaiset uskonnolliset ja uskonnottomat vakaumukset ovat kyseisen oikeuden nojalla samanarvoisia, mikäli niitä toteutetaan muita perus- ja ihmisoikeuksia sekä lakeja kunnioittaen. Uskonnonvapausoikeus olisi siten *uskonnollisen pluralismin ja suvaitsevaisuuden* ilmaisu. Niinpä negatiivista uskonnonvapautta konkretisoivien normien sisällyttämistä esimerkiksi uskonnonvapauslakiin ei voida pitää ristiriitaisena ihmis- ja perusoikeusparadigman näkökulmasta.

Tulevaisuudessa näkisin tärkeänä kehityslinjana tosiasiallisen *uskonnollisen yhdenvertaisuuden* toteuttamisen lainsäädännönkin tasolla. Tämä edellyttäisi ainakin sellaisia toimenpiteitä, joissa *kirkkolainsäädäntö koskisi ainoastaan evankelis-luterilaista kirkkoa ja sen jäseniä*. Lainsäädäntöratkaisun ei tarvitsisi siis tarkoittaa kirkon julkisoikeudellisen aseman purkamista, vaan tiettyjä julkisia tehtäviä koskevat normit tulisi siirtää muuhun lainsäädäntöön. Esimerkiksi avioliittoinstituution osalta kirkko voisi säilyttää nykyisen julkisoikeudellisen asemansa. Myös oikeusasiamies *Pajuojan* mukaan laillisuusvalvonta hyötyisi kirkon julkisen tehtävän selkeämmästä määrittelystä.³⁰⁸

---

³⁰⁷ *Jyränki* (2000, s. 291). Samalla voidaan pohtia, johtuuko negatiivista uskonnonvapautta koskevien tuomioistuinratkaisujen vähäisyys itse asiassa siitä, että uskonnottomien uskonnonvapautta konkretisoivaa lainsäädäntöä on vain vähän, ja se on sisällöltään melko abstraktia.

³⁰⁸ *Pajuoja* 2010 s. 327.

Tutkimuksen toisena yhdenvertaisuusongelmana osoitin, että uskonnonvapaudesta huolimatta julkinen valta on ottanut tehtäväkseen päättää siitä *mikä on yhteiskunnassa hyväksyttäväksi katsottavaa uskonnollisuutta*. PRH myöntää uskonnolliselle yhdyskunnalle rekisteröinnin, mikäli yhdyskunnan opin sisältö täyttää Opetus- ja kulttuuriministeriössä toimivan lautakunnan mielestä ”oikean” uskonnon kriteerit. Tätä ei voida pitää uskonnollisen yhdenvertaisuuden kannalta tyydyttävänä ratkaisuna. Ongelma juontuu kysymykseen uskonnonopetuksesta, sillä rekisteröidyn yhdyskunnan jäsenistöön kuuluvat oppilaat saavat oman uskontonsa mukaista opetusta. Jos esimerkeissä mainitut wiccalaisuus tai skientologia olisivat saaneet rekisteröidyn uskonnollisen yhdyskunnan aseman, peruskouluissa ja lukioissa olisi pitänyt järjestää näiden uskontojen opetusta, mikäli yhdyskuntaan kuuluvia oppilaita tai opiskelijoita olisi ollut koululakien edellyttämä määrä. Näiltä osin uskonnollisen yhdenvertaisuuden toteuttaminen vaatisi siis järeämpiä lainsäädännöllisiä muutoksia. UVL:n rekisteröidyn uskonnollisen yhdyskunnan ja koululakien välinen sidonnaisuus tulisi purkaa. Koululainsäädännön oikeus uskonnonopetukseen tulisikin ehkä perustaa uskontokuntiin kuuluvien osuuteen koko väestöstä, jolloin myös pienemmät uskonnolliset ryhmät saisivat rekisteröinnistä koituvat hyödyt osakseen, mutta velvollisuutta sellaisten uskontojen opetukseen kouluissa ei olisi.

Uskonnonopetukseen liittyy likeisesti myös yksi uskonnonvapauden suurimmista epäkohdista. Alaikäisen uskonnonvapauden ei voida nykyisen lainsäädännön tasolla katsoa toteutuvan lapsen oikeuksien sopimuksen ja perustuslain lapsen asemaa koskevien periaatenormien edellyttämällä tavalla. Uskonnollisen itsemääräämisoikeuden sitomista täysi-ikäiseksi tuloon perusteltiin perheen katsomuksellisen yhteyden turvaamisella, sekä kypsyyden ja harkinnan edellytyksillä. Mielestäni on perusteltua kritisoida tällaisia argumentteja muun muassa siksi, että rikosoikeudellinen vastuu alkaa 15 vuoden iässä. Lainsäätäjä on siis katsonut, että viisitoistavuotiaalta löytyy sellaista kypsyyttä ja harkintaa oman toimintansa arvioimiseen, että toiminnan seurauksista voi kantaa rikosoikeudellisen vastuun. Mielestäni yksilön *omasta uskonnollisesta asemasta määrääminen on toimi, jonka seuraukset viisitoistavuotias on kykenevä arvioimaan*.³⁰⁹

---

³⁰⁹ Ratkaisussa KHO 23.2.2017 T 763 oli kysymys ortodoksisen kirkon jäsenestä, joka yläasteelle siirtyessään olisi halunnut siirtyä elämäkatsomustiedon opetukseen, sillä ” se vastaisi paremmin hänen ja hänen vanhempiensa ajatusmaailmaa. Valittajan mukaan ala-asteella uskonnon opetukseen on sisältynyt paljon uskonnon harjoittamista, kuten ristinmerkkien tekemistä, ikonin suutelemista, polvillaan rukoilemista ja maan suutelemista. *Lapsi on kokenut koulun uskonnon opetuksen itselleen vieraana ja hänen ajatusmaailmansa vastaisena*”. Hallinto-oikeus katsoi, ettei velvollisuus osallistua oman uskonnon opetukseen loukkaa perus- ja ihmisoikeuksiin kuuluvaa uskonnon vapautta. Valitus hylättiin. Ratkaisu ilmentää alaikäisen uskonnonvapauden puutteellisuutta sekä koulun uskonnonopetusjärjestelmän jäykkyyttä.

Myös hautaustoimen käytäntöjä tulisi muuttaa uskonnottomuutta kunnioittavaan suuntaan. Hautaustoimilain lähtökohtaolettama vainajan hautaamiseksi tunnustukselliselle hauta-alueelle silloin, kun vainaja todellinen tahto ei ole selvillä, on uskonnonvapauden kannalta kestämätön. Ylipäätään *vainajan kirkosta eroamisen ja kirkkoon kuulumattomuuden tulisi indikoida vainajan tahtoa tulla haudatuksi muualle*. Lisäksi kirkkoon kuulumattoman vainajan siunaaminen omaisten niin tahtoessa on nykyisin mahdollista liian kevyin perustein. Lainkohtaa olisi muutettava siten, että lähtökohtana olisi, ettei kirkkoon kuulumattomia siunata ja tästä voitaisiin poiketa vain erityisestä syystä, esimerkiksi vainajan ollessa kastamaton lapsi. Kirkkolaki, kirkkojärjestys ja hautaustoimilaki antavat lisäksi seurakunnille suuren vallan hautaamisen normittamisessa, käytäntöjen muodostamisessa ja hautaamista koskevien erimielisyyksien ratkaisemisessa. Kirkkolakien uudistuksessakaan tähän ei ole tulossa muutosta.³¹⁰

Negatiivinen uskonnonvapaus on siis vähemmistön oikeutta. Vaikka oikeustieteellisessä tutkimuksessa trendinä on ollut tutkia vähemmistöryhmien oikeuksia, uskontoa tunnustamattomien ryhmä on jäänyt sivuun. Tieteiden kentässä tutkimusta voi ja pitääkin tehdä myös aiheista, jotka eivät ole saaneet laajaa huomiota tiedeyhteisön sisällä. Uskonnonvapauden tutkimuksessa tulisikin jatkossa huomioida paremmin oikeuden molemmat ilmenemismuodot. Myös PL 76 §:n ja kirkon autonomian suhdetta tulisi tutkia enemmän; ylipäätään tärkeää olisi luoda uskonto-oikeudellista ja kirkko-oikeudellista tutkimusta muusta kuin evankelis-luterilaisen kirkon sisäisestä näkökulmasta käsin. Mielenkiintoisia oikeudellisia kysymyksiä liittyy myös kirkon opillisen tunnustuksen sisällyttämiseen aineelliseen lainsäädäntöön ja sitä kautta Suomen oikeusjärjestykseen. Kiinnostavana tutkimusnäkökulmana pidän myös lainsäädännöstä ilmenevää lainsäätäjän positiivista uskonnonvapautta korostavaa linjaa, sekä uskonnottomien vähemmistöasemaa korostavaa tutkimusotetta. Tutkimusekonomisista syistä en kuitenkaan voinut kehitellä aihetta pidemmälle. Näistä lähtökohdista olisi syytä jatkaa tulevaa tutkimusta.

---

³¹⁰ HE 19/2019 (vireillä).